LUND UNIVERSITY

En uppföljning av barn som skilts från sina föräldrar

Andersson, Gunvor

1988

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Andersson, G. (1988). *En uppföljning av barn som skilts från sina föräldrar*. (Meddelanden från Socialhögskolan; Vol. 1988, Nr 1), (Research Reports in Social Work; Vol. 1988, Nr 1). Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

MEDDELANDEN
FRÅN
SOCIALHÖG-
SKOLAN

En uppföljning av barn som skilts från sina föräldrar

Gunvor Andersson

1988:1

En uppföljning av barn som skilts från sina föräldrar

Gunvor Andersson
januari 1988

FÖRORD

Ett varmt tack till Almänna Barnhuset som gjort det ekonomiskt möjligt för mig att genomföra den här undersökningen.

Ett varmt tack till psykolog Marianne Gottfries, fil dr Murti Maini och professor Sune Sunesson som utgjort min referensgrupp och gett mig värdefulla synpunkter hela vägen från undersökningens uppläggning till den här rapportens slutförande.

Ett varmt tack till de barn, föräldrar och familjehemsföräldrar som välvilligt tagit emot mig, besvarat mina frågor, berättat om sig själva och på det sättet möjliggjort undersökningen.

Gunvor Andersson

Innehållsförteckning

1	INLEDNING	1
2	BARNENS BAKGRUND	2
2.1	Mammornas graviditet och förlossning	3
2.2	Hemma före placeringen	5
2.3	Tiden på barnhemmet och närmast efteråt	6
3	DEN UPPFÖLJANDE UNDERSÖKNINGEN	8
3.1	Syfte	8
3.2	Tillvägagångssätt	9
3.3	Den undersökta gruppen	11
4	RESULTAT	12
4.1	Symtomlistan	13
4.2	Adjektivlistan	15
4.3	Teckningen	17
4.4	De barn som bodde hemma	20
4.5	De barn som inte bodde hemma	42
4.6	Den tidiga mor-barn-relationens betydelse	68
4.7	Biologiskt och psykologiskt föräldraskap	73
4.8	Föräldrarna och socialtjänsten	78
5	DISKUSSION	86
	Litteraturreferenser	93

1 INLEDNING

De barn som den här rapporten handlar om ingick i min doktorsavhandling "Små barn på barnhem" (Andersson, 1984). De var då i åldern 0-4 år och jag fick veta en hel del om deras första år, eftersom jag intervjuade deras mammor noggrant om tiden från graviditetsbeskedet till barnens placering på barnhemmet, observerade barnen under tiden på barnhemmet och besökte dem vid två tillfällen, tre och nio månader efteråt. Alla barnen kom från hem med en rad sociala missförhållanden. Det var mammans eller båda föräldrarnas missbruk av alkohol eller narkotika och det var bråk, hot och våld mellan de vuxna i familjen, som var de vanligaste anledningarna till att de sociala myndigheterna ingripit och en eller flera gånger flyttat barnen hemifrån. Mammorna var i allmänhet ensamma vårdnadshavare, utan arbete och med stort socialhjälpsberoende. Efter barnhemsvistelsen hade hälften av barnen fått flytta hem igen och de andra hade fått flytta till familjehem.

Ja, hur gick det sen för barnen och deras familjer? Tack vare stöd från Allmänna Barnhuset kunde jag fem år senare söka upp barnen, deras föräldrar och fosterföräldrar igen. Liksom tidigare försökte jag ha barnen i fokus, ta reda på hur de mådde, hur de hade det i relation till föräldrar, fosterföräldrar och andra för dem känslomässigt betydelsefulla personer samt hur deras familjesituation och livsvillkor i övrigt såg ut. Föräldrarnas situation och föräldrarnas och fosterföräldrarnas syn på varandra och på det sociala arbete de kommit i beröring med utgör en mindre del av undersökningen.

Det är inte så lätt att på ett sammanfattande sätt delge resultaten av den uppföljande undersökningen. Kanske beror det på att jag kände barnen ganska väl sedan tidigare och tycker att de var och en för sig ger exempel på hur olika livet kan gestalta sig för barn, som tillhört en ytligt sett tämligen homogen grupp av problemfamiljer. Den mest omfattande delen av resultatredovisningen innehåller därför en presentation av de enskilda barnen, deras bakgrund, familjesituation, de vuxnas syn på dem, deras syn på sig själva samt mina reflexioner. Det är inte nödvändigt att läsa allt detta (avsnitten 4.4 och 4.5) för att få en överblick över resultaten. Det finns också kortare avsnitt om barnens svar på enskilda mätinstrument (avsnitten 4.1, 4.2 och 4.3), om den tidigare mor-barn-relationens betydelse och om biologiskt och psykologiskt föräldraskap (avsnitten 4.6 och 4.7). Ett avsnitt (4.8) handlar om föräldrarna och socialtjänsten. Undersökningen handlar således mer om barn och föräldrar än

om fosterföräldrar, även om 14 av de 29 barnen bodde i familjehem och sju av dem bott i samma familjehem hela tiden sedan den tidigare barnhemsvistelsen.

Presentation av enskilda barn och familjer kan medföra vissa risker att någon känner igen sig eller tycker sig känna igen andra. En del förändringar har gjorts för att försvåra igenkännande, men jag vill ändå vädja till läsaren att komma ihåg att det handlar om existerande personer, som vi är skyldiga respekt. De har genom att ge oss insyn i sina liv något att lära oss om livets olika villkor.

2 BARNENS BAKGRUND

Barnen hade det gemensamt att de placerades på barnhem någon gång i åldern 0-4 år och stannade på barnhemmet minst tre veckor - men i de flesta fall betydligt längre tid. Hur barnen hade det före, under och närmast efter barnhemsvistelsen kan man läsa mer om i "Små barn på barnhem" (Andersson, 1984). Här görs bara en sammanfattning av för den här undersökningen relevanta delar.

En tredjedel av barnen hade tidigare erfarenheter av långvariga eller upprepade separationer från föräldrar och hemmiljö. De andra hade inte varit med om några längre separationer, innan de placerades på barnhemmet under undersökningsperioden (1980--1981). Barnen placerades då på grund av osäkra, otrygga eller instabila hemförhållanden, som kunde äventyra eller kunde komma att äventyra deras fysiska och psykiska hälsa och utveckling. Det uppgavs i sociala utredningar ett eller flera av följande förhållanden (utdrag ur Andersson, 1984):

Misstankar om eller bekräftelse på missbruk av narkotika, alkohol eller läkemedel hos endera eller båda föräldrarna	21 barns mödrar 16 barns fäder
Gräl, bråk och hot i hemmet mellan modern och fadern. Konfliktfylld relation. Dåligt inbördes förhållande. Faderns misshandel av modern	17 barns föräldrar
Moderns förmåga att klara ekonomin hade tydliga brister. Hot om vräkning eller verkställd sådan på grund av obetalda hyror	9 barns mödrar

Moderns bristande kunskaper eller bristande insikt om barns utveckling och behov. Moderns behov av hjälp och stöd i den praktiska och pedagogiska fostran av barnet. Släpphänthet i barnuppfostran, smutsiga eller olämpliga kläder och dålig hygien	8 barns mödrar
Moderns psykiska instabilitet. Psykiska problem. Suicidförsök. Moderns psykiska sjukdom	7 barns mödrar
Misstankar om misshandel av äldre syskon	1 barns moder 1 barns fader
Moderns kriminalitet	2 barns mödrar

Det vanligaste skälet var alltså föräldrarnas missbruk av alkohol och narkotika. Det därnäst vanligaste var föräldrarnas konfliktfyllda relation till varandra och bråk och hot i hemmet. Fysisk eller psykisk misshandel av barnen uppgavs inte, men i några fall nämndes mammans passivitet och försummelse. Känslomässiga störningar hos barnen eller störningar i föräldra-barn-relationen uppgavs inte, men i några fall nämndes brister i mammans förmåga till intellektuell stimulans och praktisk skötsel av barnen.

När barnen kom till barnhemmet intervjuade jag deras mammor om graviditeten, förlossningen och tiden hemma fram till placeringen. Dessutom fanns information från sociala akter och utredningar och från barnhälsovårdens och barnpsykiatriska klinikens journaler och utlåtanden. Om tiden på barnhemmet fick vi information bl a genom deltagande observationer, personalens återkommande barnobservationer och dagboks- och journalanteckningar. Tre och nio månader efter det att barnen lämnat barnhemmet besökte jag dem hemma eller i familjehem och intervjuade föräldrar och fosterföräldrar [1].

2.1 Mammornas graviditet och förlossningen

Det ligger nära till hands att förvänta sig att undersökningsgruppens barn var oönskade av sina mammor i större utsträckning än andra barn. Det finns inget belägg för att det var så. Visserligen var tre fjärdedelar av graviditeterna oplanerade, men mer än hälften var ändå önskade och välkomna och mammorna

---

[1] Fosterhem har ersatts med familjehem, ett begrepp som används i den fortsatta texten. Men eftersom begreppen familjehemsföräldrar och familjehemsbarn inte används i dagligt tal, har jag behållit de invanda begreppen fosterföräldrar och fosterbarn.

tänkte aldrig på abort. I t ex Nilssons och Almgrens (1970) undersökning av en normalgrupp på 165 kvinnor var endast 60 % av graviditeterna önskade. I Lagercrantz' (1979) undersökning av 33 kvinnor hade en tredjedel mycket motstridiga känslor inför graviditeten. Det är alltså så pass vanligt att ha motstridiga känslor inför graviditeten att man kan anta att undersökningsgruppens mammor inte skilde sig från en normalgrupp.

Bibring (1961) har beskrivit den gravida kvinnas tre viktigaste adaptiva uppgifter:

1) att acceptera befruktningen och fostret och lägga grunden till en känslomässig symbios

2) att förändra relationen till mannen från en tvåparts- till en trepartsrelation

3) att lösa upp infantila bindningar till sin egen mamma

Även om undersökningsgruppens mammor inte skilde sig så mycket från andra mammor på den första punkten, gjorde de det på den andra och tredje punkten. De hade nästan undantagslöst ett negativt eller ambivalent beroendeförhållande till barnens pappor. Det väntade barnet gav flera av kvinnorna kraft att skiljas från mannen. Barnet var betydligt mindre välkommet av pappan än av mamman och försämrade deras relation till varandra. Deras tvåpartsrelation förändrades inte till en trepartsrelation.

Nästan hälften av mammorna beskrev förhållandet till sin egen mamma som positivt. De sociala myndigheterna bedömde i flera fall deras förhållande som alltför nära och beroende, med tanke på att de blivande mormödrarna hade en hel del egna problem. Hälften av mammorna beskrev förhållandet till sin mamma som negativt. I båda fallen kan man med Bibrings (1961) terminologi anta att det var frågan om infantila bindningar, som inte var upplösta.

Under graviditeten hade de flesta mammor fysiska och/eller psykiska besvär och många kontakter med sjukvården. Det går inte att särskilja om det hängde ihop med objektivt större sjuklighet eller var uttryck för subjektivt större känslighet (jfr Jonsson, 1969). Mammorna hade många av de belastningsfaktorer som skapar ohälsa. Emellertid var tre fjärdedelar av förlossningarna utan komplikationer för barnen. Det är att jämföra med en normalgrupp, där en

undersökning visade att 27 % av barnen hade förlossningskomplikationer (PRU-gruppen, 1979).

Det var inte bara förlossningskomplikationer utan också osäkra hemförhållanden, som gjorde att 11 av de 29 barnen inte kom hem i normal tid efter födelsen och inte bodde hemma under hela eller större delen av nyföddhetsperioden (de första sex veckorna). Några fick stanna på barnkliniken och några fick bo med sina mammor på annan institution, medan de sociala myndigheterna övervägde insatser. Men alla barnen bodde hemma eller hade flyttat hem vid nyföddhetsperiodens slut utom undersökningsgruppens tre yngsta barn, som kom direkt från barnklinik och barnpsykiatrisk klinik till barnhemmet.

Det var tydligt att flera av mammorna hade det besvärligt redan från början, men gjorde stora ansträngningar att klara sig och barnet. De som hade missbruksproblem hade i de flesta fall klarat graviditeten och den första tiden efteråt missbruksfria. Det var sedan som det blev mer missbruk (igen).

2.2 Hemma före placeringen

Två tredjedelar av barnen föddes i familjer som var kända av socialvården sedan tidigare, antingen genom att mammorna själva varit föremål för insatser eller genom att andra barn i familjen var det. Sju av barnen i undersökningsgruppen blev själva föremål för socialvårdens insatser direkt efter födelsen. Några av de mammor som inte var aktuella inom socialvården hade kontakt med skyddskonsulenten eller den psykiatriska vården.

Det vanligaste var att mammorna var ensamma vårdnadshavare. De hade sällan något arbete utan var beroende av socialbidrag för sin och barnens försörjning. Barnens pappor hade oftast inte heller något arbete och bidrog inte till försörjningen. Mammornas förhållande till papporna var slitsamt och vacklande och ledde till flera oavslutade separationer och nya försök till sammanboende. En del av dem som flyttat isär under graviditeten gjorde nya försök att bo tillsammans. Nästan alla barn, som bott hemma före placeringen på barnhemmet, hade någon period fått uppleva att deras pappa bodde hemma eller kom på täta besök. De flesta hade också fått uppleva att deras mamma och/eller pappa, åtminstone periodvis, missbrukade alkohol eller narkotika.

Barnen hade i allmänhet klarat sig ganska bra, hade utvecklats normalt och utan några större problem. Det framgick av mammornas egna berättelser, av sociala

utredningar, barnavårdscentralens journaler och barnpsykiatriska utlåtanden. Det fanns heller inga anmärkningar mot mamma-barn-relationen. Det betonades bl a i barnpsykiatriska utlåtanden att det inte var barnets störning eller mamma-barn-relationen som gav anledning till omhändertagande, utan mammans missbrukssituation eller bekymmersamma sociala situation, så som den framgick av socialutredningen.

När barnen placerades på barnhemmet skildes de vanligen från en mamma som de hade sin viktigaste anknytning till. (Det fanns något undantag och det fanns tre spädbarn som aldrig bott hemma.) Barnens ålder vid placeringen varierade, hälften av dem var två år eller yngre och hälften av dem var mellan två och fyra år.

2.3 Tiden på barnhemmet och närmast efteråt

Barnen stannade olika lång tid på barnhemmet. Det var en ganska jämn spridning. Några hade flyttat därifrån efter en månad, hälften inom sex månader och de flesta inom ett år. De flesta föräldrar, framför allt mammorna, kom ofta på besök och barnen hade att anpassa sig till en partiell snarare än till en total separation från dem. Undersökningen fokuserade på barnens reaktioner på separationen och på deras relation till föräldrar och personal på barnhemmet. Det är framför allt utvecklingen av känslomässiga relationer till andra som kan skadas, när små barn skiljs från sina föräldrar och placeras på institution. (Se litteraturgenomgången i Andersson, 1984, eller se Bowlby, 1969, 1973, 1980; Freud och Burlingham, 1973; Robertsson och Robertson, 1971; Spitz, 1975, m fl.)

Efter en sammanvägning av all tillgänglig information om mamma-barn-relationen både före och under barnhemsvistelsen kunde barnen delas in i fem olika grupper. En grupp på 13 barn bedömdes ha en positiv mamma-barn-relation både före och under barnhemsvistelsen. En grupp på fem barn fick en bättre relation på barnhemmet än de haft tidigare. En grupp på fyra barn bedömdes ha haft en positiv relation, som vi inte fick se så mycket av på barnhemmet eftersom mamman inte var där utan på psykiatriskt sjukhus, i fängelse eller avliden. En grupp på fyra barn fick en sämre relation på barnhemmet än de haft innan och hos dem kunde man se ett gradvis avskiljande (detachment). En grupp på fem barn hade ingen relation till sin mamma, varken före placeringen eller under barnhemsvistelsen. Gruppindelningen gjordes utifrån mamma-barn-relationen. Pappan var i allmänhet mindre betydelsefull för barnen, men det fanns undantag,

framför allt i den sista gruppen. (Att summan blir 31 barn beror på att två barn placerades två gånger och då kom att ingå i två olika grupper.)

Barnens beteende hängde nära ihop med relationen till föräldrarna. Särskilt märktes en ökning av anknytningsbeteende, ökat behov av närhet, kroppskontakt, klängande, kvarhållande, etc, i deras förhållande till dem som var deras viktigaste anknytningspersoner. De led av separationen från dem, blev mer känsliga, hade lättare till tårar och vredesutbrott, lägre frustrationstolerans. Det var bara undantagsvis som de gav upp sin relation till föräldrarna och kom in i en fas av avskiljande (detachment). De tog alltså inte så allvarlig skada av barnhemsvistelsen som tidigare barnhemsundersökningar visat. Det beroedde dels på att de hade så regelbunden kontakt med sina föräldrar och dels på att deras kontaktpersoner bland personalen på barnhemmet gick in för att skapa personliga relationer till de enskilda barnen och bli kompletterande föräldragestalter.

Mamma-barn-relationen i sig var inte avgörande för om barnen kom att flytta hem igen eller till familjehem efter barnhemsvistelsen. Av de 18 barn som hade eller fick en positiv relation till sin mamma flyttade tio hem igen och åtta till familjehem. Men bedömningen av relationen påverkade barnhemsvistelsens längd. När mamma-barn-relationen uppfattades som positiv fanns det en större tvekan om familjehemsplacering, eller en större förhoppning om att barnet skulle kunna flytta hem igen, som fördröjde avgörandet. Av de sammanlagt 13 barn som inte hade någon eller fick en försämrad relation till sin mamma, flyttade åtta efter förhållandevis kort tid till familjehem. De övriga fem hade en pappa, som de hade en positiv relation till och som bidrog till att de fick flytta hem igen.

Hemma igen eller i familjehem hade barnen, enligt föräldrar och fosterföräldrar, en period av anpassningssvårigheter. Det fanns med i deras berättelser vid mitt första besök, tre månader efter barnhemsvistelsen, men inte vid mitt andra besök, ytterligare ett halvår senare. Det fanns ingenting som tydde på bestående störningar hos barnen till följd av barnhemsvistelsen.

De 15 barn som hade flyttat till familjehem kunde delas in i tre grupper utifrån det fortsatta förhållandet till sina föräldrar och utifrån föräldrarnas och fosterföräldrarnas förhållande till varandra. Fyra hade ingen relation alls, fem hade en konfliktfylld relation och sex hade en konfliktfri relation

(tre och nio månader efter barnhemsvistelsen). Av allt att döma var det svårast för de barn vilkas föräldrar och fosterföräldrar befann sig i konflikt med varandra. Detta ledde till konflikter inom barnet.

När orsakerna till barnens placering på barnhemmet jämfördes med syftet med placeringen, visade det sig inte finnas så starka samband som mellan syfte och resultat. Det kunde i princip utläsas tre olika syften:

1) placering i avvaktan på familjehem

2) placering tills vidare, ytterligare bedömning av familjen

3) placering i avvaktan på hemflyttning

Det var inte de faktiska missförhållandena i hemmet som var utslagsgivande för syftet med placeringen. Det var istället socialsekreterarens och barnhemspersonalens bedömning av mammans eller båda föräldrarnas vilja att göra något åt missförhållandena och vilja till samarbete för att åstadkomma förbättringar. För dem som var negativa blev syftet placering i avvaktan på familjehem och resultatet familjehemsplacering. För de mammor som var positiva till behandling eller på annat sätt lätta att samarbeta med blev syftet med barnens placering ytterligare bedömning eller behandling av familjen. De fick i större utsträckning ta del av barnhemmets behandlingsinsatser och/eller i större utsträckning hem sina barn. De hade också en bättre social situation när barnen lämnade barnhemmet, vare sig det var för att flytta hem igen eller till familjehem.

3 DEN UPPFÖLJANDE UNDERSÖKNINGEN

Den grupp barn som tidigare undersökts hade valts så att den bestod av alla barn som placerats på barnhem i en kommun under en tvåårsperiod, var 0-4 år gamla och bodde på barnhemmet i minst tre veckor. När jag träffade dem på nytt, hösten 1986 och våren 1987, var de 5-10 år gamla och bodde i 17 olika kommuner.

3.1 Syfte

Liksom tidigare ville jag fokusera på barnen och på deras relationer till föräldrar och fosterföräldrar. Det fanns många frågor som dykt upp under de år som gått sedan den första undersökningen. Jag ville titta närmare på några av dessa frågor.

Barnen hade som små bedömts ha en tämligen normal utveckling och det hade inte funnits belägg för känslomässiga störningar hos dem, så som man hade kunnat förvänta sig i den socialt belastade grupp det var frågan om. Var det annorlunda när de blivit större? Jag ville undersöka förekomsten av känslomässiga störningar hos barnen.

Den tidiga mor-barn-relationen visste jag en hel del om. Jag visste också att mor-barn-relationens kvalitet inte hade haft någon avgörande betydelse för beslutet om barnen skulle flytta hem eller till familjehem. Mer avgörande var bedömningen av hemförhållandena. Men vilken betydelse kom mor-barn-relationens kvalitet fortsättningsvis att ha för barnen, oavsett om de flyttat hem eller till familjehem? Det är inte enbart mor-barn-relationen som är viktig för barns välbefinnande. Hur såg barnens relationer till andra ut? Vilka personer var viktiga för dem?

Det fanns naturligtvis också en lång rad andra frågor som sökte svar. Hur var barnens nuvarande familjesituation och livssituation i övrigt? Vilka viktiga händelser hade inträffat i deras liv sedan den tidigare undersökningen? Hur såg de biologiska föräldrarnas nuvarande situation ut? Hur såg de nu på vad som hände då?

3.2 Tillvägagångssätt

Möte med barnen. Det var inför mötet med barnen jag hade flest överväganden. Vad skulle jag fråga dem om, vilka testningar var relevanta att göra och vilka teckningsuppgifter skulle jag ge dem? Det fick inte ta för lång tid, så att det blev tröttsamt för barnen. Det skulle passa både fem- och tioåringar. Det skulle handla om just det jag ville veta, men inte väcka några ångestladdade eller svårbemästrade känslor hos barnen och inte pressa dem att vara illojala och säga något negativt om föräldrar eller fosterföräldrar.

Jag valde bort projektiva testningar och standardiserade frågetekniker och skattningsskalor. I stället valde jag att samtala med barnen utifrån bestämda intervjufrågor. Det var några faktafrågor om de olika familjemedlemmarna, vem barnet tidigare bott med och nu bodde tillsammas med och om förskola eller skola. Det var frågor om barnets förhållande till andra, t ex "Om du tänker på alla du känner, räkna upp dem du tycker mycket om?" och "Om jag skulle fråga din fröken (mamma, pappa, fostermamma, fosterpappa, kamrat etc) hur hon tycker

du är, vad tror du hon skulle säga om dig?" och "Hur skulle du själv vilja beskriva honom/henne?" Det var också frågor om bekymmer, vilka de kunde vara och hur barnet gjorde då, vem barnet pratade med. Det var några korta frågor om barnets upplevelse av sig själv, vem han/hon var mest lik till utseendet och till sättet och helst skulle vilja likna som vuxen. Flera frågor inspirerades av Ouvinen-Birgerstams undersökning "Identitetsutveckling hos barn" (1984). Jag använde mig också av samma adjektivlista som använts i hennes undersökning. Den ger ett allmänt mått på barnens självvärdering, som antas ha samband med deras psykiska hälsa. Adjektivlistan består av 60 adjektiv, hälften positiva och hälften negativa. Barnen ska med "ja" eller "nej" ta ställning till om adjektiven (snäll, bra, nöjd, nervös, slarvig, ledsen, etc) passar som beskrivning av dem. Jag läste upp adjektiven och barnen svarade muntligt. Därvid kunde jag också lyssna till deras sätt att svara, deras kommentarer och exempel. Till slut fick de också rita en teckning utifrån samma instruktion som används i det standardiserade testet "Jag tycker jag är" (Ouvinen-Birgerstam, 1985): "Rita dig själv och dem som tycker mest om dig".

Intervju med föräldrarna. Jag valde att i första hand vända mig till barnens mammor. De var i de flesta fall barnens vårdnadshavare, vare sig de hade hand om den faktiska vården eller inte, dvs vare sig barnen bodde hemma eller i familjehem. Det fanns dock några undantag. Pappan intervjuades i ett fall, där han ensam hade hand om sina två barn, och både mamman och pappan intervjuades i de två fall pappan hade hand om barnet men där mamman hade regelbundet umgänge. Flera av frågorna till föräldrarna var samma som de som ställts i den tidigare undersökningen. Det var frågor om barnen, om utseende, hälsa, sjukdomar och humör, sätt att vara, läggning. En del frågor var samma som till barnen. Föräldern fick t ex rangorda de vuxna som de trodde betydde mest för barnen och de fick säga vem de tyckte barnen var lika till sätt och utseende. Det var frågor om föräldra-barn-förhållandet, hur det var nu, hur det ändrats sedan barnen var små och vad man som förälder skulle önska vore annorlunda i förhållandet. Om barnet var i familjehem tillkom några frågor om förhållandet mellan barn och fosterföräldrar och mellan föräldrar och fosterföräldrar. Frågor om mammans (i vissa fall pappans) egen situation gällde hur hon hade det med sig själv, familj, vänner, bostad, arbete, ekonomi och myndighetskontakter. Dessutom var det några avslutande frågor om hennes synpunkter på socialtjänstens insatser.

Intervju med fosterföräldrarna. Jag valde att i första hand vända mig till barnens fostermammor, men i några familjer deltog också fosterpappan i hela eller delar av samtalet. De flesta hade varit med i min tidigare undersökning. Intervjufrågorna motsvarade helt de som ställdes till föräldrarna men var mindre utförliga när det gällde fosterföräldrarnas egen situation.

Särskilt frågeformulär, en symtomlista, besvarades muntligt av den förälder eller fosterförälder som hade hand om barnets dagliga vård. Det var oftast mamman - om barnet bodde hemma - och fostermamman - om barnet bodde i familjehem. Frågeformuläret har använts i många undersökningar om barns psykiska hälsa och har utarbetats av Marianne Cederblad och Börje Höök (1984). Det har i en tidigare version använts av Gustav Jonsson och Anna-Lisa Kälvesten (1964) i studien av 222 stockholmspojkar. Det mäter förekomsten av beteenderubbningar hos barn i åldern 3-15 år och består av 34 symtom med operationellt definierade svårighetsgrader. Genom att summera poängen på enskilda symtom får man ett mått på total symtombelastning och på tre olika faktorer:

externalisering av känslomässiga svårigheter (utåtriktade beteenden som hyperaktivitet, aggressivitet, oselektiv, distanslös kontakt, etc)

internalisering (inåtvända beteenden som passivitet, aggressionshämning, blyghet, föräldraberoende, etc) samt

somatisering (kroppsliga uttryck som att kissa och bajsa på sig, nervösa magbesvär, hetshunger).

Mer härom kan man läsa i Cederblad och Hööks rapporter (1984, 1986).

Uppgifter från socialsekreterare och andra. Jag intervjuade socialsekreterare inom familjevården om de barn som var i familjehem. Från socialbyrån hämtade jag endast information i den mån familjen var aktuell där och bodde kvar i hemkommunen. Jag bedömde det olämpligt att vända mig till andra kommuner för information om enstaka, nyligen inflyttade familjer. Av hänsyn till barnen avstod jag också från direkt information från förskola och skola.

3.3 Den undersökta gruppen

Det var 29 barn som ingick i undersökningen. Från 27 av dem har jag information genom dem själva, deras föräldrar och/eller fosterföräldrar. Två av dem vet jag

ingenting om. De bodde av allt att döma hemma men mammorna besvarade inte mina brev och en hade flyttat från Sverige. Ett barn fick jag visserligen inte träffa, men jag besökte hemmet och intervjuade barnets mamma. 26 barn hade jag minst en timmas enskilt samtal med.

15 av barnen bodde hemma och jag träffade en eller båda föräldrarna till 13 av dem. Det var betydligt svårare att få tag på mammorna till de 14 barn som inte bodde hemma utan i familjehem (eller på barnhem). Det var 13 mammor, men jag intervjuade bara fyra av dem. En besvarade istället en del av mina frågor per brev, eftersom hon inte bodde i Sverige. Två mammor sade bestämt nej till intervju, eftersom de inte hade någon kontakt med barnet och inte ville tala om det. En var så tveksam till att tala om barnet hon aldrig träffade, att vi trots flera avtalade möten aldrig lyckades träffas. Tre mammor kunde jag inte spåra, brev kom tillbaka från olika adresser och andra berättade att mamman var inne i ett aktivt missbruk och inte hade fast bostad. Två mammor var döda. Av nio barn i familjehem, vars mammor jag sålunda inte träffade, hade fem särskilt förordnade förmyndare (som övertagit det juridiska föräldraansvaret). Däremot träffade jag alla barnens fosterföräldrar.

4 RESULTAT

I resultatredovisningen ges stort utrymme för de enskilda barnen, eftersom deras livssituation bättre förstås utifrån deras egen historia än utifrån gruppens. De är var och en för sig exempel på hur olika livet kan gestalta sig för en grupp barn, som alla upplevde separationer som små och kom från hem med allvarliga sociala missförhållanden. Beskrivningen av barnens bakgrund och familjeförhållanden, de vuxnas syn på barnen, deras syn på sig själva samt mina reflexioner bygger på intervjuer med barnen, deras föräldrar och fosterföräldrar. Som komplement finns föräldrars eller fosterföräldrars svar på frågeformulär om beteenderubbningar hos barnen, symtomlistan (4.1). Dessutom finns barnens svar på adjektivlistan (4.2) och deras teckning (4.3). Efter presentationen av de enskilda barnen, de 13 som bodde hemma (4.4) och de 14 som inte gjorde det (4.5), följer ett avsnitt om den tidiga mor-barn-relationens betydelse (4.6) och ett om biologiskt och psykologiskt föräldraskap (4.7). Föräldrarnas situation och deras förhållande till socialtjänsten avslutar resultatredovisningen (4.8).

4.1 Symtomlistan

I bearbetningen av svaren på symtomlistan sätts poäng i förhållande till vad som är normalt beteende för åldern. Poängen på de olika symtomen summeras och ju högre poäng desto högre symtombelastning. Man kan också få fram hur barnet uttrycker sina känslomässiga svårigheter, om det riktar sina svårigheter utåt (externalisering) eller inåt (internalisering) eller får kroppsliga symtom (somatisering). Enligt Cederblad och Höök (1984, 1986) har tidigare studier visat att när ett barn har 300 poäng eller mer, kan det anses ha så mycket problem att barnet själv eller dess omgivning lider av det och det behövs barnpsykiatriska insatser.

Symtomlistan används här som ett hjälpmedel bland andra för att få fram hur barnet mår - av sitt beteende att döma - och hur det uttrycker känslomässiga svårigheter. Jag har i den fortsatta texten inte använt poäng utan beskrivande ord, som framgår av tabell 1.

Tabell 1. Symtom på känslomässiga svårigheter enligt symtomlistan.

Poängfördelning	Beskrivning	Antal barn
> - 500 poäng	Mycket hög symtombelastning	4
500 - 300 poäng	Hög symtombelastning	4
300 - 200 poäng	En del symtom	5
200 - 100 poäng	Inga särskilda symtom	4
< - 100 poäng	Inga symtom	10

Symtomlistan har använts i flera olika undersökningar (se referenser i Cederblad och Höök, 1984 och 1986). Medelvärdet i olika normalgrupper ligger kring 200 poäng. När de här aktuella barnen rangordnades efter poäng hade den mittersta individen 199,5 poäng. Det innebär att lika många barn låg över som under medelvärdet för normalgrupper. Åtta av barnen överskred gränsen för det normala (300 poäng) mot 9 % av sexåringarna och 40 % av nioåringarna i några undersökta normalgrupper. Det var här så få barn i varje åldersgrupp att de knappast låter sig jämföras, men av symtomlistan att döma kan man inte säga att de skilde sig markant från en normalgrupp. Det finns ju heller ingenting som säger att de här aktuella barnens bakgrundsförhållanden skulle indikera fler barnpsykiatriska symtom. Barnen kom inte med i den här undersökningen för att

de var störda eller hade störda relationer till sina föräldrar, utan för att de, på grund av sociala missförhållanden i hemmet, hade placerats på barnhem som små. Man hade inte heller kunnat finna några större avvikelser från normal utveckling, varken före, under eller närmast efter barnhemsvistelsen. (Se Andersson, 1984.) Men symtomlistan gav en bild av vilka som nu hade sådana känslomässiga störningar att de, enligt detta kriterium, behövde barnpsykiatrisk hjälp. Av just de åtta barn som översteg gränsen, 300 poäng, hade sju kontakt med barnpsykiatrisk klinik eller barnhälsovårdspsykolog för sina problem. Inget av de andra barnen hade någon aktuell sådan kontakt.

Det bör påpekas att föräldrarna besvarade symtomlistan för barnen hemma och fosterföräldrarna för barnen i familjehem. De kunde ha olika referensramar. Några fosterföräldrar menade att de kanske underskattade symtomen, därför att de jämförde med hur stört barnen betett sig början av vistelsen i familjehemmet. Å andra sidan överdrev kanske ett par av föräldrarna barnens störda beteende, därför att de själva mådde dåligt och hade låg tolerans.

Av de barn (tre flickor och fem pojkar) som hade hög eller mycket hög symtombelastning (mer än 300 poäng) bodde sex hemma och två i familjehem. Av de barn (tre flickor och sju pojkar) som inte hade några symtom på känslomässiga svårigheter (mindre än 100 poäng) bodde två hemma och åtta i familjehem. Några som bodde hemma hade det säkert besvärligare på många sätt - jämfört med dem som bodde i familjehem. Men förutom att föräldrar och fosteföräldrar kunde ha olika referensramar när de beskrev barnens beteende är det också så, att symtomlistan handlar om det som kan avläsas i barnens beteende. "Maladjustment is a matter of behaviour. It is not what we think and feel but what we do that makes us maladjusted ..." (Stott, 1982).

Den personliga anpassningen behöver inte alltid stämma överens med den sociala anpassningen (Westin, 1973, Börjesson, 1976), eller den yttre med den inre anpassningen, eller yt-anpassningen med djup-anpassningen. Kluvenheten däremellan kan vara särskilt aktuell för fosterbarn. Cederström och Hessle (1980) beskriver en dubbel anpassningsprocess hos barn som familjehemsplaceras: En yttre, registrerbar och observerbar anpassningsprocess, som de kallar yt-anpassning. En inre process, som barnet väljer att dölja för omvärlden eller är omedveten om, djupanpassning. Författarna ser ytanpassning som en tillfällig "lösning" på motstridiga upplevelser och känslor, "ett förhållningssätt som är

att betrakta som en överlevnadsstrategi baserad på ett destruerat identifikationsmönster".

För åtminstone två barn i familjehem, som enligt symtomlistan inte hade några symtom på känslomässiga svårigheter, fick jag ett starkt intryck av att det handlade mer om ytanpassning än om djupanpassning. Barnen var väl anpassade i sina familjehem, men i samtal med dem fick jag intrycket att de höll ett avstånd mellan sig och vuxna och höll vissa tankar och känslor ifrån sig. Fosterföräldrarna hade inte en så central plats i barnens liv som de själva trodde. Det var kamrater som barnen talade med när de hade bekymmer och ville bli lika när de blev stora, inte familjemedlemmar eller andra vuxna som annars var det vanliga. Deras teckningar var enligt bedömarna tomma på känsloinnehåll, en associerades till "sprattelgubbe".

4.2 Adjektivlistan

Adjektivlistan ger ett allmänt mått på barns självvärdering. Det finns ett positivt samband mellan psykisk hälsa och självvärdering. Om man mår bra har man en positiv attityd till sig själv. Svar på adjektivlistan har visat sig korrelera högt med svar på "Jag tycker jag är", en standardiserad självskattningsskala för barns och ungdomars självvärdering. Adjektivlistan har inte (ännu) varit föremål för närmre analyser, men i manualen (Ouvinen-Birgerstam, 1985) finns medelvärden för normalgrupper av flickor och pojkar i olika årskurser. Där anges också de kritiska värden, som sannolikt visar avvikande negativ självvärdering.

Adjektivlistan används här som ett hjälpmedel bland andra för att få fram hur barnet uppfattar sig själv. Det blir en grov jämförelse, eftersom adjektivlistan tidigare använts för barn i skolåldrarna. Här var det fem barn som ännu inte börjat skolan, som klarade uppgiften. De två yngsta klarade den inte. Om de 24 barn som gick igenom adjektivlistan rangordnas efter poäng, ligger de två mittersta på 48 poäng. Det är att jämföra med medelvärdet för normalgrupper av pojkar och flickor i årskurs tre (47,72 respektive 47,99). (I årskurs ett är medelvärdet något högre för flickor och något lägre för pojkar.) I den här undersökningen låg alltså ungefär lika många barn över som under medelvärdet för normalgrupper. Kritiska värden för avvikande negativ självvärdering (en standardavvikelse under medelvärdet) är t ex: 39 för pojkar i årskurs ett och

38 för flickor i årskurs tre. I den fortsatta texten används inte poäng utan beskrivande ord, som framgår av tabell 2.

Tabell 2. Barnens självvärdering enligt adjektivlistan

Poängfördelning	Beskrivning	Antal barn
> 48 poäng	Positiv självvärdering	13
47-40 poäng	Inte särskilt positiv självvärdering	5
39-37 poäng	Ganska negativ självvärdering	5
< 36 poäng	Negativ självvärdering	1

Om man jämför barnens svar på adjektivlistan med föräldrarnas eller fosterföräldrarnas svar på symtomlistan, finner man att de flesta med angiven hög eller mycket hög symtombelastning också hade ganska negativ eller negativ självvärdering. Det fanns sju barn med symtom över den kritiska gränsen, 300 poäng. (Ett åttonde barn var för litet för att besvara adjektivlistan). Det fanns sex barn på eller under den kritiska gränsen för negativ självvärdering. Fem av dem hade också hög eller mycket hög symtombelastning. Av de 13 barn som enligt adjektivlistan hade en positiv självvärdering (över medelvärdet för normalgrupper) återfanns nio bland de 14 barn som enligt symtomlistan hade få eller inga symtom på känslomässiga svårigheter.

Det fanns alltså ett samband mellan de vuxnas uppfattning om barnen och barnens uppfattning om sig själva. I några fall fanns det inte överensstämmelse enligt poängberäkningar men ändå viss innehållsmässig överensstämmelse. En pojke hade mycket hög symtombelastning, inklusive grov överskattning av sin egen förmåga. Han gav i adjektivlistan uttryck för en positiv självvärdering, men med den återkommande reservationen "tycker jag i alla fall". Två flickor hade enligt symtomlistan en del symtom på känslomässiga svårigheter och bedömdes vara osäkra, ha dålig självkänsla och vara alltför medgörliga. De var i stort sett nöjda med sig själva och tillhörde dem som enligt adjektivlistan hade mest positiv självvärdering. De medgav visserligen osäkerhet eller ängslan, men detta fick, utifrån olika testkonstruktion, betydligt större vikt i symtomlistan än i adjektivlistan.

Det är fruktbart att i det här sammanhanget tänka på begreppet identitet och skillnaderna mellan det som t ex Erikson (1969) kallar jag-identitet (individens upplevande av sig själv som subjekt) och själv-identitet (individens upplevande av sig själv som objekt). När barnen besvarade adjektivlistan och kommenterade sina egenskaper tror jag att de i huvudsak uttryckte den internaliserade bilden av omgivningens syn på dem, sin självidentitet eller självbild. "De olika ´självens´ motspelare är de ´andra´ som ´jag´ ständigt jämför ´själven´ med - med positivt eller negativt resultat." (Erikson, 1969.) Med Meads (1976) terminologi är "me" den organiserade uppsättningen av andras attityder, som man själv antar. Meads "me" och Eriksons "själv-identitet" har relativt likartat innehåll (Ouvinen-Birgerstam, 1984).

När barnen ritade en teckning av sig själva uttryckte de delvis något annat, ett mer subjektivt eller omedvetet upplevande av "jag". "Ego är däremot omedvetet. Vi är aldrig medvetna om ego som sådant, bara om dess verksamhet. Detta omedvetna ego utför, liksom hjärtat och hjärnan, åt oss sådant som vi aldrig skulle kunna ´tänka ut´ eller planera medvetet ...." (Erikson, 1969, sid 187.)

Jag-identitet är svårare att förmedla, men jag förmodar att den fanns med i barnens teckningar i större utsträckning än i adjektivlistan. Därför bör vi hålla detta resonemang i minnet när vi i nästa avsnitt diskuterar barnens teckningar. Det kan vara en förklaring till att det fanns större överensstämmelse mellan symtomlistan och adjektivlistan än mellan symtomlistan och bedömning av teckningar.

4.3 Teckningen

Barnen fick rita en teckning efter instruktionen "Rita dig själv och dem som tycker mest om dig". Den instruktionen valdes för att ge barnen större frihet att välja de personer som var känslomässigt betydelsefulla för dem. (Istället för t ex "Rita dig själv och din familj"). Så hade man också valt att göra i det tidigare nämnda testet "Jag tycker jag är", där något standardiserat tolkningsschema för teckningsuppgiften ännu inte utarbetats. Det var min förväntan att barnen skulle ta med föräldrar eller fosterföräldrar i betydligt större utsträckning än de gjorde. För att ta reda på om de därvidlag skilde sig från andra barn, gick jag igenom 150 teckningar av sju-åringar från ett ännu obearbetat normalmaterial. Där var det 38 av 150 som hade tagit med sina föräldrar i teckningen. Här var det åtta av 26. Det allra vanligaste var, i

båda fallen, att rita sig själv och en eller flera kamrater. Enligt testkonstruktörens erfarenhet kan kamrater och föräldrar jämställas som uttryck för en positiv självuppfattning - man har någon som tycker om en. Det är värre om man bara ritar sig själv. Det gjorde 30 av de 150 sjuåringarna i normalgruppen, men bara tre av 26 barn, i blandade åldrar, i den här undersökningen. Två av dessa tre barn var femåringar som egentligen inte alls ville rita. Det var tydligt att barnen, utifrån den instruktion de fick, mest tänkte på kamrater som tyckte om dem. Att de inte ritade sina föräldrar kan inte tolkas som att de inte kände sig omtyckta av dem. Jag tror snarare att föräldrarna fanns där som en självklarhet, som barnen inte funderade så mycket på om de var omtyckta av eller ej. Det var fler barn i familjehem som ritade sina föräldrar än barn som bodde hemma.

I barnintervjun ingick "Om du tänker på alla du känner, räkna upp dem som du tycker mycket om". Det var i svaret på den frågan som barnen räknade upp personer som var viktiga för dem, mamma, pappa, syskon, fosterföräldrar, mormor, kamrater, etc. Det gav en tydligare bild än teckningen av hur barnets närmsta omgivning såg ut. Barnens svar kunde jämföras med de vuxnas svar på frågan om vilka personer de trodde var viktiga för barnen.

I en opublicerad uppsats (Gerhardt, 1986) har det gjorts ett försök att undersöka hur barnens självvärdering påverkar deras teckningar. Där bedömdes teckningens fullständighet, rumsförhållanden, antal personer, etc. Det blev inte så intressant för mina syften att analysera barnens teckningar på det sättet. Istället fick två av varandra oberoende psykologer, med olika yrkeserfarenheter men med vana att tolka projektivt material, bedöma teckningarna. De fick uppmaningen att associera kring barnets bild av sig själv. Det fanns betydligt större överensstämmelse mellan de båda bedömarna än jag väntat mig. De uttryckte sig inte alltid på samma sätt, den ene var friare i sina associationer och den andre mer försiktig, men i inget fall hade de helt motsatt uppfattning. Barnets bild av sig själv gav båda bedömarna ett likartat budskap, som blev ett värdefullt komplement till övrig information.

I efterhand gjorde jag en uppdelning av teckningarna i tre kategorier:

1) de som bedömdes uttrycka säkerhet och självtillit eller inte gav några funderingar kring känslomässiga svårigheter

2) de som bedömdes uttrycka lite ängslan och osäkerhet eller gav funderingar kring vissa känslomässiga svårigheter

3) de som bedömdes uttrycka mycket ängslan och osäkerhet eller gav funderingar kring påtagliga känslomässiga svårigheter

För 19 av 26 teckningar kom båda bedömarnas uppfattning att placeras i samma kategori (åtta i kategori 1, sju i kategori 2 och fyra i kategori 3). Beträffande tre teckningar hänfördes den ena bedömningen till kategori 1 och den andra till kategori 2. Beträffande fyra teckningar hänfördes den ena bedömningen till kategori 2 och den andra till kategori 3.

Eftersom kategoriindelningen gjordes i efterhand, och inte av bedömarna själva, kan den inte leda till alltför långtgående slutsatser. Det kan dock nämnas att bland dem som enligt den ena eller båda bedömarna uttryckte påtagliga känslomässiga svårigheter i sin teckning, fanns tre av de fyra barn som enligt symtomlistan hade mycket hög symtombelastning. Där fanns också fyra av de åtta fosterbarn som enligt symtomlistan inte hade några symtom på känslomässiga svårigheter - två av dem var samma barn som jag tidigare benämnt yt-anpassade.

Om vi gör en jämförelse mellan vad barnen uttryckte om sig själva i adjektivlistan och i teckningen, och gör antagandet att barnen i adjektivlistan främst uttryckte sin själv-identitet och i teckningen sin jag-identitet, skall jag ge ett exempel på hur dessa båda identitetsupplevelser inte alltid stämmer överens.

Två barn var till det yttre lika störda. Båda hade mycket hög symtombelastning enligt symtomlistan. De var stökiga och besvärliga - både i skolan och hemma - och hade kontakt med barnpsykiatrisk klinik för sitt utagerande beteende. De var de två i gruppen som hade mest negativ självuppfattning enligt adjektivlistan. Deras egen och omgivningens bild av dem stämde överens. Deras själv-identitet var på det sättet "sann" och verklighetsförankrad. Men deras teckningar var mycket olika. Om det <u>ena</u> barnets teckning sade de båda bedömarna: "Väldigt välgjord och fin teckning, tydliga uttryck, tillfredsställande bild av sig själv, skulle tro den tjejen har det rätt bra. Uttrycker katten ömma känslor mellan personerna på bilden?" - "En intelligent flicka, duktig på att rita, uttrycker inre kraft. Undrar vad katten betyder för henne?" Om det <u>andra</u> barnets teckning var bedömningarna: "Han kan rita, men det ser spökligt ut, något kusligt över det. Som han inte riktigt vågar ... något osäkert kring

ansiktet och ögonen, något osammanhängande, splittrat." - "Visar att han kan rita någorlunda för åldern, så det är inte det. Men det är lite obehagligt på något sätt, som ett monster. Stora, väldigt markerade och stirrande ögon. Skulle inte förvåna mig om det är någon glidning åt det psykotiska hållet".

Mitt intryck av de båda barnen var också olika. I det första fallet var jag fascinerad av ett barn med så rikt inre liv, kapabel och begåvad, kanske mer än föräldrar och syskon. Ett barn som på något sätt såg till att få vad hon behövde. Jag tänkte att hon nog skulle klara sig bra, om inte omgivningen blev för svår för henne. I det andra fallet var jag uppriktigt bekymrad, tyckte barnet identifierat sig med det onda, inte kunde ta till sig det goda som ändå fanns omkring honom. Jag tänkte att vi borde ha hjälpt honom tidigare och på annat sätt, och undrade om det någonsin skulle kunna bli bra för honom. I båda fallen är det en subjektiv känsla, som man kan ha när man träffar ett barn, utan att det riktigt har stöd i mer objektiva iakttagelser. Eftersom jag tror att barnens teckningar hjälpte till att uttala det outtalade, finns bedömarnas intryck av dem med i min beskrivning av de enskilda barnen. De uttrycker en aspekt av helheten, en aspekt som jag inte riktigt räknade med och därför inte till fullo utnyttjade i mitt möte med barnen.

4.4 De barn som bodde hemma

Det var 13 barn som bodde hemma (oräknat de två som inte kom med i undersökningen). Sju av dem bodde med sin mamma, fyra med sin pappa och två med både mamma och pappa. Det var alltså, liksom i den tidigare undersökningen, ungefär hälften av barnen som bodde hemma medan den andra hälften bodde i familjehem. Men det var inte helt samma barn. Tre barn hade varit i familjehem ett par år i anslutning till barnhemsvistelsen, men nu hade de bott hemma i minst tre år. Å andra sidan var tre barn, som hade flyttat hem efter barnhemsvistelsen, nu i familjehem. (Se avsnitt 4.5.)

Tabell 3. De barn som bodde hemma samt intervjuade föräldrar.

Barnen	Ålder	Bodde hos	Intervjuade
Göran	5	Pappa med sambo	Pappa
Fridolf	5	Pappa med sambo	Pappa
Berit	5	Pappa	Pappa o mamma var för sig
Rosa	6	Mamma o pappa	Mamma, pappa deltog
Sven	9	Mamma o pappa	Mamma, pappa deltog
Ingrid	7	Mamma	Mamma
Viola	8	Mamma med sambo	Mamma
Nilla	8	Mamma med sambo	Mamma
Bodil	9	Mamma	Mamma
Anders	10	Mamma	Mamma
David	9	Mamma med make	Mamma
Gusten	9	Pappa med fru	Pappa o mamma var för sig
Hanna	9	Mamma med sambo	Mamma

Göran (5 år) och **Fridolf (5 år)** var tvillingar. De hade tillbringat de första månaderna av sitt liv på barnklinik och barnpsykiatrisk klinik. När de var tre månader gamla kom de till barnhemmet men blev sjuka och tillbringade flera veckor på sjukhus. De hade startat sitt liv med många olika vårdare och miljöskiften. Mamman var allvarligt psykiskt sjuk, förtidspensionerad, omyndigförklarad. Hon fick inte vara ensam med barnen och kunde inte ge dem någon trygghet. Pappan bedömdes ha resurser att med stöd och hjälp ensam ta hand om barnen. Själv uppfattade han det som ett krav från sociala myndigheter att han skulle skilja sig från barnens mamma för att få ta hand om barnen. Han gjorde det, och när barnen var nio månader gamla flyttade de från barnhemmet till sin pappa. Sedan dess har de bott hos honom.

Familjesituation: Pappan hade stort engagemang för barnen och hade klarat dem, först med hjälp av stödfamilj och dagmamma, och de senaste två åren med hjälp av sin sambo. Pappan och barnen hade flyttat till sambons hemstad, där hon hade arbete, vänner och släktingar (speciellt sin mor som blivit som en mormor för tvillingarna). De hade ett bra familjeliv, tyckte pappan, betydligt bättre än han någonsin haft det förut. Själv hade han inte lyckats få något arbete, men han hade en del ströjobb och hade försökt studera. Det var ibland lite ensamt och trist utan jobb, men han ägnade mycket tid åt hemmet och barnen.

De vuxna om barnen: Göran hade fått en ny mamma i pappans sambo. Göran gick alltid till henne, ville vara med henne, följde henne överallt och grät om hon gick ifrån honom. Fridolf var mer pappas pojke men hade inte alls så stort behov av eller så nära förhållande till vuxna som Göran. Fridolf verkade ha det besvärligare än Göran, det framgick både av intervjun med pappan och av symtomlistan. Han hade hög symtombelastning och visade på olika sätt en klar externalisering (utagerande) av sina känslomässiga svårigheter. Göran hade enligt symtomlistan inga särskilda symtom på känslomässiga svårigheter. Pappan klagade lite på båda barnens aggressivitet, förstörelse, olydnad och rastlöshet. Han tyckte att de hade sitt humör och en del andra dåliga egenskaper från sin mamma, men samtidigt som han klagade, visade han en obestridlig fadersstolthet. Barnen var viktiga för honom, och han hade kämpat för att få ta hand om den. (Själv hade han bott hos sin pappa tills han var åtta år och pappan dött. Eftersom han inte hade någon kontakt med sin mamma kom han sedan till olika barnhem och fosterhem. Han ville bespara sina pojkar samma upplevelser och helst ge dem en bättre uppväxt än han själv haft.)

Göran och Fridolf hade ingen kontakt med sin mamma. Hon kom visserligen på besök tre timmar en gång i månaden, tillsammans med en neutral person, men det verkade inte som hon betydde så mycket för något av barnen. Pappan trodde inte de såg henne som sin mamma utan såg hans sambo som sin mamma, åtminstone gjorde Göran det. Det hade gjorts en utredning på barnpsykiatriska kliniken för att pappan begärt omprövning av barnens umgänge med sin biologiska mamma. Hennes besök hade skapat stor oro i familjen och pappan önskade att umgängesrätten skulle minska. Under utredningen hade de fått uppgift om att barnens utveckling var ungefär ett halvår försenad, men att det inte var ovanligt för tvillingar. Barnen hade social förtursplats på var sin daghemsavdelning. De var mycket

infektionskänsliga och var ofta hemma på grund av olika infektioner och problem med öronen.

Barnen själva: Det var två mycket aktiva och okoncentrerade små pojkar, som inte hade uthållighet att fullfölja samtalet med mig och som nog inte heller förstod alla mina frågor. Men vad pappan sagt om deras relation till de vuxna i familjen bekräftades. För Göran var pappans sambo mamma, men Fridolf hade inte någon mamma. Bland dem som Göran tyckte mycket om fanns både mamma (= pappans sambo) och pappa, brodern och en manlig förskollärare. Fridolf sade bestämt "ingen". (Hans pappa hade sagt: "Fridolf bryr sig inte om nån".) Båda bedömarna uppfattade Görans teckning som tämligen normal för åldern, han uttryckte god självbild och stabila relationer. Fridolfs teckning uppfattades som tommare, han uttryckte en mer diffus självbild och hade inga andra runt omkring sig. Den ena bedömaren sade att hans teckning pekade på störningar i känslor som har med relationer att göra. Den andra sade att han inte uppnått objektkonstans i sina relationer. Båda menade att Göran mår bättre än Fridolf.

Mina reflexioner: Båda barnen hade en mycket dålig start i livet. De första nio månaderna var de utan hem och familj och annan kontinuitet i sina vuxenrelationer. Med tanke därpå var jag glad att finna att de nu hade god kontinuitet i sin tillvaro. Familjen hade en betydligt bättre social situation än vid mina uppföljande besök den närmsta tiden efter barnhemsvistelsen. Pappans sambo, sedan två år tillbaka, var ett otvetydigt tillskott till allas välbefinnande. Göran mådde bättre än Fridolf och hade varmare vuxenrelationer, särskilt till sin nya mamma. Det var nog Görans första riktigt nära känslomässiga relation till någon vuxen, som han behövde för att läka tidigare brist därpå. Hoppas Fridolf också får eller tar chansen till en riktigt nära relation. Eller är det för sent? Har han gett upp andra?

Berit (5 år) kom till barnhemmet tre månader gammal tillsammans med sin mamma. Båda föräldrarna hade missbrukat narkotika i flera år, det hade varit bråk hemma och pappan hade misshandlat mamman. Föräldrarna skilde sig. Mamman fick ensam vårdnaden om Berit, som flyttade hem efter fyra månader på barnhemmet. Mamman återföll aldrig i narkotikamissbruk men hade då och då annat missbruk i samband med psykiska nedgångsperioder. Hon klarade dock ett relativt välordnat socialt liv i samma bostad, med samma arbete och med samma dagis för Berit i över fyra år. På barnhemmet hade pappan inte uppfattats som en resurs i familjen. Men han kom att bli det alltmer. Han upphörde med sitt missbruk,

började studera och arbeta. Hans umgängesrätt utsträcktes efter hand. Föräldrarna kom så småningom överens om gemensam vårdnad och Berit började bo hos dem växelvis.

Familjesituation: Vid tiden för min intervju bodde Berit hos sin pappa och det hade hon gjort i snart ett år. Mamman hade flyttat tillbaka till sin hemstad som låg 60 mil bort. När jag besökte mamman hade hon just blivit intagen på en psykiatrisk klinik efter en "nervkollaps". Hon hade inte haft det särskilt bra efter flyttningen, varken socialt eller psykiskt. Hon hade haft stora bekymmer, inte minst för sina två äldre barn som farit mycket illa i sitt familjehem. Beträffande Berit och hennes pappa tyckte hon inte det var några bekymmer. Hon visste att Berit hade det bra hos honom. De talades vid ofta, per telefon, och hon hade varit och hälsat på dem. Berit hade också varit hos henne någon vecka då och då.

Pappan bekräftade att han och mamman kunde samarbeta om Berit. Han kunde se det som en avlastning att Berit då och då var hos sin mamma, för det var ju bundet och en hel del praktiskt arbete med att vara ensam pappa. Men han kunde aldrig släppa ansvaret. Det hade han inte heller kunnat när mamman ensam haft hand om Berit, för han hade fått se till att rycka in då och då. När mamman var psykiskt instabil, då hade dagis ringt till honom och då hade han tagit hand om Berit. Nu försäkrade han sig alltid om att mamman var i god kondition innan han lämnade flickan hos henne.

De vuxna om barnet: Berit var snart sex år och pappan beskrev det som en rätt besvärlig ålder. Hon var trotsig och envis och ville bestämma själv. Hon ville hela tiden vara i mittpunkten och blev svartsjuk när han förde in en kvinna i huset. Han tyckte att Berit var lik båda sina föräldrar, både till sätt och utseende. Själv trodde han att han var den viktigaste personen för henne. "Jag är jätteviktig för henne just nu. Hon vill vara med mig överallt. Det duger inte ens med farmor, när hon är här." Men "hon håller på sin mamma också". Mamman sade ungefär samma sak, att båda föräldrarna var viktiga för Berit, men att hon nog tyckte bäst om sin pappa. Hon var beroende av dem båda och trotsig mot dem båda. Det var annorlunda på dagis, där var hon "jättesnäll", duktig, omtänksam mot sina kamrater. Överhuvudtaget var hon duktig, försigkommen på många områden och verbalt välutvecklad. Allt var egentligen normalt med henne och en genomgång av symtomlistan visade inte heller några särksilda symtom på känslomässiga svårigheter.

Barnet själv: Berit var koncentrerad under hela samtalet med mig, svarade villigt på frågor men var lite reserverad. Hon hade stor ordförståelse och stort ordförråd. När hon skulle bedöma sig själv enligt adjektivlistan var hon nyanserad och självkritisk och visade inte särskilt positiv självvärdering. Bland dem hon tyckte mycket om nämnde hon en fröken på dagis, mamma och pappa och några jämnåriga kamrater, inte på dagis men hemma och hos stödfamiljen. Flera barn på dagis var dumma, och de tyckte nog inte så värst bra om henne heller. Några större bekymmer hade hon inte, men många exempel på vad hon tyckte var roligt, mera sådant som var roligt att göra hemmavid än på dagis. Hennes teckning uttryckte enligt bedömarna inte så mycket känslor. Men den gav den ena bedömaren intryck av att det var "en klurig, trotsig unge", som inte ville men kunde. (Hon tyckte inte om teckningsuppgiften, sade till mig att om hon måste rita, skulle hon rita fult.) Den andra bedömaren fick intrycket att det var en barn som tänkte mycket, hade egna funderingar.

Mina reflexioner: Det var tydligt att både mamman och pappan betydde mycket för Berit och att hon hela tiden hade haft tillgång till båda, även om de inte bott tillsammans. Föräldrarna samarbetade för att göra livet så tryggt för Berit som det var möjligt, med de förutsättningar som fanns. Dessutom fanns stödfamiljen, som i flera år haft tät kontakt med dem. Enligt samstämmiga uppgifter (även från stödfamiljen) mådde Berit bra. Hennes begåvning och envishet bör väl snarast underlätta för henne att klara sig i livet. Men det var nog inte så lätt att ha mamma så långt borta. Jag fick intrycket att mamma var viktig för henne, men att hon inte var villig att ge mig insyn i sina känslor.

Rosa (6 år) och **Sven (9 år)** hade varit på barnhemmet i tre månader när deras mamma hade blivit intagen på psykiatriskt sjukhus. Mamman hade tagit barnen med sig till sjukhuset, för hon var mycket arg på barnens pappa, men barnen hade hämtats till barnhemmet. Socialsekreteraren var tveksam den gången: "Vilket är bäst, att barnen är hemma och modern blir inlagd på psykiatriskt sjukhus då och då - eller att de fosterhemsplaceras?" De hade fortsättningsvis fått vara hemma och pappan hade tagit hand om dem, när mamman inte orkade eller var på sjukhus.

Familjesituation: Mamman och pappan hade bott tillsammans sedan Sven föddes. Mamman hade från tidigare äktenskap två barn, ett av dem i eget boende och ett på ungdomsinstitution. Båda föräldrarna var psykiskt sjuka, hade daglig medicinering, var långtidssjukskrivna och stod inför förtidspensionering. De

hade för ett par år sedan flyttat till denna småstad, närmare sin barndoms hemtrakter. De hade vid flyttningen förlorat sina tidigare, skyddade arbeten och hade det ganska ensamt och sysslolöst. Men de tyckte att de hade det bättre inbördes än vad de tidigare haft. Mamman kände sig ofta deprimerad och trött, gick då och lade sig redan före sex på kvällen och träffade inte barnen så mycket. Det var pappan som var mest med barnen. Det de berättade visade på en tomhet i deras relation till barnen. De hade inrättat sin vardag efter bestämda rutiner, som de hade svårt att klara störningar i. De tyckte att barnen var jobbiga. Som svar på frågan om vem som betydde mest för dem, nämnde de varandra men inte barnen (som de andra föräldrarna gjorde).

De vuxna om barnen: Sven var på fritidshem efter skolan. Från början hade han gått i vanlig skola men hade nyligen fått flytta över till särskolan, eftersom han inte klarade stor grupp. (På fritids bekräftade man att orsaken inte var att han var utvecklingsstörd, utan att han hade beteendestörningar. Man beklagade där att det inte fanns något annat alternativ med liten grupp, eftersom man trodde att hans svårigheter mest berodde på understimulering i hemmet.) Enligt föräldrarna trivdes Sven mycket bättre i särskolan än i den vanliga skolan, både med kamrater och lärare, och han var duktig där och vågade mera, både att vara med på gymnastik och bad.

Rosa hade alltid haft social förtursplats på dagis, men hennes svårigheter att hänga med de jämnåriga hade uppmärksammats först när hon skulle börja i 6-årsgruppen och hon blev förtvivlad och vägrade gå dit. Hon slapp då och fick istället mycket individuell träning. (På dagis berättade de hur de tränade hennes motorik, språk och begreppsbildning och hoppades att hon skulle kunna börja i vanlig skola.) Enligt föräldrarna var Rosa inte alls så ängslig för saker och ting som Sven. Hon var envis, och när barnen bråkade hemma var det mest Sven som fick ge vika, för att Rosa skulle lugna sig.

Ändå tyckte föräldrarna att det var jobbigast med Sven, så de hade bl a försökt få veckoslutshem för honom som avlastning. Han var jobbig tillsammans med Rosa, men det var annat som var jobbigt också. När det var något nytt som skulle hända i skolan eller på fritids, blev Sven väldigt ängslig och orolig och ville inte vara med. På fritids retade de andra barnen honom för att han börjat på särskolan. Hemma på gården var det inte heller så bra, han hade varit i mycket bråk, andra skyllde orättvist på honom, så nu gick han inte ut.

Symtomlistan visade att båda barnen hade många symtom på känslomässiga svårigheter. Sven hade mycket hög symtombelastning. Rosa hade hög symtombelastning, framför allt sådana externaliseringstendenser hemma som aggressivitet, stort självhävdelsebehov och önskan att ständigt vara i centrum. Båda barnen åt ofta och mycket och var överviktiga (somatiseringstendens). Rosa gick till en dietist, liksom mamman. Sven hade en del andra somatiseringstendenser, kissade oftast i sängen på natten. Men han riktade framför allt sina svårigheter inåt. Symtomlistan visade tydlig internalisering, han var blyg, rädd för nya situationer och människor, hade dåligt självförtroende, svårt med kamrater. Han bet mycket på sina naglar. Båda barnen var beroende av sina föräldrar, ville ha hjälp med allt, även tvättning och påklädning. När jag frågade om mor-barn-relationen, menade mamman att hon gick och lade sig så tidigt, att barnen var mest med pappan. Det verkade som Rosa tog för sig mer än Sven av den kontakt som gick att få. Hon kunde gå in till mamman och lägga sig och prata på kvällen, och hon kom in och lade sig hos föräldrarna varje natt.

Barnen själva: Jag träffade dem på dagis respektive fritids, därför att föräldrarna tyckte det var lugnast så. Barnen var positiva till mig och svarade villigt på mina frågor. Men särskilt Rosa var så tillagsinställd, att jag ibland inte märkte när hon inte förstod vad jag frågade. Det fanns tecken på att hon hade ganska negativ självvärdering men försökte dölja sin osäkerhet. Några bestämda kamrater talade hon inte om, men hon tyckte om mormor, pappa och farfar. (Familjen hade flyttat närmre mormor och barnens pappa hade nyligen letat reda på sin far, som han tidigare inte haft någon kontakt med.) Mamman fanns inte med så mycket i Rosas berättelser, men hon nämnde med viss glädje och stolthet pappan.

Sven hade enligt adjektivlistan inte särskilt positiv självvärdering, men trivdes alldeles klart mycket bättre i sin nya skola. Skolämnena var roligare, kamraterna snällare. Fröken i skolan var med bland dem han tyckte mycket om, liksom fröknar på fritids. Och mormor. Men mamma och pappa lyste med sin frånvaro, också i andra svar på mina frågor. Han hade fantasier om att flytta långt bort, där människorna var bättre, skaffa ett eget hus och bo själv.

Barnens teckningar tydde enligt båda bedömarna på låg begåvning, lägre hos Sven än hos Rosa. Den ena bedömaren sade dessutom om Rosa "mer aggressiv än ängslig i sitt uttryck" och om Sven "verkar störd, som hans bild av sig själv, är väldigt förvirrad, en sorglig teckning".

Mina reflexioner: De hade ett välskött hem och mycket bestämda rutiner, som säkert gav trygghet. Barnen hade kontinuitet i sina vuxenrelationer. Även om det i förhållandet mellan barn och föräldrar fanns viss känslomässig tomhet, passivitet och brist på stimulering, fanns det en omvärld som tagit sig an barnen med engagemang. Kanske överdrev föräldrarna båda barnens - men framför allt Svens - höga symtombelastning. På dagis och fritids tyckte man inte det var så farligt. Det var ju inte så konstigt om föräldrarna på grund av psykisk sjukdom hade lägre tolerans för barnens högljuddhet, behov av aktivitet och omväxling. Men föräldrarna var positiva till dagis/fritids, skolans och barnhälsovårdens insatser och lyssnade till deras råd. Visst kände jag, när jag gick därifrån, en viss tvekan om vad som egentligen varit bäst beslut för barnen den gången för fem år sedan. Men nu hörde de ihop i familjen, var lika varandra på många sätt, och kanske skulle ingen annan familj ha accepterat Rosa och Sven så som deras biologiska föräldrar gjorde.

Ingrid (7 år) kom till barnhemmet när hon var 14 månader gammal. Hon kom att stanna där över ett år, eftersom man först arbetade för att hon skulle kunna flytta hem till sin mamma igen, men sedan tvingades man ändra inriktning. Mamman fortsatte umgås i missbrukskretsar och hade ett rörigt liv. Ingrid behövde komma till ett familjehem och en av hennes kontaktpersoner på barnhemmet erbjöd sitt hem som familjehem. Där stannade Ingrid tills hon var fem år. Under tiden hade hon haft regelbunden kontakt med sin mamma, som samarbetade bra med fosterföräldrarna. Fostermamman hade gått in för att hjälpa Ingrid behålla kontakten både med mamma och mormor. Det var inga svårigheter när Ingrid flyttade hem till sin mamma igen, fosterfamiljen blev stödfamilj och de fortsatte att träffas ofta. Vid tidpunkten för min intervju hade stödfamiljsarrangemanget upphört men inte kontakten.

Familjesituation: Mitt samtal med Ingrids mamma ägde rum i bilen, efter det att jag hämtat henne vid hennes arbetsplats. Hon tyckte det var lugnare än hemma, eftersom där var folk. Jag fick intrycket att hon inte riktigt ville visa att hon bodde tillsammans med Ingrids pappa. Deras förhållande verkade vara ungefär likadant som för fem år sedan. De bodde egentligen inte ihop, men träffades ofta och hade ett ganska bra förhållande. Hon ville inte prata så mycket om honom. Själv hade hon det bra, bättre än förut. Hon hade blivit lugnare, var inte så nervös, "tänker inte så mycket och tar mer dan som den kommer nu". Hon hade varit arbetslös länge, men på senaste tiden hade hon haft en del olika

korttidsvikariat. Socialbyrån fick gå emellan ekonomiskt, men annars hade hon ingen särskild kontakt med den. Hon hade flyttat mellan olika lägenheter men bott i samma område sedan Ingrid flyttade hem för ett par år sedan. Nu bodde hon bra, det var en fin lägenhet och nära till skolan för Ingrid. Hon tyckte att allt ordnat sig bra och hade inga särskilda bekymmer. Om det var något särskilt pratade hon med sin mamma, för de hade bra kontakt med varandra numera. Det var hennes mamma och Ingrids före detta fostermamma som var de vkigaste personerna för henne. Hon sparade inte på lovorden när hon berättade om Ingrids före detta fostermamma, "... toppen ... skulle inte kunna vara utan henne ... älskar henne ...". Det var till henne hon helst lämnade Ingrid när hon behövde barnpassning, för där visste hon att Ingrid hade det bra. I övrigt träffades de ofta på helger och lovdagar.

De vuxna om barnet: Mamman beskrev Ingrid som en fin, duktig och harmonisk flicka. Hon var mycket frisk, hade inte ens haft något hål i tänderna. Hon och Ingrid hade alltid stått varandra väldigt nära och det hade inte varit något egentligt avbrott i deras kontakt när Ingrid var i familjehem. De var lika varandra till sättet, "vi är både som mor och dotter och som systrar, det går bra att prata med Ingrid om allt". Hon tyckte att Ingrid var "lugn, enormt lätt, man behöver aldrig ta i och bli arg på henne". När vi gick igenom symtomlistan fanns det inga tecken på att Ingrid hade några känslomässiga svårigheter. Men hon var inte bara lugn och lätt att ha att göra med utan också aktiv, hade mycket att syssla med, sade självklart till när något inte passade henne, blev arg när det var något hon inte tyckte om, hade rätt bra självkänsla och några stadiga kamrater, både hemma och i närheten av det förra familjehemmet. I skolan var hon duktig och hennes fröken hade berömt henne på föräldrakvarten. Det var en oproblematisk bild som mamman gav av sin dotter. Ingrids före detta fostermamma gav en lika oproblematisk bild av flickan.

Barnet själv: Det var hemma i det förra familjehemmet som jag träffade Ingrid, mamman tyckte det var mest praktiskt så. Det var en pigg och talför liten flicka, som verkade trygg och visste vad hon tyckte. Det var tydligt att hon stod sin mamma närmast, ansåg att hon var lik henne till sättet och ville bli lik henne, när hon blev stor. Det var klart att mamma tyckte hon var snäll, hon tyckte ju själv att mamma var snäll. För henne var det självklart att hon bodde tillsammans med både mamma och pappa och hon tyckte om pappa, liksom han om henne. Hon hade enligt adjektivlistan en positiv självvärdering och tyckte det var roligt att gå i skolan, visste att fröken tyckte hon var bra och räknade

snabbt. Några bekymmer hade hon inte, "det var så längesen så jag minns inte vad det var". Om det skulle vara något pratade hon förstås med sin mamma. Båda bedömarna av Ingrids teckning tyckte att den var gjord av en tjej som "har det OK" och "verkar stabil" och "kavat".

Mina reflexioner: Ja, vad kan man säga om Ingrid mer än att allt verkade bra? Social och känslomässig trygghet i två familjer, som samarbetade bra med varandra, duktig och omtyckt. Hur djupt bör man gräva för att hitta något annat?

Viola (8 år) hade varit ett par månader på barnhemmet när hon var i treårsåldern. Därefter hade hon placerats i familjehem. Mamman hade ett allvarligt narkotikamissbruk. Jag visste, från mina två tidigare besök i Violas familjehem, att fosterföräldrarna på allvar såg till att Viola och hennes mamma behöll, eller snarare återupptog, kontakten efter barnhemsvistelsen. De tyckte om Violas mamma och ville att det skulle gå bra för henne. Det var inga konflikter mellan mamman och fostermamman, som känt Viola sedan hon var baby eftersom hon varit hennes dagmamma. Det var en bra familjehemsplacering, det tyckte både mamman och andra jag talat med. Mamman tyckte att hon hade god kontakt med Viola under tiden i familjehemmet. Däremot tyckte hon att de månader Viola var på barnhem var förfärliga, "jag var inte mig själv, knarket styrde mig och jag undvek att gå dit". När Viola flyttade hem, efter nästan två år i familjehemmet, fortsatte forstermamman att vara dagmamma ett år.

Familjesituation: Viola hade bott hemma i tre år nu. Både mamman och henns sambo hade ett flerårigt narkotikamissbruk bakom sig. Men det hade ordnat sig bra för familjen. De har ett välskött och ombonat hem i en mindre ort. Både mamman och hennes sambo (Violas nya pappa) hade arbete och ingen av dem hade längre några missbruksproblem. Familjen hade ett tryggt liv, "ett underbart Svensson-liv ... man vet vad man har och behöver inte känna rädsla". Mammans förhållande till släkten var numera bra, hon träffade ofta sin mamma, "hon är stolt över att det gått så bra för mig". Anledningen till att det gått så bra för båda, ansåg de vara deras starka vilja att lägga av med missbruket. Det var barnet som var mammans främsta drivkraft, och det var hon själv som var mannens främsta drivkraft.

De vuxna om barnet: Jag fick inte träffa Viola. Mamman ville inte riskera att jag i ett samtal med flickan skulle komma att dra upp något gammalt och

tråkigt, som de alla försökte glömma. Jag fick veta att det var mycket i det förflutna de ville glömma och inte prata med Viola om. De ville inte dra upp något om att hälsa på i det förra familjehemmet (nu sedan de flyttat från stan) om inte Viola själv sade något om det. De ville absolut inte påminna henne om tiden på barnhemmet. De talade inte med henne om hennes biologiska pappa. De ville inte att hon skulle veta något om deras tidigare missbruk eller om hennes nya pappas fängelsevistelse, som inträffade strax efter det att Viola flyttat hem. De hade sagt att han hade arbete långt borta och därför bara kunde komma hem någon gång med två arbetskamrater (fångvaktare). "Allt det där hör till det förgångna. Den tiden existerar inte för oss heller."

Det gick bra för Viola, både hemma, i skolan, hos dagmamman och tillsammans med kamraterna. "Fostermamman var ju väldigt präktig och duktig, så man undrade ju om man kunde ge Viola allt det dom kunde ... men vi (fostermamman och jag ... och även socialsekreteraren) tyckte att det var dags att Viola flyttade hem." Mamman tyckte att hon och Viola stod närmre varandra nu än förut och på ett annat sätt, "förr var det mer att jag tyckte synd om oss båda". Hon tyckte att Viola var lik henne till sättet, mjuk, lätt till tårar, mån om sina kamrater. Violas nya pappa tyckte att hon hade andra likheter med honom och det var tydligt att han tyckte om Viola. De enades om att hon inte var lik sin biologiska pappa i alla fall. (Han ansökte om vårdnaden medan Viola var i familjehemmet men drog tillbaka sin ansökan precis när han var på väg att få vårdnaden. Sedan dess hade han inte träffat Viola och hon frågade heller inte efter honom.) Mamman beskrev sin dotter som envis, snäll, förståndig, duktig i skolan och "läser redan tjocka böcker". Det hade inte varit några problem med henne och när vi gick igenom symtomlistan kom det inte heller fram några tecken på känslomässiga svårigheter. En normal åttaårig tjej, som hade mycket på gång, hade bra självkänsla, var trotsig och arg emellanåt, men för det mesta pigg och glad.

Mina reflexioner: Det var roligt att få komma hem till dem och höra att allt ordnat sig så bra för dem. Viola omfattades av mycket föräldrakärlek, hon klarade sig säkert bra i skolan, hade kamrater och social trygghet. Möjlighen kan jag undra hur hon klarade av alla familjehemligheterna, hur hon tänkte och kände inom sig. Hoppas att familjens trygghet inte vilade på alltför skör grund för att förbli bestående.

Nilla (8 år) hade varit tre månader på barnhemmet strax innan hon fyllde tre år. Mamman satt anhållen, blev häktad och dömdes till ett flerårigt fängelsestraff för narkotikabrott. Nilla och hennes storasyster blev familjehemsplacerade hos mormor. Från familjevårdens sida hade man varit tveksam till barnens placering hos mormor, eftersom hon inte klarat sina egna barn så bra. Men nu efteråt tyckte socialsekreteraren att det varit en bra släktingplacering, Nilla var varmt älskad av morföräldrarna och bilden av mamman hölls levande varje dag genom brev, paket och telefonsamtal. Det var bara det "att de lurade barnen genom att aldrig säga att mamma var i fängelse, barnen anade nog men fick inte prata om det". Mamman var glad att de fått igenom släktingplaceringen. Mormodern hade alltid stått barnen nära och bodde i närheten, så fortfarande kunde de gå in till henne en stund varje dag, fast de nu bott hemma i snart tre år.

Familjesituation: Det hade varit en stabil social situation hemma sedan mamman hade avtjänat sitt fängelsestraff och barnen flyttat hem till henne igen. Hon hade inte haft några återfall i missbruk. Fängelsetiden hade gett henne tid att inse att missbruket inte gav henne några vinster. Hon hade fått ett nytt barn för tre månader sedan och bodde tillsammans med babyns pappa. Hon hade aldrig haft en så fin graviditet och lätt förlossning tidigare, för när de andra barnen var små hade hon ofta blivit misshandlad av deras pappa och fått ge sig iväg hals över huvud med barnen till mormor. Hon hade ett arbete, som hon nu var barnledig från, och hennes sambo hade ett arbete. De hade ingen kontakt med socialbyrån, "jag skrev bara på pappren när jag skulle ha hem barnen .. ingen har kollat hur det går för oss".
Familjehemligheten om mammans fängelsevistelse påverkade nog familjens liv en hel del. Mamman hade börjat fundera över hur hon skulle bära sig åt med den. Nyligen hade Nillas storasyster försatt mamman i en pinsam situation genom att fråga: "Du har suttit i fängelse, va?" Mamman hade rodnande vänt bort ansiktet och bett att få prata om det en annan gång. Nu frågade hon mig vad hon skulle säga. Att hon varit i fängelse och inte i skola och på arbete långt borta, som hon sagt, det kunde hon väl klara av att säga. Men att hon knarkat sedan hon var 14 år och ägnat sig åt försäljning av narkotika, kan man säga det till barn?

De vuxna om barnet: Mamman lämnade en treåring och fick hem en sexåring, "så visst daltar man lite mer med Nilla, det var så mycket man missat och hon hade plötsligt blivit så stor". Mamman tyckte de stod varandra nära men tyckte nog

att Nilla var alltför beroende av henne. Hon hade ändå bott hemma så länge och var fortfarande mycket mammasjuk, ville ha hjälp med allt, var gnällig om hon inte fick tillräcklig uppmärksamhet och "vill ha mig med överallt, rädd för att göra nåt hon inte känner till". Hon var lik sin mamma till sättet, "jag var också rädd för allting som barn". Symtomlistan visade en del symtom på känslomässiga svårigheter, som hon framför allt riktade inåt (internaliseringstendens). Hon hävdade sig själv dåligt och var snarast alltför medgörlig och lätt att övertala, hade dålig självkänsla och var rädd att pröva på något nytt, rädd att göra bort sig. Men det var också mycket som det inte alls var några bekymmer med, hon hade lätt för sig i skolan, var duktig, hade kamrater och fritidsaktiviteter.

Barnet själv: Nilla hade lätt att berätta om sig själv och skulle velat prata mycket längre än jag gav henne tillfälle till. Hon berättade om sin mormor och låtsasmorfar, som hon bott hos "när mamma var hos polisen". Hon mindes hur mamma backat in på en gångstig, där man inte fick köra bil, när hon skulle lämna barnen på dagis. Poliserna stod utanför och väntade på mamman och tog henne med sig. (Det var så det gick till, men orsaken var ju inte att mamman kört fel. Jag funderade på om detta minne bidrog till att göra Nilla ängslig för världen utanför och rädd för att göra fel.) Nilla talade själv med mig om sin rädsla, undrade om jag träffat andra barn som var rädda, t ex för folk som tittade på en och som såg skumma ut, eller för att det skulle vara någon i rummet när man kom hem. Nu skulle hon få gå till skolsköterskan en gång i veckan och prata om sin rädsla, så hon skulle kunna glömma bort den. Hon gick ofta till skolsköterskan. Men hon tyckte att hon kunde prata bra med mamma om sina bekymmer. Hon tyckte om sin mamma och sin pappa, som hon inte träffade så ofta (och som enligt mamman hade ett allvarligt narkotikamissbruk). Hon tyckte om alla i familjen, de var viktiga för henne. Adjektivlistan visade att hon hade positiv självvärdering. Hennes teckning visade att hon var duktig att rita, noga med detaljerna. Men båda bedömarna undrade vad hon dolde, teckningen uttryckte något som fick båda att fundera. En av dem undrade om hon upplevt någon form av sexuellt övergrepp. Då kom jag ihåg att mamman i förbigående sagt att en man i hissen "visat snoppen och viftat med en hundralapp". Vi pratade aldrig om det som något som hade betydelse för Nillas ökade ängslan. Jag borde ha lyssnat bättre på det.

Min reflexioner: Mamman verkade på riktigt ha klarat av att ändra sitt liv och skapa social trygghet för sig själv och sin familj. Det var ingen tvekan om att

barnen fick kärlek och omsorg. Mamman var öppen för att inte låta hemligheten om hennes fängelsevistelse vara en hemlighet längre. Men nog var det synd att mamman ensam skulle behöva bära denna börda, när man både på barnhemmet och på familjevården känt till och ogillat att det var en hemlighet för barnen. Det hade väl kunnat klaras av för länge sedan? Var det en viktig orsak till Nillas ängslan eller var det flera bidragande orsaker? Mamman och hennes sambo skulle behöva prata med någon utomstående.

Bodil (9 år) och **Anders (10 år)** tillbringade nästan hela sitt tredje respektive fjärde levnadsår på barnhemmet. mamman hade alltid haft ett gott förhållande till Anders. Förhållandet till Bodil hade inte varit så bra men blev bättre under tiden på barnhemmet. Familjens sociala situation hade sina brister, värre under vissa perioder än under andra. Barnens pappa bodde inte tillsammans med dem men var där långa perioder, "sen bara försvann han". Han hade missbruks-problem och många andra bekymmer och det blev alltid trassligheter när de var tillsammans. Den första tiden efter barnhemsvistelsen hade de haft det ganska bra, men sedan blev det åter de gamla vanliga problemen. Mamman bad att få komma från stan och det ordnades ett familjehem som tog emot både mor och barn. Av allt att döma var det ett olämpligt familjehem med egna problem och en del missförhållanden, som gjorde att mamman avbröt placeringen efter ett år. Hennes socialsekreterare och stöd sedan flera år tillbaka, fick då lämna "ärendet" ifrån sig till den landsortskommun där familjen fortsatte att bo - men nu inte i familjehem utan i egen lägenhet.

Familjesituation: Pappan hade periodvis bott med familjen, men nu hade han inte varit där på sex månader. Mamman orkade inte själv med honom och varken socialbyrån, barnpsykiatriska kliniken eller barnens mormor tyckte att mamman skulle ha något med honom att göra. Nu hade det påverkat båda barnen så illa, psykiskt sätt, att inte få träffa sin pappa, så mamman hade varit och hämtat honom dagen före mitt besök. Han var där i hemlighet. Båda barnen tyckte att han skulle komma och hälsa på ofta men inte bo där, för de hade inte glömt att det brukade bli mycket bråk då. Mamman pendlade i vårt samtal mellan att vara mycket arg på honom och hjälpsökande. Hon undrade om det fanns någon de kunde prata med om sitt förhållande och om hans problem utan att blanda in sociala myndigheter.

På något sätt hade mamman klarat av att hålla ihop familjen, skaffa bostäder och arbeten. Det vårdarbete hon nu hade, sedan mer än ett år tillbaka, trivdes

hon med och ville gärna behålla. Det hus de nu hyrde, sedan några månader tillbaka, var det bästa de haft och där trivdes både hon och barnen. Deras ekonomi var mycket knapp. Trots flyttningar hade barnen kunnat behålla samma förskola/skola de senaste fyra åren.

De vuxna om barnen: Mamman hade mycket att säga om Bodil, som var ett betydligt större bekymmer för henne än Anders. Så hade det egentligen alltid varit och vid ett av mina besök i hemmet strax efter barnhemsvistelsen hade mamman sagt: "Hon är mycket besvärlig och vill inte lyda. Hon är så provocerande och gör allting tvärtom, tar sönder alla saker hon får och slabbar och geggar med maten när hon äter. Eller också slår och sparkar hon mig och är så rar och vänlig mot sin pappa. Eller också vill hon vara ifred och går in på sitt rum och stänger dörren. Eller också kör hon med att det var bättre på barnhemmet, där fick hon göra så eller så ...". Mamman berättade också den här gången om många stridigheter med Bodil, som hade svårt med sitt humör, fick våldsamma aggressionsutbrott och förstörde saker, anklagade mamman för att vara en dålig mamma, som kört ut hennes pappa och som inte kunde ge henne det andra barn fick. Bodil hade enligt symtomlistan mycket hög symtombelastning och klar externalisering av sina känslomässiga svårigheter. Dagis/fritids hade, enligt mamman, anmält till socialbyrån och till barnpsykiatriska kliniken att Bodil var lite konstig, var mycket aggressiv och kunde härska över både de andra barnen och fröknarna så att de gråtande gick hem. Därför hade Bodil nyligen varit dagpatient på barnpsykiatriska kliniken i tre månader. Mamman uppfattade råden därifrån så att Bodil hade en personlighetsklyvning, att hon inte borde träffa sin pappa och att mamman borde lära sig att säga "nej" till henne. Mamman hade försökt följa råden, men trodde inte riktigt att de hjälpte på Bodil. Hon trodde att Bodil inte tålde institutionsmiljöer och ordnade en dagmamma istället för fritidshem. Det var en grannfamilj som de hade god kontakt med och som också blev Bodils stödfamilj. Mamman tyckte redan det blivit bättre, "... en trygghet för Bodil, hon kan komma dit när hon är ledsen, det är hennes eget och de tycker om henne". Skolan hade tydligen handskats hjälpsamt istället för utstötande med Bodils problem. "När hon tröttnar på skolarbetet får hon sitta i ett hörn och teckna, för annars ställer hon till ett helsike i klassen." Hon hade svårt med kamrater och var lite mobbad. Men hon var långt framme i skolarbetet och hade mycket lättare för skolprestationer än Anders och hon var mycket duktig att teckna och måla. Mamman kunde också se positiva sidor hos henne och beundrade hennes kreativitet och skapande förmåga. "Hon har så mycket

gott men jag är så rädd för att det andra ska ta över för henne." Mamman kunde känna igen sig i Bodil och tyckte att de var lika varandra till sättet.

Om Anders sade mamman att "han är så snäll, det går så bra med honom, alla tycker om honom. De ser upp till honom i skolan. Fröken tycker han är så trevlig". Men samtidigt var han den, som likt pappan, "går tyst och tänker och bär inom sig tills det brister och han gråter eller blir sjuk". Han hade enligt symtomlistan en del symtom på känslomässiga svårigheter som visade på internalisering.

Barnen själva: Både Bodil och Anders var glada för att prata och berätta. De uttryckte på olika sätt en klar förankring i familj och släkt. Förutom mamma och pappa och varandra hade de gammelmormor, mormor, morfar, farmor och andra släktingar. Båda var glada för att pappa var där just nu, men tyckte det var bäst att han inte bodde hos dem för då var det mer bråk. De uttryckte båda en nyanserad uppfattning om fröken och skolan och visste vad de var bra och dåliga på. Deras berättelser bekräftade det mamman sagt om att Anders hade lättare med kamrater än Bodil.

Bodil nämnde som exempel på bekymmer att hon blev ilsken och slog söner grejer. Sedan brukade hon gå för sig själv och prata med katten. Enligt adjektivlistan hade hon negativ självvärdering. Men båda bedömarna av hennes teckning uppfattade henne som en intelligent flicka som uttryckte livskraft och var mycket duktig på att rita. Hon var ett av de få barn som hade en idol utanför familjen, en som hon ville bli lik när hon blev stor.

Anders nämnde, som exempel på bekymmer, när han gjort något orätt mot lillasyster, för han var rätt kivig mot henne. Enligt adjektivlistan hade han inte särskilt positiv självvärdering, men betydligt mer positiv än vad Bodil hade. Hans teckning var normal för åldern, väl utförd och visade på självtillit och goda känslomässiga relationer till andra. Mot bakgrund av alla de bråk och trassligheter han varit med om med sin pappa, förstod jag allvaret i hans svar på frågan om vem han ville likna när han blev stor: "En vanlig man", blev svaret.

Mina reflexioner: Det är nog ingen överdrift att tala om sociala missförhållanden i den här familjen. Men det fanns tidpunkter då de haft det besvärligare än nu. Det fanns styrka hos mamman och vilja att hålla ihop familjen.

Hon hade inte själv levt något tryggt familjeliv som barn, och tyckte hon saknade modeller att ta efter. Barnen hade fast känslomässig förankring både i och utanför familjen och det fanns människor som tyckte om dem. Bodil hade det nog svårast, men hon hade nyligen fått en säkerhetsventil genom sin stödfamilj. Det fanns en öppenhet i familjen som medförde att barnen fick ta del av allt, säkert mer än de borde, men det lämnade inte kvar några oklarheter hos dem, de både visste och kunde berätta. Någon utomstående borde hjälpa till att reda ut pappans förhållande till familjen, eftersom alla försök under årens lopp att hålla honom därifrån hade misslyckats.

David (9 år) och hans storebror hade varit några månader på barnhemmet när David var 2 1/2 år och i samband med att mamman bestämt sig för att skiljas från pappan efter flera år av misshandel. När mamman blev ensam kom barnen hem igen. Det hade varit många problem med David efter barnhemsvistelsen, han hade varit jobbig och kissat på sig länge efteråt. Båda föräldrarna var invandrare. Det hade varit många problem med pojkarnas pappa efter skilsmässan, han hade hotat kidnappa dem och hade begärt vårdnaden, i första hand om David. Men barnen hade hela tiden bott hos sin mamma.

Familjesituation: Mamman var omgift med en landsman, sin ungdomskärlek, som fadern en gång förbjudit henne träffa. De hade två små barn tillsammans. Den nya familjen hade ett varmt känsloklimat, men hade det nog arbetsamt med alla barnen, arbete, sjukskrivningar och dålig ekonomi. Den nya mannen ville flytta tillbaka till deras hemland, men mamman ville vänta för barnens skull. De reste ofta hem för att besöka släktingar, men det måste vara hemligt för de stora pojkarnas pappa, som annars kunde hålla kvar barnen i hemlandet via farföräldrarna. Han hade själv ny familj i Sverige och umgängesrätt med pojkarna, även om de inte gärna gick dit. Mamman hade haft samma arbete i alla år och hade hjälpsamma arbetskamrater. Andra vänner hjälpte dem också när det behövdes, och de hade inte haft någon kontakt med socialbyrån på många år.

De vuxna om barnet: David var enligt mamman livlig och hade svårt att sitta still, både hemma och i skolan, därför hade han fått börja skolan ett år senare än normalt. Under det året hade man från barnpsykiariska kliniken haft en del kontakt med honom på förskolan. Nu gick det bra i skolan, både med skolarbetet och framför allt med kamraterna, och han trivdes bra på fritidshemmet. Enligt mamman var han ett mycket känsligt barn, han kunde bli mycket ledsen och mycket arg, men det gick fort över och han var oftast glad och uppåt. Deras för-

hållande till varandra beskrev hon som mycket gott, "han tycker mycket om mig och jag hon honom, han är mycket för att krama och klappa, han är snäll och rar och beroende av mig, lite avundsjuk på småsyskonen". Mamman tyckte att han nästan var alltför snäll, ville göra allt man bad honom. Han var inte blyg, snarare tvärtom, och hon skulle önska han var lite mer reserverad mot främmande personer. Enligt symtomlistan visade hans beteende en del symtom på känslomässiga svårigheter.

Barnet själv: David var glad över mitt besök och såg till att vi inte blev störda. Att han var mycket fäst vid sin mamma, det framkom i alla sammanhang. Han tyckte hon var mycket snäll och han kunde prata med henne om alla bekymmer, han ville t o m bli lik henne när han blev stor. Som exempel på situationer då han kunde bli arg, berättade han att en annan pojke hjälpt mamma med något som hon uttryckligen bett David om hjälp med. David berättade lite om besöken hos pappa, som uppenbarligen inte var särskilt viktig för honom. Han visste att pappan hade brukat slå mamman. Hans styvfar var snällare, men har var noga med att påpeka att styvfar inte var hans pappa, som mamman nog ville göra honom till. Enligt adjektivlistan hade David positiv självvärdering. Bedömarna av hans teckning tyckte inte den uttryckte så mycket, det var primitiva och ofullständiga figurer. Antagandet om låg begåvning hade mer stöd i annan information än känslomässig hämning.

Mina reflexioner: Det är inte osannolikt att barnhemsvistelsen hade satt djupa spår i den då knappt 2 1/2-årige David. Det var ingen annan mamma som spontant tog upp beteendeproblem till följd av barnhemsvistelsen. Men det var ingen tvekan om att David och hans mamma hade ett nära och varmt förhållande till varandra och att det nya äktenskapet innebar större känslomässig och social trygghet för både mamman och barnen än det tidigare äktenskapet.

Gusten (9 år) hade varit på barnhem från det att han var tre år till han var över fyra. Mamman var viktigast för honom och han kände inte sin pappa. När det stod klart att hans mycket unga mamma inte kunde leva ett socialt acceptabelt liv planerades familjehem. I det läget överflyttade mamman vårdnaden till pappan och Gusten flyttade hem till honom och hans fru. De första två åren därefter hade mamman mycket sporadisk kontakt med Gustan, "jag levde mitt liv, var ute och festade, blev vräkt och åkte utomlands". Gusten var fäst vid pappans fru och minns själv den tiden hos pappan som den bästa. Sedan skildes de. Gustan flyttade med pappan direkt in i ett nytt äktenskap. Hans mamma hade

hunnit bestämma sig för att ordna upp sitt liv och återuppta kontakten med sonen. Då blev det konflikter med Gustens pappa om umgänget och en lång rad myndighetskontakter.

Familjesituation: Jag intervjuade mamman och pappan var för sig. Även om det var tydligt att de ogillade varandra, berättade de ungefär samma sak om umgängestvister, advokater och rättegångar. Nu var Gusten vartannat veckoslut hos sin mamma. Gustens pappa sade att han verkligen ville att umgänget skulle fungera men att det alltid gått via myndigheter, för han och Gustens mamma kunde inte prata med varandra. Ibland hade han tänkt "då får han fan ta mej flytta hem till henne", men ångrat sig "för jag vill inte ha kämpat de här åren förgäves". Pappan hade en stabil social situation, arbete, god ekonomi, hade fått ett barn tillsammans med sin nya fru och väntade ännu ett. Mamman hade numera också en stabil social situation med man och ett litet barn och hade flitigt umgänge, framför allt med mannens föräldrar.

De vuxna om barnet: Pappan tyckte det var mycket jobbigt med Gusten. Det jobbigaste var det där med Gustans mamma och "att Gusten och jag inte kan sitta ner och prata. Det finns en spärr, Gusten vågar inte visa sina känslor för mig, han håller allt inom sig, knyter sig väldigt, beter sig ibland som han vore konstig, bara står och stirrar och är helt borta". Gustens mamma beskrev sitt förhållande till Gusten annorlunda: "Vi har ett bra förhållande. Fast vi inte bor ihop har vi kommit närmre varandra. Jag önskan han skulle bo här. Han är beroende av mig och behöver vara här varannan helg och prata av sig. Det gör han också, och så vill han att jag ska tycka synd om honom. Och ibland är det faktiskt synd om honom".

Gusten hade enligt symtomlistan hög symtombelastning, enligt mamman t o m mycket hög. Han uttryckte sina känslomässiga svårigheter i externalisering och somatisering, mer enligt mamman än enligt pappan. Han kissade och bajsade på sig mer hemma hos henne och hade ibland mycket ont i magen, när han skulle tillbaka till pappan. Föräldrarna var överens om att Gustens aggressivitet och raseriutbrott var ett stort problem. I skolan klarade han skolarbetet alldeles utmärkt, men han klarade inte rasterna utan att slåss. Mamman var den som först vände sig till barnpsykiatriska kliniken för att få hjälp med Gusten. Där bad man henne tala med pappan. Det var lite oklart hur det gick till, men Gusten, pappan och hans nya familj blev inlagda. Mamman fick inte vara med. "Dom tyckte på barnpsyk att jag skulle lämna dem i fred, men då ville inte Gusten säga så

mycket". Enligt pappan hade Gusten inte heller sagt så mycket, så de brydde sig inte om att gå dit på några uppföljande samtal. Nu hoppades de istället på flyttning till annan ort.

Barnet själv: Gusten hade sin situation mycket klar för sig och berättade viskande för mig så att pappan inte skulle höra. Han hade en nyanserad beskrivning av sitt dilemma mellan mamma och pappa. Han tyckte om båda men var rädd för pappa. Själv tyckte han att han var mest lik pappa "för han är ju också sån att han blir arg och slåss". Som exempel på bekymmer nämnde han att han blev så väldigt arg, t ex "jag blir väldigt arg på pappa men jag får ju inte göra nåt, smälla saker i golvet eller så, så jag får gå upp och hålla det inom mig, men det är svårt att hålla det inom sig, det gör ont inuti". Enligt adjektivlistan hade han ganska negativ självvärdering, han försökte svara noggrant och sanningsenligt och gav många exempel på vad han menade. Bedömarna av hans teckning tyckte att den inte uttryckte så mycket, han tecknade bra, möjligen för bra för att känslomässiga problem skulle komma fram. Han hade med båda sina familjer, tecknade noggrant och tog lång tid på sig.

Mina reflexioner: Ja, hur skall det gå för Gusten, en liten kille med så stora bekymmer och så lätt tillgång till sina känslor? Det var bra att han hade kvar sin mamma, men det var ett stort bekymmer för honom att han tyckte om både mamma och pappa och att det de representerade för honom var oförenligt. Han skulle behöva någon utomstående som stod utanför familjekonflikterna och var hans egen förtrogna.

Hanna (9 år) hade omhändertagits två gånger när hon var riktigt liten, bl a för att mamman inte tog eget föräldraansvar utan överlämnade för mycket till sin egen mamma, som också hade ett mycket rörigt liv. När Hanna nyss fyllt tre år kom hon till barnhemmet för ny utredning men fick flytta hem igen efter en månad. Sedan dess hade hon bott hemma.

Familjesituation: I snart sju år hade Hannas mamma bott tillsammans med en man som inte var Hannas pappa. Hon kände sig stå i tacksamhetsskuld till honom för att han hjälpt henne få hem Hanna från barnhemmet, annars hade hon kanske lämnat honom för länge sedan. Ibland hade hon och Hanna gett sig iväg till mormor några dagar. Han hade spritproblem och det blev ofta bråk, men hon hade bara blivit riktigt misshandlad en gång. Det gjorde inte påfrestningarna mindre att mannen hade fått vårdnaden om sina tre barn från ett tidigare äktenskap och

att de alla tre hade stora problem. Hanna tyckte inte om dem, de var inte snälla, de slogs och hon räknade dem inte som sina syskon. Familjen hade försökt få hjälp. De hade i flera år bett om en stödfamilj men inte fått någon. Nu hade de själva ordnat så att Hanna kunde vara hos sin sommarmamma ibland. De hade bett om hjälp med familjesamtal på barnpsykiatriska kliniken men slutat efter fem eller sex samtal, för det hade lett till värre konflikter mellan barnen. Familjen var trångbodd, men hade inte lyckats få en större lägenhet eftersom de hade hyresskulder. Ekonomin hade de klarat något så när genom arbete och sjukskrivningar.

De vuxna om barnet: Mamman tyckte att hon och Hanna hade ett mycket bättre förhållande till varandra än tidigare. De stod varandra nära. Kanske var Hanna alltför beroende av henne, men hon hade å andra sidan svårt att släppa Hanna, för hon var så rädd att något skulle hända. Fortfarande träffade de Hannas mormor så gott som dagligen och när det blev konflikter mellan mamma och mormor intog Hanna medlarrollen. Hanna var enligt mamman livlig och glad men kunde skrika och bli arg och ge sig in i väldiga diskussioner med mannen i familjen. Hon var lite överviktig, bet mycket på sina naglar och hade enligt symtomlistan hög symtombelastning. Men hon verkade ha både sådana externaliseringstendenser som att vara okoncentrerad, spela pajas och prata med alla, och sådana internaliseringstendenser som att vara mobbad av kamrater, känslig, ha låg självkänsla och vara mycket föräldraberoende. Hon hade inte så lätt med skolarbetet men hade en kamrat som var mycket viktig för henne.

Barnet själv: Det var ingen tvekan om att Hanna hade indentifierat sig med sin mamma och tyckte mycket om henne. Men mormor var också viktig och hon sade t ex "mamma är världens snällaste, förutom att mormor är lika snäll". Hanna hade haft en del kontakt med sin pappa medan han bodde i Sverige, men han hade blivit utvisad, och hon var mycket besviken på honom. "Han har lovat att skicka kort, men det har han inte gjort. Det är bara jag som skickat till honom. Och han har lovat lära mig arabiska så jag kan skriva till min farmor, men det har han inte gjort." Det största bekymmer Hanna själv nämnde, var att mammans sambo drack sprit, var dum och slog både henne och de andra. Då blev det så att "för det mesta kräks jag på kvällen och sen på natten och mår illa". I skolan var det inte så roligt precis, men hon hade sin bästa kompis, "hon har heller ingen bästa kompis mer än mig". Enligt adjektivlistan hade hon ganska negativ självvärdering. Hennes teckning visade små primitivt tecknade figurer, uttryckte enligt bedömarna viss ängslan och relativt låg begåvning.

Mina reflexioner: Det var ingen tvekan om att Hanna hade en varm relation till sin mamma och mormor. Hon hade svårt med mammans sambo och hans barn. Familjens sociala situation var särskilt ansträngd de perioder mannen missbrukade sprit. Uppenbarligen hade de trots allt klarat sig rätt hyggligt de här åren och socialbyrån, med växlande socialsekreterare, hade inte funnit det angeläget att hjälpa dem. Det kändes bra att få höra att det fanns två utomstående personer de kunde vända sig till när det var svårt, personer som visserligen hade ett socialt arbete men som de lärt känna som sina vänner.

4.5 De barn som inte bodde hemma

Det var 14 barn som inte bodde hemma vid tiden för den här undersökningen. Ett barn bodde på barnhem och alla de andra i familjehem. Hälften av barnen (sju barn) hade bott i samma familjehem hela tiden sedan den tidigare undersökningen avslutades, alltså i fem-sex år. Tre barn, som hade bott hemma då, hade via ny(a) barnhemsvistelse(r) senare placerats i familjehem. Tre barn som varit i familjenhem då, hade senare flyttat hem, men det hade inte gått så bra och via ny(a) barnhemsvistelse(r) hade de åter placerats i familjehem, en i sitt gamla familjehem, en i ett nytt familjehem och en var på barnhemmet i avvaktan på ett nytt familjehem. Ytterligare ett barn hade bytt hem, han var i sitt tredje familjehem i följd utan att ha varit hemma emellan. Det innebär, att hälften av barnen som inte bodde hemma hade bott i samma familjehem sedan vi träffades förra gången, medan hälften av barnen hade flyttat en eller flera gånger, växlat mellan hem, barnhem och familjehem.

Tabell 4. De barn som inte bodde hemma samt intervjuade föräldrar.

Barnen	Ålder	Bodde i	Intervjuade
Dag	5 år	samma familjehem	telefonsamtal med mamman
Anna	6 år	samma familjehem	nej från mamman
Hasse	6 år	nytt familjehem	brevsvar från mamman
Ola	7 år	på barnhem	intervju med mamman
Torsten	7 år	åter i samma familjehem	intervju med mamman
Uffe	9 år	nytt familjehem	intervju med mamman
Pelle	7 år	familjehem efter hem	förgäves sökt föräldrarna
Eskil	8 år	samma familjehem	mamman död
Erik	8 år	samma familjehem	nej från mamman
Cecilia	8 år	familjehem efter hem	intervju med mamman
Karin	8 år	samma familjehem	mamman död
Mårten	8 år	samma familjehem	intervju med mamman
Calle	9 år	samma familjehem	förgäves sökt mamman
Frasse	10 år	familjehem efter hem	förgäves sökt mamman

Fem av barnen i familjehem hade särskilt förordnade förmyndare som övertagit föräldrarnas juridiska ansvar. I två fall berodde det på att mamman var död och i tre fall på att hon bedömdes vara olämplig som vårdnadshavare. Jag kunde bara göra en fullständig intervju med fyra mammor (till fem barn). Alla fostermammor intervjuades och i vissa fall deltog även fosterpappan.

Dag (5 år) hade bott i samma familjehem sedan han var fyra månader gammal. Innan dess hade han bott på barnpsykiatriska kliniken och på barnhemmet. Hans mamma, som bara var 16 år gammal när han föddes, hade aldrig haft hand om honom. Hon hade ingen kontakt med honom i familjehemmet. Fostermamman hade tagit en del initiativ till kontakt, ringt, hämtat henne ett par gånger och varit hos henne på besök med Dag. Sista gången var för snart tre år sedan på Dags lillasysters dop. Sedan dess hade de inte fått tag på henne.

Familjesituation: Jag fick tag på Dags mamma, var hos henne en gång, men fick inte komma in, talade med henne några gånger i telefon innan hon bytte till ett nytt, hemligt telefonnummer. Hon hade nog en ganska pressad livssituation med två små barn, som var sjuka varje gång jag ringde, och en ny man, som nog inte ville att hon skulle tala med mig. Eftersom hon inte hade någon kontakt med Dag, tyckte hon inte själv heller att det fanns så mycket att säga. Fostermamman sade att hon försökt hålla kontakt med Dags mamma "och jag har verkligen menat att jag ville .... För Dags skulle borde hon komma någon gång, så han får se vem hon är". Inga släktingar hade heller hört av sig. Faderskapet var ännu inte fastställt, "tack och lov har Dag inte frågat än, för då vet jag inte vad jag ska säga", sade fostermamman. I familjehemmet fanns förutom föräldrarna en storasyster och det fanns en stor utvidgad familj med morfar och hans sambo, storasysters farmor och farfar och barnens gemensamma farmor och farfar, storasysters pappa och hans nya familj etc. "Vi är tränade i att vara lite generösa" tyckte fostermamman, som nog på riktigt hade kunnat ge plats åt Dags biologiska mamma.

De vuxna om barnet: Dag hade helt och hållet blivit sina fosterföräldras barn. "Vi är som mor och barn i allmänhet. Det har växt fram en massa känslor som jag inte hade i början .... Först var han så beroende av mig, men nu är det mer och mer pappa (= fosterpappa)." Fostermamman tyckte att Dag var lik henne både till sätt och utseende. Det var vid mitt besök ingen tvekan om att de båda hade en förbehållslös och nära känslomässig relation till varandra. Fostermamman hade från början berättat för Dag att han hade en annan mamma, först som en saga och sedan som ett naturligt samtalsämne. De hade inte något foto på hans mamma men hade skaffat bilden från tidningen på Dag och hans mamma under rubriken "nyfödda". Bilden låg alltid i byrålådan och han kunde springa och titta på den när han ville. Det hade han också gjort förut, men på sista tiden ville han inte alls kännas vid att han hade en annan mamma, och han ville ha fosterfamiljens efternamn istället för sitt eget.

Enligt symtomlistan fanns det inga tecken på känslomässiga svårigheter. Fostermamman beskrev honom bl a som aktiv men inte rastlös, ganska medgörlig men tvekar inte en sekund att sätta sig upp mot vem som helst om han tycker det behövs, noga med att bli juste behandlad, väldigt populär på dagis, slåss inte när han blir arg, temperamentsfull, känslig. "Det är så bra nu, men jag vet ju inte om det kan dyka upp problem senare, när han blir äldre och börjar fundera. Men jag tror ju han fått en stabil grund så att han kan hantera det också".

Barnet själv: Dag var en försigkommen, öppen och glad liten pojke. Han var mycket koncentrerad i samtalet med mig och tillät inte att jag försökte fuska med adjektivlistan, och hoppa över ord som jag inte trodde han skulle förstå. Han ville förstå och kontrollerade med att ge exempel att han förstått. Hans svar visade positiv självvärdering. Hans teckning var normal för åldern. När jag frågade om mamma och pappa, var det fosterföräldrarna han nämnde. På min försiktiga fråga "Har du en annan mamma också?" svarade han bestämt "Nej!".

Mina reflexioner: Det var ingen tvekan om att Dag mådde bra och var väl förankrad i sin nya familj. Det var egentligen hans enda familj, för han hade aldrig hunnit få någon relation till sin mamma. Hon kommer inte att begära att få hem honom och när han själv söker sitt ursprung kan fosterföräldrarna säkert hjälpa honom med det.

Anna (6 år) var det barn i gruppen som varit längst tid på barnhemmet, från tio månaders ålder tills hon var över 2 1/2 år. Hon hade haft kontakt med sin mamma och pappa under större delan av den tiden, även om det från början var klart att hon skulle till familjehem. Hon var någon vecka i ett familjehem och hann fästa sig vid fostermamman, som på grund av privata problem måste återlämna Anna till barnhemmet för en tid. Anna hann knappt komma tillbaka till samma familjehem förrän hon måste lämna det igen. Då gjorde socialsekreteraren ett hastigt beslut att Anna skulle flytta hem til sin mamma istället. Det blev bara ett par dagar hemma innan man fann mamman berusad och Anna sysslolös i sin säng. Åter till barnhemmet och nytt aktivt sökande efter ett familjehem. Nu hade Anna bott i ett och samma familjehem i snart fyra år. Hennes mamma hade besökt henne regelbundet det första året. Mamman och fostermamman hade kommit bra överens. Men nu var det snart tre år sedan mamman hört av sig. Fostermamman hade gjort vad hon kunnat för att få tag på henne.

Familjesituation: Annas mamma var i ovanligt hög grad försvunnen, många hade försökt få tag på henne, inte minst för att kunna delge henne att Anna fått en särskilt förordnad förmyndare. Mitt brev till Annas mamma om intervju nådde henne, men hon meddelade via andra personer att hon var mycket arg för brevet, att hon inte ville prata om det som var ett avslutat kapitel och att hon nu hade ett nytt liv, ny man och arbete. Annas pappa hade också ny familj - åtminstone en tid - och hade inte besökt Anna men väl ringt några gånger.

Fostermamman var hemma på dagarna, hade fått ett nytt litet fosterbarn och hade egna barn i skolådern. Det var en trygg familj och stor släkt som Anna var väl förankrad i. Själv nämnde hon familjehemmets mormor och morfar och farmor och farfar före mamma och pappa (= fosterföräldrarna), även om hon på andra sätt visade att hon tyckte mycket om dem och var beroende av dem.

De vuxna om barnet: Anna hade mer och mer blivit sina fosterföräldrars barn. Fostermamman visste inte riktigt vad Anna tänkte om sina biologiska föräldrar, för hon ville inte prata så mycket om dem, men de tittade ibland på fotografier av dem. Nyligen hade Anna sagt till sin fostermamma: "visst är du min riktiga mamma?" Och hon hade börjat svara i telefon med fosterfamiljens istället för med sitt eget efternamn. Fostermamman berättade att Anna varit väldigt skygg, rädd för allt, rädd i blicken. "Vi har jobbat mycket med att hon skulle bli tuffare." Hon tyckte det hade varit svårt att fästa sig vid Anna, "fast man ser att hon har ett väldigt behov av närkontakt släpper hon inte själv till riktigt". Men det hade ändrat sig mycket det sista året, "nu är vi mycket fästa vid henne, det har nog tagit längst tid för mig. Jag skulle önska henne ännu närmre, tycker fortfarande hon är lite svåråtkomlig .... Jag kan tänka: nu äntligen funkar det! ... och sen är det som hon blir rädd att komma nära och omöjlig att nå ett tag .... Ibland är det som hon är rädd att inte vara sån som hon tror att jag vill att hon ska vara". Under hela tiden hade de haft kontakt med psykologen från barnhemmet och därför inte behövt någon annan utomstående hjälp. Anna hade enligt symtomlistan en del symtom på känslomässiga svårigheter och de visade på internalisering, betydligt mera förut än det senaste året. I deltidsförskolan hade hon inga problem, hon var omtyckt av de andra barnen och hade ett par kamrater som hon var särskilt fäst vid.

Barnet själv: Det var ingen tvekan om att Anna kände tillhörighet i sin nya familj. Hon var pratsam men stängde snabbt av känslor som blev för svåra för henne och började prata om något annat. Hon kom väl ihåg sin riktiga mamma och att hon varit på besök i familjehemmet, "... men nu kommer hon nog inte mer. Vi vet inte var dom är, men vi tror att dom dricker mycket sprit". Som exempel på bekymmer nämnde hon rädsla för att bli mobbad när hon började skolan. Enligt adjektivlistan hade hon positiv självvärdering. Hennes teckning var personlig och för åldern skickligt ritad, hon själv i kretsen av sina närmaste.

Mina reflexioner: Det var inte så konstigt om Anna hade varit rädd för att överlämna sig till sina fosterföräldrar. Tidigt i livet hade hon ovanligt ofta

haft anledning att bli besviken på vuxna. Någon varaktig och pålitlig relation hade hon knappast upplevt förrän den senaste tiden i familjehemmet. (Från början hade fostermamman inte alls varit så säker på att hon ville ha kvar Anna.) Anna är ett exempel på att det inte är lätt och att det tar lång tid att bygga upp förtroende som skadats tidigt i livet. Men Anna och hennes fosterfamilj var på god väg.

Hasse (6 år) hade farit illa, inte bara för att detta var hans tredje familjehem efter en månads barnhemsvistelse, när han var nio månader gammal, utan också för att han farit illa av de tidigare familjehemmen. Det första kontrakterade familjehemmet fick han för att man trodde det skulle vara bättre för honom än barnhemmet, eftersom mamman inte var hos honom. Men efter några veckor ville fosterfamiljen inte ha kvar honom. Det andra kontrakterade familjehemmet hade kvar honom i 1 1/2 år, men hela tiden som en tillfällighet tills något annat ordnades. Att det drog ut på tiden berodde bl a på att mamman hade begärt att få hem Hasse. När det inte gick handlade diskussionen om var nästa familjehem skulle vara beläget, kanske i mammans hemland. Både familjehemsassistenten och den nya fostermamman berättade att Hasse hade stannat i sin utveckling, att han inte hade haft något språk, att han hade stannat i växten, varit rund som en boll, spänd och stel i kroppen, och hade gått på tåspetsarna. Nu hade han bott i samma familjehem i lite mer än tre år. Fosterfamiljen var tvåspråkig och kunde tala med biologiska mamman på hennes språk. De hade haft en del kontakt per telefon och brev, men nu hade hon inte hörts av på 1 1/2 år. Hasses pappa hade inte hört av sig och ingen visste något om honom.

Familjesituation: Hasses mamma besvarade mitt brev. Hon hade flyttat tillbaka till sitt hemland strax efter det att Hasse blivit omhändertagen. Hon hade försökt få tillbaka honom men hade givit upp det nu. Hon hade slutat missbruka narkotika men ändå inte blivit frisk, hade varit psykiskt sjuk länge och hade därför förtidspension. Hon önskade bara att kunna börja leva ett normalt liv själv och tyckte det var bäst att Hasse stannade där han var nu, för han hade flyttat tillräckligt.

Hasse hade det tryggt och bra nu, han hade fått en ny mamma och en ny pappa och deras barn var Hasses syskon. Fostermamman menade, att för Hasses skulle hade det varit bra med mera kontakt med mamman, men de hade fått rådet att inte tränga sig på. Nu hade Hasse fått en särskilt förordnad förmyndare och i samband med det hade de haft en längre pratstund med honom och tittat på foton

från förr. Han hade inte sagt så mycket då, men sedan gärna visat dessa foton för familjens gäster - fast inte på sista tiden. Fostermamman undrade, förstod han inte eller ville han inte riktigt förstå sin bakgrund?

De vuxna om barnet: Det var alldeles tydligt att fostermamman var förtjust i Hasse och hon berättade att hon varit det från första gången de sågs. Hon var stolt över hur snabbt Hasse hade börjat växa och utvecklas sedan han kom till dem. Ingen hade sagt något om att han inte var ikapp sin ålder nu. Fosterföräldrarna hade varit mycket hemma med honom i början, men nu hade han deltids förskola och dagmamma. Det var inga problem med Hasse hemma eller hos dagmamman. Han var visserligen mycket aktiv och kunde bli väldigt arg, men det gick fort över och han kunde vara världens go´aste. Fostermamman var närmast irriterad över att förskolan velat placera honom på barnpsykiatriska klinikens förskola istället och velat koppla in ett barnpsykiatriskt team. Det hade hon lyckats förhindra med hjälp av familjevårdsassistenten. "Hasse är vår pojke, en i familjen. Alla ser det så, det är inget märkvärdigt med det." Enligt symtomlistan hade han inga symtom på känslomässiga svårigheter.

Barnet själv: Hasse visste att han bott i andra hem tidigare, "men jag var så liten så jag kommer inte ihåg det". Han visste att han hade en annan mamma, men han hade inte träffat henne. "Nej, jag hinner inte tänka (på henne) och jag kommer inte ihåg hur hon såg ut." Han tyckte bestämt att han bara hade en mamma (= fostermamman) och att han tyckte mycket om henne. Det var heller ingen tvekan om att han ville bli lik pappa (= fosterpappan) när han blev stor. Några bekymmer hade han inte, för han blev nästan aldrig ledsen utom när han slagit sig. Enligt adjektivlistan hade han positiv självvärdering. Bedömarna av hans teckning tyckte den uttryckte lite försiktighet, hämning, ängslan.

Mina reflexioner: Hasse hade fått en ny familj och känslomässig och social trygghet. Det var tur för honom, för de första åren av hans liv hade de sociala myndigheterna medverkat till att han farit illa. Han är ett exempel på hur tokigt det kan bli med särskilda korttidsfamiljehem för små barn. Det blir ofta längre tid och mindre insyn än man tänkt sig. Om han varit kvar på barnhemmet ytterligare en tid hade han inte behövt de två första familjehemmen och beslutsprocessen hade kunnat förkortas.

Ola (7 år) föddes på det behandlingshem där föräldrarna just då genomgick behandling för sitt missbruk. Han flyttade med dem hem, kom till spädbarnhem,

kom hem igen och kom till barnhemmet när han var 15 månader gammal. Där stannade han i tio månader innan han flyttade till ett familjehem. Det var ett släktinghem där förhållandet mellan föräldrar och fosterföräldrar snart blev mycket konfliktfyllt. Familjehemsassistenten, som såg att Ola behövde sina föräldrar, gjorde många insatser för att de skulle kunna besöka Ola varje vecka. Efter ett år såg mamman till att familjehemsplaceringen upphörde och att Ola kom tillbaka till barnhemmet. Hon löste därmed problemet åt tjänstemän, som länge varit tveksamma till Olas familjehem. På barnhemmet arbetade man för att Ola skulle kunna flytta hem till sina föräldrar, vilket han också gjorde efter nästan ett år. Han var då fyra år. En familj de lärt känna på barnhemmet blev stödfamilj. Därefter hade Ola återkommit till barnhemmet vid några tillfällen, några dagar, en vecka och en gång ett par månader. Vid intervjutillfället hade Ola och hans lillebror (2 1/2 år) varit inskrivna på barnhemmet länge. Först hade de bott där ett halvår, sedan hade de fått bo med föräldrarna på ett behandlingshem, där också lillasyster (10 månader) fötts, och nu var de alla tre sedan ett halvår tillbaka på barnhemmet.

Familjesituation: Ola tillhörde en familj som var socialvårdens ständiga klient. Föräldrarna hade perioder av narkotika- och alkoholmissbruk, våldsamma bråk och slagsmål. Ibland fick fadern psykotiska genombrott och vårdades på sjukhus. Ingen av föräldrarna hade något arbete eller hade haft det på flera år, de var helt beroende av socialhjälp. Föräldrarna försökte då och då skiljas eller leva åtskilda men var beroende av varandra och hade barnen gemensamt. Trots alla sociala missförhållanden i hemmet hade det uppenbarligen funnits plats för kärlek och omsorg om barnen. Ingen myndighetsperson hade undgått att se att det fanns något mycket positivt i föräldra-barn-relationen, som ständigt försvårat beslut om barnens framtid. Vid tidpunkten för min intervju bodde Ola och hans småsyskon på barnhemmet, som var hans andra hem. Han tyckte det var bra där. Hans mamma kom så gott som dagligen och oftast var pappan också med. Nu var det nog klart att barnen skulle placeras i familjehem. Mamman sade att de kunde acceptera det under förutsättning att alla tre barnen fick komma till samma hem.

De vuxna om barnet: Jag intervjuade Olas mamma och gick igenom symtomlistan både med henne och med Olas kontaktperson på barnhemmet. Det var ingen tvekan om att Ola mådde ganska bra - trots allt - och inte hade några särskilda symtom på känslomässiga svårigheter. Mamman tyckte han kunde vara trotsig och uppstudsig både mot föräldrarna och personalen, men det var aldrig några problem när

han var borta eller i skolan. Olas kontaktperson tyckte att han bestämde en hel del över mamman och pappan och att han kunde bli väldigt arg och skrika åt både dem och personal. Just nu hade han lägre frustrationstolerans än han brukade ha och kom lätt i bråk med andra barn på barnhemmet. Mamman visade mig sitt missfärgade ansikte och tyckte det var svårt att tala med honom om att inte slåss, för han hade ofta sett föräldrarna slåss och ibland gått emellan för att skydda henne. Hon tyckte att Ola och hon hade ett bra förhållande till varandra och det hade egentligen aldrig varit något avbrott i deras kontakt. Men hon skulle velat kunna ge honom mer trygghet. Just nu trodde hon Ola hade det svårt, för de hade börjat tala med honom om familjehem och det var han "tvärstängd" för. Annars var den samlade bedömningen att Ola var en go´ och fin kille, normalt fungerande på förvånansvärt många områden, även känslomässigt. Det hade aldrig varit tal om att Ola behövde hjälp av barnpsykiatrisk klinik eller annan utomstående. I skolan gick det bra och det var inga problem med hans uppförande där, han var snarast tyst och lite blyg.

Barnet själv: Han berättade förtroendefullt om sina bekymmer med mamma och pappa, var arg på dem just nu för det hade varit bråk mellan dem dagen innan. Kanske skulle han inte få se sin pappa mer, för mamma hade kört ut honom. Det var ingen tvekan om att han tyckte om dem båda och ville bli lik sin pappa när han blev stor. Han tyckte mycket om sina småsyskon och sin mormor också. Enligt adjektivlistan hade han inte särskilt positiv självvärdering. Hans teckning var lite barnslig för åldern och bedömarna kommenterade det sorgsna uttrycket.

Mina reflexioner: Olas mamma hade kämpat som en tigrinna för sina barn. Hon hade alltid skött sin hälsa väl under graviditeterna och aldrig hade familjens våld riktats mot barnen. Ola måste ha känt sig älskad av båda sina föräldrar. Men man kan ändå undra hur han hittills klarat sig så bra i den helt oacceptabla sociala situation han levt i? Han behöver säkert ett familjehem men måtte han få behålla kontakten med sina föräldrar och syskon.

Torsten (7 år) och **Uffe (9 år)** hade varit omhändertagna en kortare tid i anslutning till Torstens födelse. Därefter hade de bott hemma tills de vid två respektive 3 1/2 års ålder kom till barnhemmet för en tio månader lång vistelse. Sedan hade de varit två år i familjehem. Deras mamma hade känt det mera konfliktfyllt med Uffes än med Torstens placering, för hon hade varmare känslor för Uffe, som alltid stått hennes hjärta närmast. Under de två år som Torsten och Uffe var i samma familjehem var deras storebror i ett annat. Mamman och

hennes man slutförde ett långvarigt behandlingsprogram för sitt missbruk, ordnade sin sociala situation väl och fick hem barnen. I två år var de hemma, men det var hela tiden en lång rad problem med dem, både hemma, på dagis, i skolan och i omgivningen. Mamman tyckte att de hade mycket svårt att anpassa sig till varandra. "Man bör inte skilja syskon, det är dömt att misslyckas när de ska hem igen." Barnen hade en lång rad asociala beteenden, initierade av storebror. Det var han som förorsakat mamman mest bekymmer, både i och utanför hemmet. Socialbyrån hade ingen riktig insyn i familjen men trodde att hemmiljön efter hand åter blivit alltmer asocial. Mamman menade att orsaken till att barnen blev omhändertagna på nytt var orättvisa anonyma samtal, barnens asociala beteende, främst deras bränder, och mannens återfall i missbruk. Alla tre barnen återkom till barnhemmet, som hade svårt att hantera deras våldsamt utagerande beteende. Där tyckte man dock att Uffe var den som var lättast att nå med varmare känslor, "honom kan man rädda, han kan relatera till andra på ett annat sätt än bröderna". Man hade från barnhemmets och socialbyråns sida tänkt sig olika familjehem för alla tre den här gången. Men mamman ordnade så att Uffe fick flytta till samma hem som storebror. Torsten kom tillbaka till sitt förra familjhem. De hade vid intervjutillfället bott i sina respektive familjehem i sju-åtta månader.

Familjesituation: Jag träffade mamman i en landsortskommmun, där hon försökte bygga upp ett nytt liv tillsammans med den man hon varit gift med tidigare - men skild ifrån en tid. Han var inte pappa till något av barnen. De hade olika pappor, som de egentligen inte hade någon kontakt med. Men mamman hade presenterat Uffe och Torsten för sina pappor när de bott hemma sista gången.

I Uffes familjehem arbetade forsterföräldrarna hemma på dagarna. De hade både egna barn och andra fosterbarn. Det var ett öppet, generöst hem som sett till att Uffe fått mer kontakt med sin pappa och försökte hålla kontakt med Uffes mamma, skjutsade Uffe till hans mormor, hade lillebror och hans fosterfamilj på besök etc. Torstens fosterföräldrar hade egna barn och arbete utanför hemmet. Det mesta med barnen hängde nog på fostermamman. När hon deltidsarbetade var Torsten på fritidshem. Hon hade en svår uppgift, för omgivningen, skolan och fritidshemmet hade en negativ inställning till Torsten. Dessutom hade hon inte alls så bra kontakt med hans mamma nu som hon hade haft när båda barnen bodde där. Hon tyckte att Torsten behövt mer kontakt. Mamman hade bara varit på besök en gång på de här månaderna. (Själv sade mamman att hon inte alls tyckte det kändes bra att åka dit. Det verkade bero mer på hennes förhållande till Torsten

än på förhållandet till fosterföräldrarna. Hon kommenterade att han höll på att bli deras, svarade med deras namn i telefon etc.)

De vuxna om barnen: Mamman hade inte så mycket att säga om Torsten, hade aldrig haft så stort engagemang för honom som för de andra barnen och visste inget om hur han hade det nu. "Han lever så i nuet och så flyktigt på något sätt ... Jag har inte så mycket kontakt med honom, så jag tror han förtränger mig på något sätt."

Fostermamman tyckte att Torsten hade varit mycket lättare att ha att göra med när han bodde hos dem förra gången. Men hon kunde tänka sig att han skulle växa upp hos dem. Hon trodde att han saknade sina bröder mycket och att det hade varit nyttigt för honom att ha mer kontakt med sin mamma. "Han pratar lite om henne ibland men det är som han inte riktigt bryr sig om var han befinner sig utan bara tänker: ´Jag är här och nu´. Han är inte starkt knuten till någon utan är väldigt självständig ... väldigt van att ta vara på sig själv, söker sig till vem som helst, pratar med alla." Enligt symtomlistan hade han mycket hög symtombelastning och många tecken på känslomässiga störningar, som han visade med entydig externalisering. Rastlöshet, oro, trots, helt okontrollerade aggressionsutbrott, var bara några av alla hans symtom. Enligt fostermamman blev han mobbad i skolan. "Han har en väldigt kluven inställning till kamrater. När han börjar bli vän med någon är det som han vill stöta bort dem igen, som han inte vågar ha dem för nära. Men när han fått dem tillräckligt långt bort, börjar han suga dem till sig igen." Han hade en personlig assistent i skolan (sin tredje hittills trots att han bara gått en termin i skolan). Det gick inte bra för honom, varken i skolan eller på fritidshemmet, så han var inte särskilt välkommen där. Skolpsykologen träffade honom ofta och både skolan och fosterföräldrarna hade bett om hjälp från barnpsykiatriska kliniken.

Mamman hade mer kontakt med Uffe och det var tydligt att hon tyckte bättre om både Uffe och hans fostermamma. Hon sade bla a: "hon har fin kontakt med honom, jag tror dom två kommer förbaskat bra överens, och hon verkar glad för Uffe". Själv tyckte hon att hon och Uffe hade ett speciellt förhållande till varandra, som ingen kunde ta ifrån dem. De förstod varandra, även om han nu dragit sig lite ifrån henne.

Fostermamman sade att hon aldrig försökt bli Uffes mamma, för han var så pass gammal och hade så pass stark anknytning till sin mamma. "Men det är en härlig

unge, öppen när man själv tar första steget, för han är lite reserverad." Fostermamman hade märkt hur viktigt det var för honom med lugn och ro, ett inrutat liv, vanor och normer. "Han vill känna att han har oss i bakgrunden, att vi är där och sätter de gränser han vill ha och ger honom den trygghet han behöver. Men annars har han inte tid för oss, det är nog kompisarna som är viktigast för honom." Fosterpappan hade ändå fått en tydlig pappa-roll. Mamman hörde inte av sig så ofta som fostermamman skulle önskat, men hon tyckte inte Uffe visade tecken på att sakna henne. "Tyvärr har non nog blivit en avskild bit i hans lilla värld ... det är bra när det är, annars kan det vara." Enligt symtomlistan hade Uffe en del symtom på känslomässiga svårigheter, med betydligt färre än i början. Det var problemfritt kring honom nu, men det hade det inte varit från början. "Han var kolossalt aggressiv, fick hysteriska utbrott som jag väntat mig av en tvååring, som inte vet hur han ska uttrycka sig, kastade grejer vilt omkring sig." Han hade varit aggressiv i skolan också, men nu gick det mycket bra både med kamraterna och skolarbetet, där han snabbt hämtat in det han tidigare förlorat.

Barnen själva: Torsten hade klart för sig de olika ställen han bott på. På tal om vilka han tyckte om: "Denna familjen tycker jag om och så min riktiga familj, sen vet jag inte fler". På tal om kamrater: "Jag kommer snart att bli ensam för jag slåss så mycket, så dom blir rädda när jag kommer". Mamma och framför allt bröderna verkade viktiga för honom och det var dem han ville likna när han blev stor. Han hade ganska negativ självvärdering och gav flera exempel på när han varit ledsen, ensam, rädd, orolig. Hans teckning fick bedömarna att undra över det spöklika, kusliga i den, det osammanhängade och splittrade, de stirrande ögonen.

Uffe sade att han längtade efter mamma ibland, men visste att hon hade det bra nu. Och det var bra i familjehemmet också, där fanns mycket att göra. Han visste att han var duktig i skolan och att fröken tyckte han var bra. Enligt adjektivtistan hade han ganska negativ självvärdering, men det verkade som han inte riktigt vågade säga något positivt om sig själv utan att reservera sig. Hans teckning uttryckte mer självtillit och visade att han var duktig på att teckna.

Mina reflexioner: Uffe hade landat "rätt" i sitt nya familjehem, fick behålla sin anknytning till mamman och kunde utvecklas väl i en trygg social miljö, som dessutom erbjöd nya manliga identifikationsfigurer, en pappa och vuxna söner i

familjen. Dessutom var Uffe (enligt barnpsykiatrisk utredning) välbegåvad, vilket inte Torsten var. Torsten hade det svårare på flera sätt. Han hade aldrig fått så mycket kärlek av mamman och nu var han närmast övergiven av både henne och bröderna, som betytt mycket för honom. Fostermamman hade varit hans mamma en gång för tre-fyra år sedan och han hade fått komma tillbaka till henne. Men det var inte som förut. Det skulle nog ta lång tid att (åter)upprätta Torstens tillit till människor. Jag minns att mamman för länge sedan varit beredd att lämna ifrån sig Torsten för gott. Det hade nog varit bra för honom. Men det var innan det kom så mycket annat emellan som gjorde det nödvändigt för henne att kämpa mot sociala myndigheter för att få hem alla tre barnen. Nu skulle nog hennes kamp fortsätta. Hon tänkte he hem dem allra senast nästa år. Undrar hur det kommer att gå? Är barnen snart hemma igen?

Pelle (7 år) hade varit omhändertagen en gång under spädbarnsåret medan hans mamma fortfarande hade hand om honom. Sedan hade han både bott hos pappan och varit i kontrakterat familjehem innan han kom till barnhemmet, ännu inte fyllda två år. Det var ett dokumenterat gott pappa - barn - förhållande och efter nio månader på barnhemmet fick han flytta hem till pappan, som under tiden flyttat ihop med en klok och skötsam kvinna. När hon lämnade familjen ökade pappans missbruk och tämligen asociala liv i övrigt. Pelle kom tillbaka till barnhemmet och därifrån till det familjehem, där han nu bott i tre år.

Familjesituation: Jag skrev brev till både mamman och pappan, men lyckades inte träffa någon av dem. Pelle hade en särskilt förordnad förmyndare. Fostermamman berättade att pappan var nöjd med att Pelle hamnat hos dem och att han träffade Pelle någon dag varje skollov och kanske något veckoslut där emellan. De bodde ganska långt ifrån varandra men ringde till varandra då och då. Mamman ringde sällan, hade större missbruksproblem än pappan, var sjuk och fick inte träffa Pelle utan att någon annan vuxen var med.

Det var ingen tvekan om att Pelle var mycket fäst vid fostermamman. Det var en stor, öppen familj som bestod av fosterföräldrarna, egna barn och flera fosterbarn.

De vuxna om barnet: Pelle var enligt sin fostermamma "en gó och mysig kille. Han har perioder när han blir väldigt utagerande, blir galen när han inte får som han vill. Nu kan han behärska det bättre men förut åkte grejer omkring. Han är förståndig, har lätt att anpassa sig och är lätt att ha med överallt".

Enligt symtomlistan kvarstod inga symtom på känslomässiga svårigheter. "Han har blivit min unge ... visst är han beroende av mig men inte alls som när han var liten. ... Jag är mamma för honom men han har sin egen pappa. Han ser väldigt upp till sin pappa, så man kan bli rädd att han ska göra sådana saker som pappa, när han blir stor." I skolan var det inga problem, han klarade skolarbetet bra och hade det bra med kamraterna. Fostermamman var irriterad över klagomålen från dagis/fritids, hon tyckte att de överdrev bara för att Pelle var fosterbarn. Hon hade blivit arg när de började tala om personlig assistent för honom, så därav blev intet.

Barnet själv: Det var självklart för Pelle att han skulle bo i familjehemmet tills han blev stor. Han var övertygad om att fostermamman tyckte lika mycket om honom som han om henne. Han träffade inte sin mamma så ofta men tyckte jättemycket om pappa, längtade efter att bli 18 år, få körkort och kunna köra och hälsa på honom, när han ville. Det var sin pappa han ville bli lik när han blev stor. Han hade enligt adjektivlistan positiv självvärdering men gav en nyanserad beskrivning av sig själv i många exempel. Hans teckning var normal för åldern men bedömarna undrade över något ängsligt, en osäker kroppsuppfattning (som om han inte fått tillräcklig kroppskänsla som liten).

Mina reflexioner: Pelle hade fått det bra efter några röriga och otrygga småbarnsår. Han hade alldeles tydligt fått en ny mamma - eller den mamma han aldrig haft förut. Samtidigt hade han fått behålla sin gamla pappa, som alltid varit känslomässigt betydelsefull för honom, även om pappan inte klarat av att ge honom någon social trygghet.

Eskil (8 år) var nästan tre år gammal när han kom till barnhemmet. Mamman hade haft en del missbruksproblem, men hon hade ett gott förhållande till Eskil. När allt såg ut att ordna upp sig för dem berövade hon sig livet. Eskil kom till det familjehem som nu varit hans hem i nästan fem år.

Familjesituation: Fosterföräldrarna såg till att Eskil hade kontakt med sin mormor, som betydde mycket för honom, med en del andra släktingar och med sin mammas sambo, som han länge trott var hans pappa. Det var sedan han kom till familjehemmet som han fått veta att han hade en annan biologisk pappa, men de hade aldrig träffats. Eskil hade en särskilt förordnad förmyndare. Eskils fosterföräldrar hade inga egna barn men ytterligare ett litet fosterbarn. Eskil

hade inte bara sin egen släkt utan hela fosterföräldrarnas släkt, som helt tagit honom till sig.

De vuxna om barnet: Det var först nyligen som fostermamman hade berättat för Eskil hur mamman dött. Hon tyckte han fått så många olika budskap, att han ständigt sökt svar men aldrig fått något. Det förflutna var mycket levande för honom, han pratade ofta om sin mamma och hade nog skuldkänslor för hennes död, hade sagt "jag var nog för jobbig för henne". Men han kände sig nog också övergiven av henne, undrade varför hon dog "hon hade ju mig". Fostermamman var rädd att hon gjort fel som berättat för honom, för hans anhöriga hade blivit mycket upprörda och hade tyckt att hon handlat fel. Det var mitt bestämda intryck att fosterföräldrarna hade gett Eskil mycket tid, kraft, kärlek, omsorg och tålamod. Men de hade ingen lätt uppgift, för han hade hela tiden varit mycket jobbig inte bara för dem utan för omgivningen, dagmamman, förskolan, skolan etc. Han hade, enligt symtomlistan, mycket hög symtombelastning och klar externalisering av sina känslomässiga svårigheter. Det var våldsam aggressivitet, stort självhävdelsebehov, koncentrationsoförmåga, kamratproblem m m. I skolan hade han mycket snart gjort sig omöjlig. I första klass hade han fått en personlig assistent "som stod över honom hela tiden", sade fostermamman, som förstod att Eskil blev ännu värre då. Han hade regelbunden kontakt med en psykolog och i andra klass hade han flyttats över till barnpsykiatriska klinikens skola, inte för att han hade svårt med skolarbetet utan med "det känslosamma". Fostermamman var tacksam om det kunde hjälpa honom men var samtidigt kritisk. Hur kunde det vara så svårt i skolan när det gick så bra på fritidshemmet, ett alldeles vanligt fritidshem men med mycket bra personal, som samarbetade med hemmet? Fosterföräldrarna tyckte om Eskil, sade att de aldrig skulle ge upp honom, för så skulle de aldrig kunna svika honom. De kunde också se goda sidor hos honom, han var rar mot lillasyster och det var skönt att han ångrade sig och var ledsen, när han gjort något dumt. Han kunde prata om sina känslor och ville egentligen inte vara elak. "Ibland är han så gó och kär och klok och förnuftig."

Barnet själv: Det första Eskil berättade för mig var att han nu visste att hans mamma hade skjutit sig med ett gevär. Mamma var med bland dem han tyckte mycket om, liksom fosterföräldrarna och många släktingar. Han var stolt över att han snart skulle få sina fosterföräldrars efternamn. När han blev stor ville han bli lik sin mammas sambo "min låtsas-pappa". Hans bekymmer var att han blev arg och slogs. Samtidigt såg han ut som han njöt av att målande få beskriva

förfärliga våldsscener som han sett eller fantiserade om. Han pratade gärna och mycket men var okoncentrerad, associationerna växlade snabbt och han bröt snabbt allvarliga samtal och obehagliga ämnen. Enligt adjektivlistan hade han positiv självvärdering. När han tänkte att andra skulle varit mer negativa tillade han: "tycker jag alltså". Om hans teckning sade båda bedömarna, att den tydde på känslomässig störning, en fixering i 3-4 årsåldern, inte kommit vidare.

Mina reflexioner: Eskil hade svårt med sig själv, men han hade fosterföräldrar som var beredda att hjälpa och försvara honom. Han var inte berövad sin förankring bakåt. Vad mera kan man önska honom för förutsättningar för att så småningom klara att hantera sitt liv?

Erik (8 år) var på barnhemmet i fyra månader. Under den tiden minskade mammans kontakt med honom så att han blev alltmer känslomässigt avskild från henne. Han flyttade till familjehem när han var två år gammal. Det låg på långt avstånd från mamman, som hade ett allvarligt alkoholmissbruk och bara besökt Erik tre gånger under de sex år som gått. Första gången hade hon velat poängtera att det var hon som var Eriks mamma, men vid de andra besöken hade hon gått med på att inte tala om för Erik vem hon var. Det var länge sedan nu, men hon skrev brev till fostermamman ibland. "Jag har inte brytt mig om att säga det till Erik, för han känner henne ju inte och det är så sällan hon skriver, kanske en gång om året", berättade fostermamman.

Familjesituation: Det var så tydligt att fosterföräldrarna ville vara Eriks riktiga föräldrar. De hade inga egna barn och hade velat ha fosterbarn "som med så gott som 100 % säkerhet skulle stanna". De hade två fosterbarn, som båda var som deras egna, och de ville inte ha någon kontakt med deras biologiska familjer. Fostermamman brukade dock besvara Eriks mammas brev och berätta lite om Erik. Eriks biologiska pappa hade skrivit en gång och velat komma och hälsa på. Han hänvisades till socialsekreteraren och hörde inte av sig mer.

Jag gjorde flera försök att träffa Eriks mamma. Första brevet besvarade hon kort: "Jag har tyvärr inte tid eller lust. Jag behövde er hjälp då när Erik fick nya föräldrar - inte nu." Andra brevet var längre, hon hade (åter) börjat gå på alkoholkliniken, tog (åter) antabus, hoppades på ett nytt liv, ville gifta sig och få barn. "Min son Erik har det nog bra, superbra. När du skall till honom, ge honom en vänlig kram och hälsa honom från hans Mor. Blod är

trots allt tjockare än vatten." Jag skäms för att jag inte framförde hälsningen (och minns att Eriks mamma för sex år sedan berättat för mig om sin egen uppväxt i ett fosterhem. Där var bra på många sätt men fostermamman gömde breven från hennes mamma, så hon visste inget om henne förrän hon rymde hem när hon var 16 år. Det blev en chock för henne att finna en alkoholiserad kvinna).

De vuxna om barnet: Fosterföräldrarna hade en gång berättat för barnen att de var fosterbarn, "men det är inget som vi upprepar, för då skulle dom aldrig bli trygga. Då skulle de bli oroliga för varje främmande tant de såg, skulle riskera att det var deras mamma .... Innerst inne vet Erik om henne, men han vill inte veta och han frågar inte." De var upprörda över att skolan tryckt Eriks eget efternamn i skolkatalogen och inte fosterföräldrarnas, som han alltid använt. Det hade ställt till en hel del bekymmer hemma. Nu skulle de officiellt ansöka om byte av efternamn. Fostermamman beskrev Erik som "väldigt ofta glad och solig, han har humör, kan bli tvärilsk men det går fort över, verkar inte må bra av att vara arg, vill fort att vi ska vara vänner igen". Erik var enligt fosterpappan lik honom till sättet. Erik hade hela tiden varit mest fäst vid honom, var överhuvudtaget mer för män än kvinnor, mer för farfar än farmor, mer för morfar än mormor. Det gick inte att ta miste på att fosterpappan var stolt över sin son. "Men annars är han nog väldigt beroende av oss båda .... Men han är självständig också, har lätt att skaffa kompisar. Han har bra uppträdande ute, vet hur man ska uppträda i alla lägen." De beskrev honom som bäst i klassen och med god fattningsförmåga. Att han hade svårt att sitta still kunde bero på sen motorisk mognad eller på att det var tråkigt med skolarbetet för att det var för lätt för honom. Enligt symtomlistan hade han inte några symtom på känslomässiga svårigheter, det hade däremot den ett par år äldre fosterbrodern. "På det hela taget är Erik väl normal" sade fostermamman. "Över normal" sade fosterpappan.

Barnet själv: När jag frågade Erik om hans mamma och pappa nämnde han bara fosterföräldrarna. Min försiktiga fråga om han hade en annan mamma också, besvarade han med "Nej ... det tror jag inte i alla fall". Enligt adjektivlistan hade han positiv självvärdering och hans berättelse i övrigt tydde på gott självförtroende. Hans kamrater var mycket viktiga för honom, kanske viktigare än fosterföräldrarna, för det var en av dem han var lik och ville bli lik när han blev stor, det var en annan han pratade med när han hade bekymmer etc. För övrigt hade han bråttom att slutföra samtalet, för han skulle på disco. Bedömarna av hans teckning noterade att han placerat en kamrat mer

centralt än sig själv, tyckte teckningen var tom på innehåll och att om han var normalbegåvad tydde den på känslomässig hämning.

Mina reflexioner: Erik hade både känslomässig och social tillhörighet i familjehemmet. Den hade säkert inte behövt rubbas av större öppenhet om Eriks bakgrund. Jag skulle önskat fosterföräldrarna att träffa andra fosterföräldrar och utbyta tankar om hur olika man kan handskas med barnens biologiska ursprung. Eriks fosterföräldrar ville alltför gärna vara hans "riktiga" föräldrar. Jag undrar vad Erik tänkte om det, för jag vågade inte fråga honom.

Cecilia (8 år) var tre år gammal när hon första gången kom till barnhemmet. Efter ett halvår fick hon och hennes storasyster flytta hem till mamma igen men hade kvar en hel del kontakt med barnhemmet. 3 1/2 år senare var de tillbaka på barnhemmet och därifrån flyttade de till det familjehem, där de nu bott ett halvår. De återkommande klagomålen på mamman hade varit passivitet, orkeslöshet, stor övervikt, försummelse av barnen. Vid det senaste omhändertagandet handlade det, enligt socialsekreteraren, om vanvård. Mamman tyckte inte man från socialbyråns sida förklarat hur hon skulle bära sig åt för att få behålla barnen, bara sagt att hon skulle ändra sig.

Familjesituation: När jag intervjuade mamman var det några månader kvar tills lillebror skulle födas. Hon hade kontakt med distriktets basenhet, som hon då trodde skulle hjälpa henne att klara det barn hon väntade och att sedan få hem Cecilia och hennes storasyster. Hon hade nog inte förstått att man från socialbyråns sida tänkt sig en långtidsplacering av alla barnen. Men hon var nöjd med familjehemmet. Hon tillbringade en hel dag var tredje vecka där. Någon gång hade fosterföräldrarna åkt med barnen till henne, men socialsekreteraren tillät inte att barnen stannade kvar t ex över ett veckoslut. Varken mamman eller barnen hade någon kontakt med barnens pappor. För Cecilia var faderskapet inte fastställt. Fostermamman tyckte att mamman var "en väldigt snäll människa, men naiv ... och hemskt glad för sina barn". När jag intervjuade henne hade Cecilias mamma fött sitt barn, som blev omhändertaget direkt vid förlossningen. Fostermamman hade tyckt det var synd att placera honom i ett annat familjehem och tog honom till sig. Hon hade varit med vid förlossningen, vilket hade lugnat mamman. Fyra dagar gammal kom han till sina systras familjehem. Fosterföräldrarna hade egna barn och vana vid fosterbarn.

De vuxna om barnet: Mamman och fostermamman beskrev Cecilias beteende vid mammans besök ungefär likadant. Mamman tyckte hon var lite väl mammig och kelen för att vara så stor. Fostermamman verkade inte göra så stor affär av att Cecilia regredierade eller av att hennes känslor för mamman revs upp vid besöken. Cecilia var beroende av sin fostermamma också, och i början hade hon gråtit så fort fostermamman var utom synhåll. "Jag tycker vi fungerar bra ihop, hon går mest till mig och hon kommer ofta och kramas, precis som vår egen flicka .... Hon är mjuk i sättet, och snäll. Nu har hon kommit ner i varv, var så uppskruvad när hon kom, högljudd, fick vredesutbrott, slängde sig på golvet ... tror hon gjort så på barnhemmet utan att någon brytt sig om henne."

Enligt symtomlistan hade hon inga särskilda symtom på känslomässiga svårigheter. Det var hennes regressiva tendenser, men fostermamman tyckte att hon mognat och nu kunde ta hand om "låtsas-lillasyster" och lillebror istället för att själv vara liten. Det gick bra för Cecilia i skolan, de hade trott hon skulle behöva extra hjälp men hon hade snabbt hämtat in det hon förlorat. Hon trivdes bra i skolan och det gick bra med kamraterna.

Barnet själv: Det var ingen tvekan om att Cecilia tyckte mycket om sin mamma. Hon kom först, men det fanns många som Cecilia tyckte om, gammelmorföräldrar och morföräldrar, fosterföräldrarna och deras barn, hennes tidigare sommarmamma och kontaktpersonerna på barnhemmet. Alla fanns också med på hennes teckning och hon skulle ritat flera om hon fått plats. Bedömarna av teckningen fick intryck av ängslan, litenhet, omogenhet, när det gällde henne själv. Av adjektivlistan att döma hade hon en positiv självvärdering utom att hon var tyst, blyg, liten, rädd, osäker. Hon tyckte hon var lik fosterföräldrarnas egen flicka till sättet och om hon hade bekymmer med något så var det just småbråk med "låtsas-lillasyster".

Mina reflexioner: Det var bra för både mamman och barnen att alla tre syskonen fick vara i samma familjehem och just i detta hem, som också hade en generös inställning till mamman. Jag frågade Cecilias fostermamma, liksom de andra barnens, vad det innebar för henne att inte veta hur länge barnen skulle stanna. Hon fick mig att inse att frågan var felställd. Det var inte de vuxna det var svårt för, för även om barnen flyttade hem kunde fosterföräldrarna fortsätta ha kontakt med dem. Men det var svårt för barnen att inte veta när eller om de skulle få flytta hem till mamma igen. Socialsekreteraren hade inte talat med barnen eller gett dem något besked. Det hade varit viktigt.

Karin (8 år) hade varit en kort tid på spädbarnshem under sitt första år men i övrigt hade hon bott hos sin mamma, innan hon som tvååring kom till barnhemmet. Den gången stannade hon bara en månad innan hon fick flytta hem igen. Efter sju månader återkom hon till barnhemmet och stannade där i åtta månader, innan hon flyttade till det familjehem som nu varit hennes i fem år. Det var mammans alkoholmissbruk som var anledningen till alla åtgärder från socialbyråns sida. Karin och hennes mamma stod varandra nära, det hade alla tyckt som sett dem tillsammas, och det tyckte fostermamman, "dom hade väldigt nära kontakt ... först kom hon varje vecka och stannade och nattade Karin på kvällen, sen kom hon (i princip) varannan vecka ... men ibland var det längre uppehåll emellan". Förra året dog Karins mamma. Det var en kombination av missbruk och misshandel.

Familjesituation: En tid före mammans död hade jag av en tillfällighet träffat henne på en institution. Hon tyckte Karin hade det bra och att hennes fosterföräldrar var bra, men själv hade hon det dåligt, "det blir värre och värre, jag dricker allt möjligt och umgås med allt värre människor ... ni kan inte ana hur hemskt det är att vakna upp (ur missbruksperiod) och inse att man förstört sitt liv och förstört för Karin, det går ett tag, sen blir skuldkänslorna förfärliga och sen är man där igen ...".

Fostermamman berättade för mig om mammans död och hur de tänkt och gjort när de berättat det för Karin, när de gått tillsammans med henne på begravningen, när de besökte minneslunden etc. Det var ingen tvekan om att forsterföräldrarna ville att Karin skulle minnas sin mamma som något positivt, även om hon visste att mamman druckit sprit. Karin hade ingen kontakt med sin pappa men väl med farmor, som tog henne med till andra släktingar. Karin hade också nära tillgång till fosterföräldrarnas släkt och deras två vuxna barn. I familjehemmet fanns ett jämnårigt fosterbarn. Karin hade en särskilt förordnad förmyndare. "Men hon är en av oss", sade fostermamman.

De vuxna om barnet: Fostermamman tyckte att Karin var som flickor är normalt i den åldern, positiv till det mesta. Det var hon och Karin som stod varandra närmast, och närmare nu sedan mamman dött. Dessutom hade fosterpappans svåra sjukdom och mödosamma rehabilitering nog svetsat samman familjen. Han hade blivit sjuk ungefär när Karins mamma dött. Fostermamman såg att Karin var beroende av dem på ett sätt men tyckte att hon var mycket självständig också, hade det bra med kamrater, hade många aktiviteter på gång och drog sig inte för

scoutläger med övernattningar. Enligt symtomlistan hade hon inga tecken på känslomässiga störningar. I skolan uppfattade läraren henne som tyst och blyg, men det var hon inte hemma. Det gick lite dåligt med läsningen men annars klarade hon skolarbetet genomsnittligt. Hon läste sina läxor och blev väldigt irriterad när hon inte klarade dem.

Barnet själv: Karin tyckte mycket om fostermamman och fosterpappan, deras två vuxna barn och ("ibland") sin fosterbror. Hon var förvissad om att de tyckte om henne också. Det framgick av allt hon sade att hon kände sig trygg hemma men tyckte att världen utanför var mindre trygg. Det framgick också av kommentarerna till adjektivlistan, "ensam i skolan men inte hemma", "misslyckad i skolan men inte hemma", "lycklig här hemma", "osäker i skolan när jag inte hör riktigt (på grund av hörselnedsättning) ... då sitter jag för det mesta tyst men ibland säger jag att jag inte fattar, men då säger fröken bara att jag får läsa på bättre". Karin tyckte hon var lite konstig som var rädd för att det skulle vara nån (okänd) hemma, när hon kom hem själv någon eftermiddag. Annars visade adjektivlistan på en ganska positiv självvärdering. När Karin skulle rita dem som tyckte mest om henne, kom hennes mamma först. Hon hade två mammor och en pappa (fosterpappan). Sin egen pappa hade hon inte träffat på årtal och hon undrade ibland var han var, för farmor hade berättat att han fanns i staden. Bedömarna av teckningen tyckte den var en ganska typisk flickteckning, normal för åldern, uttryckte inte några särskilda problem.

Mina reflexioner: Fosterföräldrarna hade varit inställda på att Karin bara skulle stanna några månader. "Men nu blir det för hela livet", sade de och visade på hur varje åtagande som fosterförälder kan vara "alltifrån fem minuter till ett helt liv". De betonade att man måste vara beredd på det. Ja, vad hade hänt med Karin om de inte varit beredda på det? Det hade funnits perioder då de behövt samarbeta med mammans socialsekreterare och Karins familjehemsassistent. Men de var kritiska mot dem: "Det känns som bara barnen är placerade hänger sen allt på oss". Ja, det gör det säkert.

Mårten (8 år) kom till barnhemmet tillsammans med en storebror när han var 2 1/2 år. Han stannade i elva månader innan han flyttade till det familjehem, som nu varit hans och storebrors hem i fem år. Under barnhemsvistelsen hade Mårten och hans mamma träffats så gott som varje dag och man hade bedömt deras förhållande till varandra alltmer positivt. Men mamman hade misskött barnen och det var från början klart att Mårten skulle flytta till familjehem. Redan från

början blev det konflikter mellan fostermamman och mamman, som ville träffa barnen varje vecka. När jag var i familjehemmet för mer än fyra år sedan hade fostermamman sagt, på tal om Mårtens mamma: "Det är mycket lindrigare nu, när hon bara kommer varannan vecka. Jag förstår att det inte är lätt för Mårten heller. Han står liksom mellan mig och sin mamma och vet inte hur han ska göra för att göra det bästa eller värsta för oss båda. Det är precis som han blir nollställd och tom i huvudet, och ingenting går fram till honom". Fortfarande var det konflikter mellan mamman och fostermamman och många diskussioner om när, var och hur mamman skulle träffa barnen. Familjehemsassistenten suckade över fostermammans brist på generositet, tolerans och förståelse. Det hade gjorts många insatser för att medla mellan mamman och fostermamman.

Familjesituation: Det var tydligt att mamman och fostermamman inte gillade varandra. För mamman var det fortfarande så smärtsamt att tala om det att hon länge avstod från att träffa mig. Sedan talade hon mycket och grät mycket. Hon var negativ till fostermamman, inte bara för att hon själv blev ovänligt bemött utan för att hon trodde att Mårten fick för lite kärlek och känslor, att de inte tyckte om honom för att han var lite sen och hade svårt att prata. Mårten var "mer eftergiven än man bör vara ... precis som jag". Hon fick träffa honom två timmar varannan vecka. I övrigt tyckte mamman att livet var bedrövligt, ensamt och meningslöst. Föräldrarna döda, inga släktkontakter, otur med val av män, sällan arbete, ofta sjuk. Hon hade prövat få hem barnen flera gånger men hade nu gett upp det också.

Fosterföräldrarna hade vuxna barn och inga andra fosterbarn än Mårten och hans storebror. Fostermamman tyckte att mamman var kolossalt jobbig, som ett omoget barn, och räknade med att barnen skulle bo hos dem tills de blev stora.

De vuxna om barnet: Mamman sade att hon älskade Mårten och tyckte han var "världens go´aste unge", men det var så lite hon kunde ge honom. "Jag tror inte han räknar med mig ... han tycker väl om dom". Men hon visste inte, för Mårten sade aldrig något om det. Fosterföräldrarna berättade heller inget för henne om Mårten. Så det var mycket hon inte visste om honom.

Enligt fostermamman sade Mårten ingenting till henne om mamman, "han grubblar kanske inte som storebror". Storebror var den som pratade och som fosterföräldrarna hade betydligt mer att säga om. "I och med att Mårten har varit sen med talet han han hankat med storebror." Han har klarat sig bra "i och med att

han inte är så känslig som storebror". Mårten hade aldrig varit sådan att han kommit och satt sig i knäet t ex. Men de var stolta över de framgångar han gjort sedan han kom till dem, både när det gällde inlärning och uppförande. Fosterpappan pratade om Mårten med mera värme än fostermamman. Att mamman hade lättare för fosterpappan än för fostermamman tyckte de var klart, "han är ju inte konkurrent om ungarna, för det finns ju ingen annan pappa". Mårten hade enligt symtomlistan inte några symtom på känslomässiga svårigheter. Han klarade sig bra bland kamrater och i skolan. Han fick talträning hos logoped.

Barnet själv: När jag frågade efter Mårtens mamma, undrade han: "Hon här?" Jag svarade: "Den som är mest din mamma". Då var det tveklöst hans biologiska mamma. Men fosterpappan var hans pappa, "jag vet inte vad min andra, riktiga pappa heter". När jag undrade hur det var att ha två mammor, förklarade han att det gick bra, "bara man inte har båda på en gång utan en här och en där ... för man kan ju inte dela på sig". När han skulle besvara mina frågor var han noga med att göra sitt bästa, men han var osäker på vad jag tyckte var bra. Därför tog han det säkra för det osäkra och svarade: "Vet inte". Jag fick ett starkt intryck av att han gjorde allt för att anpassa sig till en omgivning som inte alls anpassade sig till honom. Han visste inte vad någon tyckte om honom, han kunde inte säga någon som han tyckte om, han pratade inte med någon när han hade bekymmer etc. Det var "inte lönt" att tänka på hur det skulle bli när han blev stor, "för man kanske tänker en sak och så blir det ändå inte så". Han kom inte ihåg hur ofta han träffade sin mamma och han tänkte aldrig på sin biologiska pappa, för när jag inte har sett honom så är det inte lönt att tänka på honom". Han visste inte varför han bodde i familjehemmet och hade aldrig frågat. Enligt adjektivlistan hade han inte särskilt positiv självvärdering. Hans teckning visade enligt bedömarna identitetsängslan eller bristande självuppfattning, hämning, dålig kroppsuppfattning. När jag ska gå berättar han spontant att han vill ha eget rum. På hans rum var alla dagbarnen på dagarna, han fick inte ha sina grejer i fred och han hade ingenstans att vara för sig själv förrän de gått hem på kvällen. Men storebror hade fått eget rum.

Mina reflexioner: Mårten var nog det barn i gruppen som hade svårast lojalitetskonflikt, för ingen av hans "mammor" tillät honom att tycka om den andra. Han reagerade dock inte på det med symtom som kunde ge omgivningen en vink om att han hade svårigheter med det. Hade han inte det heller? Kan man klara sig med budskapet till sig själv: Tänk inte på det, för det är inte lönt att tänka på det, det ändrar inget? Ytanpassning? Flera hade funderat över om det varit

bättre för Mårten med ett annat familjehem, men mamman hade inte begärt det och nu hade det gått så lång tid ....

Calle (9 år) föddes påverkad av sin mammas narkotikamissbruk och fick tillbringa nyföddhetsperioden på barnkliniken. Under spädbarnsåret var han dels med sin mamma i fängelse och dels på spädbarnshem. Därefter hade han varit i ett familjehem i två år, men det var inget bra hem för honom och han var på barnhemmet i två månader för omplacering till nytt familjehem. Han var ett av de få barn i min tidigare undersökning som varken hade någon relation till sin mamma eller pappa eller andra anhöriga. Nu hade han bott i sitt familjehem i sex år. De första åren hade han knappast någon kontakt med sin mamma, men sedan föddes en lillebror, som bara några veckor gammal placerades i samma familjehem som Calle. Under ett halvår kom mamman regelbundet varannan vecka, mest för lillebrors skull. Lillebror blev kvar men mammans besök upphörde och nu hade hon inte hörts av på tre år.

Familjesituation: Jag fick inte tag på Calles mamma för en intervju. Jag har aldrig träffat henne, eftersom jag inte heller fick tag på henne på den tiden Calle var på barnhemmet. Ingen visste något om Calles pappa. Fosterföräldrarna tyckte att mamman var lätt att prata med, var rejäl. Hon hade sagt att hon tänkte låta Calle stanna hos dem, för hon såg att han hade det bra hos dem. De trodde det var roligt för Calle den period mamman kom på regelbundna besök. När hon inte kommit på länge hade han undrat mycket "Varför?" Till slut hade fostermamman berättat för honom att mamman satt i fängelse. Just nu visste de inte hur hon hade det, men mormor, som ringde till Calle ibland, hade sagt att mamman flyttat och nyss fått en baby.

Fosterföräldrarna hade vana vid fosterbarn och hade själva vuxna barn. Det var ett naturligt inslag i familjen att tala om de tre fosterbarnens egna mammor och släktingar.

De vuxna om barnet: Fostermamman sade: "Han tar det rätt naturligt med mamma ... Här är hans hem, han är vår. Mamma var en besökare och det var roligt när hon kom. En gång ville han åka hem till henne för lillebror hade varit där. Calle fick vara där själv en helg, men sen har han aldrig sagt att han ville dit igen". I början hade han varit mycket beroende av fostermamman, hade t ex blivit ledsen så fort hon varit utom synhåll, "men nu är han lite mer självständig och inte så beroende av mig som innan. Innan var det bara jag, nu är

det (foster) pappa också". De tyckte han var lik dem i sitt sätt att vara och de försvarade "lite bus och spex i skolan, grimaser och sånt. Men han är aldrig stygg och slåss inte". Att han hade lite svårt att sitta still och att fröken klagade lite på honom, det tyckte de berodde mest på att fröken inte kunde säga till ordentligt och det gällde lika mycket andra barn. Fostermamman tyckte snarast det var en framgång att han var lite busig: "Jag tror han tar igen något han saknat innan, för när han kom till oss satt han där man satte honom, vågade inget, var rädd för allting, beroende av mig, rädd för att bli ensam och övergiven, precis som om han blivit det, som om han var osäker på folk. Han var så oerhört snäll, men nu kan han hävda sig lite och ifrågasätta". Hon tyckte det gick bra för honom med skolarbetet, men han var rädd att göra bort sig och vågade ibland inte svara i skolan, rädd att det var fel. "Men hemma är han självständig och vet precis vad han vill." Allt var nu så normalt med Calle att de inte kunde finna några symtom på känslomässiga svårigheter, när vi gick igenom symtomlistan.

Barnet själv: Calle svarade välvilligt på mina frågor men var inte särskilt pratsam. Som sin mamma och pappa angav han bara fosterföräldrarna och berättade ingenting spontant om sin biologiska mamma. Det var tydligt att kamraterna var mycket viktiga för honom och han hade de det bra med dem. (Foster) mamman och lillebror var med bland dem han tyckte mycket om men framför allt flera kamrater. Hade han några bekymmer så var det något bråk med kamrater, och han pratade mest med dem. Han visste inte vem han var lik eller ville bli lik när han blev stor. Han visste att både fröken och (foster) föräldrarna kunde tycka att han var busig och tramsig. Enligt adjektivlistan hade han positiv självvärdering. Han ville inte alls rita och det var med möda jag lyckades övertyga honom att ändå göra det. Bedömarna tyckte han verkade kunna rita men inte uttryckte så mycket, kanske inte riktigt vågade.

Mina reflexioner: Calles fosterföräldrar var hans föräldrar och det var tydligt att de tyckte mycket om honom. Han visste vem hans mamma var men hon betydde inte så mycket för honom. Det hade blivit bra för Calle, trots några olyckliga första år. Han hade kunnat knyta an till nya vuxna. Om jag tyckte han gav uttryck för en osäkrare identitetskänsla än fosterföräldrarna beskerv, var det ändå inget oroande.

Frasse (10 år) hade i stort sett bott hemma de första tre åren. Det hade varit ett omhändertagande för utredning tidigare och det blev ett nytt när han var

tre år. Då stannade han bara en månad på barnhemmet, innan han flyttade till ett tillfälligt familjeham. Där hade han det emellertid inte bra och återkom till barnhemmet efter tre månader. Sedan bodde han på barnhemmet i över ett år, innan han fick flytta hem igen. Han var då nästan fem år gammal. Ett år senare föddes lillebror. Snart började det bli rörigt i familjen igen och mamman (och pappan) hade en hel del missbruk. När Frasse var åtta år och lillebror två kom de tillbaka till barnhemmet, först bara för några veckor men snart för betydligt längre tid, nästan ett år. Det gjordes många familjeinriktade insatser för att barnen skulle kunna flytta hem igen. Frasse mådde dåligt under de perioder han hade störst anledning att vara orolig för sin mamma, när hon missbrukade mycket och inte hördes av på ett tag. Slutligen bestämdes det att barnen skulle flytta till ett familjehem. Där hade de vid intervjutillfället bott i tio månader.

Familjesituation: Jag fick inte tag på Frasses mamma för intervju. Hon var inne i en missbruksperiod och ingen som jag talade med visste var hon bodde. Jag valde att intervjua fosterpappen (istället för fostermamman), eftersom han var en nära släkting till barnen och det var genom hans försorg som de kommit just till detta familjehem. Fosterpappan var den som klarat sig bäst i en stor familj, som präglades av många sociala trassligheter och missbruksproblem. Det fanns en stark familjesammanhållning och han ville gärna hjälpa de andra men föredrog att bo på behörigt avstånd, i en grannstad. Frasse och hans lillebror fick ofta träffa sin mormor och andra släktingar. Men fosterpappan var besviken över att Frasse och hans mamma inte träffats alls så ofta som det var tänkt från början. Nu var det ett par månader sedan de setts överhuvudtaget. Däremot hade Frasses pappa hört av sig. Fosterföräldrarna hade inga egna barn och det hade blivit en naturlig uppdelning att han ägnade sig mest åt Frasse och hon åt lillebror.

De vuxna om barnet: Fosterpappan kände Frasse väl sedan tidigare, visste att det funnits ett varmt mor-barn-förhållande, som han inte ville inkräkta på. Däremot behövde Frasse en pappa och deras förhållande hade utvecklats i den riktningen. "Frasse är pappig." Lillebror hade blivit mer försummad av sin mamma, så han behövde mer en ny mamma och han var "mammig" gentemot fostermamman. Fosterpappan tyckte Frasse var lik honom, "han är en kopia av mig när jag var liten".

Han såg positivt på Frasse på alla sätt. Hans utagerande beteende på barnhemmet kommenterade han t ex så här: "Det gick inte bra med personalen. Frasse har ett häftigt humör, och det tycker jag är positivt, det har jag själv haft, och det är bra att ha ... visar att man vill nåt ... men man måste lära sig att tygla det och den hjälpen fick han inte på barnhemmet". Nu tyckte han att Frasse fått trygghet, blivit psykiskt stark och var på god väg att lära sig självbehärskning. När han lärt sig det skulle han få börja med kampsporter som fosterpappan. Enligt symtomlistan hade Frasse inga symtom på känslomässiga svårigheter. Det hade kanske funnits den första tiden i familjehemmet, men nu var det normala pojkstreck ... inte mer än normalt ... inte mer än pojkar i allmänhet. Frasse hade alltid trivts bra med skolarbetet och det hade gått bra på hans nya skola. "Han älskar skolan", sade fosterpappan, och han hade snabbbt kommit att tillhöra de duktigaste i klassen.

Barnet själv: Frasse berättade själv att han tyckte om skolan, att allt var roligt där, att fröken tyckte han var duktig i de olika ämnena och att det var bra med kamraterna. Det var också tydligt att Frasse tyckte om sin nya familj, beundrade fosterpappan och var stolt över det bostadsområde de bodde i. Bekymmer hade han inga nu, "... när mamma drack sprit, det var det enda bekymmer jag hade". I övrigt ville han inte prata om sin mamma. Det hade han sagt till fosterpappan före mitt besök. Det var med fosterpappan han pratade om det var nåt. Vem han var lik till sättet tyckte han jag skulle fråga fosterpappan. Enligt adjektivlistan hade han positiv självvärdering. Hans teckning tyckte bedömarna var liten och ängslig.

Mina reflexioner: Det Frasse mest visade var att han fått social trygghet, ro, inga bekymmer. Han hade haft ett bekymmersamt liv med ansvarskänsla för mamma och lillebror. Han var på väg att få en ny pappa, eller den pappa han aldrig haft förut, genom sitt förhållande till fosterpappan. Denna släktingplacering var nog bra för Frasse, som skulle haft svårt att börja om i ett helt nytt hem.

4.6 Den tidiga mor-barn-relationens betydelse

Utifrån den samlade informationen om mor-barn-relationen före och under barnhemsvistelsen, hade barnen delats in i olika grupper. Två tredjedelar av barnen hade haft en positiv relation och en tredjedel av dem hade haft en negativ relation, eller ingen relation alls, till sin mamma före barnhems-

vistelsen.[2] Flera barn behöll en positiv relation under barnhemsvistelsen, men för en del barn försämrades den, för en del barn upphörde den och för en del förbättrades den. Bedömningen av mor-barn-relationen var inte avgörande för beslutet huruvida barnet skulle flytta hem igen eller till familjehem. Av dem som hade en positiv eller förbättrad relation flyttade t ex nästan lika många till familjehem som hem.

Vilken betydelse hade den tidiga mor-barn-relationen för barnen fem-sex år senare? Det fanns inga sådana enkla samband som att barn i familjehem, som tidigare haft en positiv relation till sin mamma, i större utsträckning hade flyttat hem igen eller mådde bätte än andra barn. Det var heller inte så att barn som inte haft någon eller fått en försämrad relation till sin mamma under barnhemsvistelsen hade högre symtombelastning än andra barn. Möjligen kunde man finna ett sådant samband att mammor som tidigare haft en positiv relation till sina barn i större utsträckning bibehållit kontakten med dem - även om de inte boddde hos henne utan i familjehem eller hos sin pappa. Det fåtal barn som hade haft en positiv relation till sin pappa hade behållit den - oavsett om de bodde hos honom eller i familjehem. Men man förstår sammanhangen bättre om man lämnar den tidigare gruppindelningen och ser mor-barn-relationen i förhållande till enskilda barns helhetssituation.

Det var tre barn som nu bodde stadigvarande hemma igen efter att ha bott i familjehem i två-tre år. Mor-barn-relationen före barnhemsvistelsen hade bedömts som positiv. Under tiden på barnhemmet hade endast ett av barnen behållit ett nära och positivt förhållande till sin mamma. Ett av barnen träffade inte alls sin mamma, som satt i fängelse. Ett av barnen fick en försämrad relation till sin mamma, som alltmer försvann ut i missbruk. Att dessa tre barn kunde behålla, eller återuppta, ett positivt förhållande till sin mamma och flytta hem igen efter ett par år i familjehem, och dessutom stanna kvar hemma, berodde <u>inte</u> på det positiva förhållandet mellan mamma och barn utan på det positiva förhållandet mellan mamma och fostermamma. Alla tre hade fosterföräldrar som kände både mamman och barnet sedan tidigare (som kontaktperson på barnhemmet, som dagmamma eller som mormor). Fosterföräldrarna

---

[2] Det är naturligtvis en förenkling att beteckna relationer som positiva eller negativa. För dem som vill veta mer om vilka förhållanden som låg till grund för dessa beteckningar, se Andersson, 1984.

var på allvar inställda på att arbeta för en nära kontakt med mamman och var positiva till att barnet skulle återvända hem. Det var inte så att mammorna av sig själva behöll en tät kontakt med sitt barn, utan fostermammorna fick arbeta för det och ta många egna initiativ. De tog också initiativ till kontakt med barnets andra släktingar.

Det har i många undersökningar konstaterats att om föräldrarna behåller kontakten med sina barn i familjehem, ökar sannolikheten för att barnen kommer hem igen. Socialarbetaren har en viktig roll när det gäller att se till att föräldrarna behåller kontakten med barnen. (Se t ex Fanshel och Shinn, 1978; Triseliotis, 1980; Millham et al, 1986.) De tre barnen i den här undersökningen, som flyttade hem från familjehem och stannade kvar hemma, kunde utan tvivel göra det på grund av fosterföräldrarnas insatser. Socialsekreterarna fanns med i bakgrunden och gav råd och stöd när det behövdes. Genom att mammor, fosterföräldrar och socialsekreterare samarbetade kunde barnen flytta hem successivt, och de kunde fortsätta att träffa sina fosterfamiljer. En fosterfamilj blev stödfamilj, en blev dagmamma och en bodde så nära att barnet tittade in en stund varje dag. Dessa tre barn tillhörde dem som jag redan vid mina första besök i familjehemmet, tre och nio månader efter barnhemsvistelsen, hänförde till gruppen "Bibehållen relation till biologiska föräldrar konfliktfri" (Andersson, 1984).

Det fanns tre andra barn som hade flyttat hem igen efter att ha bott i familjehem i ett-två år. Det hade dock inte gått så bra hemma och alla hade återkommit till barnhemmet en eller flera gånger. Vid tiden för den här undersökningen hade ett syskonpar delats och flyttat till olika familjehem och ett barn var kvar på barnhemmet i avvaktan på nytt familjehem. Mor-barn-relationen före och under den tidigare barnhemsvistelsen hade bedömts som mycket positiv för två av barnen. För det tredje hade relationen förbättrats under barnhemsvistelsen. Kring de här barnen och deras familjer hade det varit många konflikter och många kontakter med olika socialarbetare och andra myndighetspersoner. När barnen var i familjehem hänfördes de till gruppen "Bibehållen relation till biologiska föräldrar konfliktfylld". (Om jag ska vara helt korrekt gällde den ena mammans kamp mer storebror än lillebror.) Mammorna hade ensamma kämpat för att få hem barnen och - mot förmodan - lyckats. Det var ingen långsam hemslussning av barnen och ingen efterkontakt med fosterföräldrarna.

En positiv relation till barnen och bibehållen kontakt med dem i familjehemmet, kan kanske bidra till att få hem barnen men räcker inte för att behålla dem hemma. För detta behövs mycket stöd, inte minst av fosterföräldrar och socialarbetare. När det åter blev tal om familjehemsplacering av de här tre barnen, såg mammorna till att det blev nya familjehem - som de kunde knyta nya förhoppningar till. Det var nog ingen slump att den lillebror som kommit med hem "på köpet" fick återvända till sitt tidigare familjehem, där mammans kontakt med honom blev allt glesare. Han hade aldrig varit så viktig för henne som storebror. Men som mamma kan man knappast kämpa för att få hem sitt ena barn men inte det andra - åtminstone inte när det gått prestige i kampen. Det var inte bra för lillebror att bryta upp från sitt familjehem och flytta hem utan att vara riktigt önskad. Det var han som hade högst symtombelastning av alla barn i den här undersökningen. Men de två barn som hade en tidigt grundlagd positiv mor-barn-relation hade klarat sin "pendlande" tillvaro betydligt bättre.

För barn i familjehem är en positiv mor-barn-relation inte utan komplikationer. Det är klart gynnsammare för barnen i de fall där fostermammor och mammor också har en positiv relation till varandra, än i de fall där de har ett konflikt- eller konkurrensförhållande. Man kan kanske inte dra slutsatsen att förhållandet mellan föräldrar och fosterföräldrar är mer utslagsgivande än förhållandet mellan föräldrar och barn. Men man kan dra slutsatsen att om det skall gå bra för barn som flyttar hem från familjehem fordras <u>både</u> en positiv föräldra-barn-relation <u>och</u> en positiv relation föräldrar-fosterföräldrar-socialarbetare.

Det är inte bara mellan hem och familjehem som det kan vara ett konfliktfritt eller konfliktfyllt förhållande. Det kan också vara så mellan mamman och pappan, om t ex båda är engagerade i barnet men bor på var sitt håll. Ett barn som tidigare bott hos sin mamma bodde nu hos sin pappa. Det hade både före och under barnhemsvistelsen varit ett positivt mor-barn-förhållande. Det var ingen som på den tiden uppfattade pappan som en resurs för familjen. Föräldrarna skildes och han flyttade hemifrån. Efterhand hade han tagit mer ansvar för barnet som nu bodde hos honom - men fick hans tillstånd att fortsätta tycka om sin mamma, tala med henne i telefon och träffa henne närhelst det kunde ordnas. En stödfamilj hade under flera år varit båda föräldrarna behjälplig och föräldrarna kunde samarbeta om barnet - som heller inte hade några särskilda symtom på känslomässiga svårigheter.

För ett annat barn, som också bodde hos sin pappa, var situationen helt annorlunda. Han hade bott hos sin mamma de första åren av sitt liv och hade haft och hade fortfarande ett positivt förhållande till henne. Föräldrarna var i konflikt med varandra, barnet berördes mycket illa av striden mellan dem och hamnade i svår lojalitetskonflikt. Han tyckte om både mamman och pappan, men hade inte deras tillstånd att göra det. Pappan tillät honom inte träffa mamman utom på i förväg noggrant uppgjorda tider. Föräldrarnas konflikter ledde till många känslomässiga svårigheter hos barnet.

Det kan också vara på ett tredje sätt när barn bor hos sin pappa och umgås med sin mamma. Två syskon hade bott hos sin pappa alltsedan barnhemsvistelsen. De tillhörde det fåtal barn som aldrig hade haft någon känslomässigt betydelsefull relation till sin mamma. Striden mellan föräldrarna berörde dem därför föga. Det betydde inte så mycket för dem att mamman kom en gång i månaden - det var för sällan för att bygga upp en relation som aldrig funnits. Det visade sig också att det ena syskonet hade fått en ny (känslomässigt betydelsefull) mamma och inte hade några särskilda symtom på känslomässiga svårigheter. Det andra syskonet hade ingen (känslomässigt betydelsefull) mamma och visade lika många symtom på känslomässiga svårigheter som barnet med mamma och pappa i konflikt.

Även om den nuvarande mor-barn-relationen kunde förstås utifrån den tidigare, fick den olika betydelse för barnen beroende på omgivningens agerande. Om förhållandena i omgivningen var mer konstanta och barnen hela tiden bott hos sin mamma, kunde man lättare se den tidiga mor-barn-relationens betydelse. Det fanns t ex två syskon som båda bott hos sin mamma hela tiden. Mamman hade både före och under barnhemsvistelsen haft ett nära och positivt förhållande till det äldre barnet. Hennes förhållande till det yngre barnet förbättrades visserligen under barnhemsvistelsen, men redan vid mina första besök i hemmet, några månader efteråt, klagade mamman på deras konfliktfyllda och ambivalenta förhållande till varandra. Nu hade det gått fem år, men det var fortfarande så att hennes förhållande till det äldre barnet var betydligt mer positivt, okomplicerat och konfliktfritt än till det yngre barnet, som också hade många fler symtom på känslomässiga svårigheter.

Den tidiga mor-barn-relationen, så som vi lärde känna den när barnen var 0-4 år gamla, hade betydelse för hur barnen hade det fem-sex år senare. Det fanns dock inga enkla och självklara samband. En positiv relation hade olika betydelse om barnen bodde i familjehem eller hemma, hos mamma eller pappa. Men mer av-

görande - än var barnen bodde - var om barnen hade omgivningens tillstånd att fortsätta tycka om sin mamma och om mamman hade omgivningens stöd att upprätthålla en positiv relation till barnen. Det blev problematiskt för barn som bodde i familjehem eller hos sin pappa och inte "fick lov" att tycka om sin mamma. Men det fanns också barn som bodde hemma och hade det problematiskt därför att de inte hade en entydigt positiv relation till sin mamma. Vilken betydelse den tidiga mor-barn-relationen fick för barnen var beroende av många olika omständigheter, inte minst omgivningens stödjande eller hindrande påverkan.

4.7 Biologiskt och psykologiskt föräldraskap

Det är framför allt psykoanalytiskt orienterade teorier som har mycket att säga om föräldra-barn-relationens ursprung och funktion. Men det finns olika synsätt. De som utvecklat psykoanalytisk teori i riktning mot jag-psykologi, menar att objektrelationsutvecklingen (utvecklingen av känslomässiga relationer till andra människor) är sammanvävd med jag-utvecklingen. Det innebär att barnets relation till föräldrarna utvecklas efter hand som barnet mognar och som en följd av det dagliga samspelet med dem som ger omvårdnad, kärlek och annan behovstillfredsställelse. (Se t ex A Freud, 1960, 1967; Mahler, 1984; Erikson, 1965, 1985.)

De som utvecklat det objektrelationsteoretiska synsättet menar att behovet att relatera till andra är lika primärt som andra behov. Barnet har primitiva objektrelationer från början. De utvecklas efter hand, men inte som en följd av annan behovstillfredsställelse utan som ett behov i sig. (Se t ex Klein, 1975; Winnicott, 1965; Kernberg, 1976.) Bowlby hörde hemma bland objektrelationsteoretikerna innan han började intressera sig även för etologisk forskning. Bowlby (1969) och Ainsworth (1979), som haft stor betydelse för forskningen om barn och mor-barn-relationer, talar hellre om anknytning och anknytningspersoner än om objektrelationer och kärleksobjekt. De menar att barnets anknytningsbeteende och strävan efter anknytning är lika ursprungligt som andra behov och utvecklas gentemot den som besvarar barnets anknytningsbeteende, oberoende av om anknytningspersonen tillfredsställer andra behov hos barnet. Anknytningsbeteende har en egen funktion för överlevnad genom att det skyddar barnet mot faror (liksom i djurvärlden).

Utifrån dylika teoretiska resonemang har det inom svensk familjehemsvård skapats en debatt mellan dem som har s k behovsorienterat och relationsorien-

terat synsätt. A Freud var med om att starta den debatten genom att i England föreslå lagändringar till förmån för psykologiskt föräldraskap - om det kolliderade med biologiskt föräldraskap (Goldstein et al, 1978). Den s k behovsorienterade skolan hänvisar till A Freud. Den som tillfredsställer barnets behov och därmed är eller blir psykologisk förälder ska garanteras fortsatt föräldraskap. Den s k relationsorienterade skolan betonar istället att den som i barnets späda ålder inlett ett samspel med barnet är dess psykologiska förälder. Den relation som redan skapats bär barnet alltid med sig och på det sättet kan föräldraskapet inte bytas ut. (Se Cederström och Hessle, 1980; Vinterhed et al, 1981; Lindén, 1982.) De här aktuella barnens förhållande till föräldrar och fosterföräldrar kunde granskas utifrån begreppen biologiskt och psykologiskt föräldraskap.

För de barn som bodde hemma, vare sig de bodde hos sin mamma eller pappa, var den biologiska mamman också psykologisk mamma. Detta framgick både av svar på olika frågor och av spontana berättelser. Det gällde alla utom de två pojkar som alltid bott hos sin pappa. Den ena pojken hade inte någon psykologisk mamma. På min fråga om vad hans mamma hette, svarade han: "Vet inte". Den andre pojken svarade med namnet på sin pappas sambo. Det framgick även på andra sätt att pappans sambo blivit pojkens psykologiska mamma. Men han hade inte bytt ut sin mamma för han hade inte haft någon tidigare. På min fråga om vad pappan hette svarade alla - som bodde hemma - med namnet på sin biologiska pappa. Han var också deras psykologiska pappa, även om de inte bodde tillsammans. Barnen uttryckte på olika sätt att pappan var viktig för dem. De visade mig presenter från pappa, berättade något som visade att de var stolta över honom eller besvikna på honom, betonade att den man som mamma nu bodde tillsammans med inte var deras pappa.

För de barn som bodde i familjehem fanns det olika kombinationer. Fyra barn uppfattade självklart sina fosterföräldrar som sina föräldrar. Den biologiska mamman fanns inte med alls i barnens berättelser, även om de visste att hon fanns. Den biologiska pappan var det ingen som visste något om, han hade aldrig haft någon plats i barnens värld. Men deras mammor, var de utbytta? Om vi granskar de fyra barnen situation, finner vi att Dag inte haft någon psykologisk mamma innan han kom till familjehemmet vid fyra månaders ålder. Fostermamman var hans första anknytningsperson. Hasse tappade bort sin mamma före nio månaders ålder. Enligt uppgift hade hans känslomässiga förankring varit svag i två på varandra följande familjehem. När han vid tre års ålder kom till sitt

nuvarande familjehem påbörjade han en intensiv anknytningsprocess med allt vad därtill hör av ökat anknytningsbeteende. Så var det också för Calle, som var nästan tre år när han kom till sitt nuvarande familjehem. Han hade ingen relation till sin mamma och hade bott i ett annat familjehem i ett par år - där man enligt uppgift inte brytt sig så mycket om honom. Det hade märkts på barnhemmet att han hade en oerhörd hunger efter en känslomässigt bärkraftig relation. Den nya fostermamman kunde erbjuda honom en sådan och anknytningsprocessen började med samma intensiva anknytningsbeteende som vi känner från yngre barn. Det var tydligt att för dessa tre barn - liksom oftast för barn - kom anknytningen till (foster)mamman först och till (foster)pappan sedan. De blev barnens psykologiska föräldrar, men inte nya för det hade inte funnits några tidigare (utom möjligen de allra första månaderna i Hasses och Calles liv).

Det var något annorlunda för det fjärde barnet, Erik, som också såg fosterföräldrarna som sina enda föräldrar. Erik hade bott hemma hos sin mamma tills han var 20 månader gammal och haft en positiv relation till henne. På barnhemmet kunde man följa hans gradvisa avlänkande av känslor för henne (detachment). Hur började hans förhållande till fosterföräldrarna? Inte med ökat anknytningsbeteende utan med stillsam avvaktan. Sedan knöt han mer an till fosterpappan än till fostermamman, som sade: "Han är väldigt glad för sin pappa (= fosterpappa). Han har hela tiden varit mer fäst vid honom än vid mig. Det är han fortfarande. Han är mer för män än kvinnor, mer för morfar än mormor, mer för farfar än farmor". Man kan tolka det så att han hade haft en (psykologisk) mamma, som han visserligen skilts från och aldrig mer fått träffa, men en plats i hans hjärta var upptagen. Däremot hade han inte haft någon (psykologisk) pappa tidigare, så det kunde han oreserverat ta emot. För hans fosterföräldrar var det omöjligt att tala om den biologiska mamman på ett naturligt sätt, de ville att han skulle glömma henne. Kände de att det fanns en (osynlig) konkurrens? För Dags, Hasses och Calles fosterföräldrar var det naturligt att tala med barnen om deras biologiska mammor, som inte hade någon större känslomässig betydelse för barnen.

Två barn hade två mammor. Deras biologiska mammor hade varit deras psykologiska mammor de tre första åren. Nu var de döda men fortfarande betydelsefulla och levande i barnens berättelser. På min fråga om vad mamma hette, svarade de <u>både</u> med mammans <u>och</u> fostermammans namn. Deras fosterföräldrar var deras nya föräldrar. Det var naturligt för fostermammorna att dela plats med deras

biologiska mammor, prata positivt om dem, besöka kyrkogården, se till att barnen behöll kontakt med andra släktingar. En farmor och en mormor garanterade anknytningen bakåt.

Fyra barn i familjehem hade kvar sina biologiska mammor som sina psykologiska mammor. Det hade varit och var fortfarande en positiv mor-barn-relation. Ola var på barnhemmet i avvaktan på nytt familjehem och Frasse, Uffe och Cecilia hade inte varit så länge i sina familjehem. Det var ingen tvekan om att de tyckte om sina (nuvarande) fostermammor, de var trygga och kompletterande föräldragestalter men inte nya (psykologiska) mammor. Barnen kallade dem heller inte mamma, utan nämnde dem vid namn. Förhållandet till fosterpapporna var något annorlunda. Ola hade kvar sin pappa men de tre andra barnen visade på olika sätt att de höll på att skaffa sig psykologiska pappor, något som de inte haft tidigare, och kallade gärna fosterpappan för pappa.

Det var något liknande för Mårten och Pelle. De hade varit i sina familjehem i flera år. När de kom dit hade Mårten en mamma men ingen pappa, och Pelle hade en pappa men ingen mamma. När jag frågade Mårten vad hans mamma och pappa hette, svarade han med sin biologiska mammas och sin fosterpappas namn. Mycket talade för att han inte bytt ut sin mamma, men hade plats för fosterpappan som psykologisk pappa därför att han inte haft någon pappa tidigare. För Pelle blev fostermamman snabbt den psykologiska mamma han aldrig haft, men han behöll sin pappa, till vilken han alltid haft och fortfarande hade ett positivt förhållande.

Det var mer tveksamt hur Anna och Torsten hade det. De verkade båda känna sig övergivna. För Anna, som varit på barnhem i nästan två år och efter ett år i familjehem tappat kontakten med sin mamma, hade det varit en lång process att börja våga ta in nya föräldragestalter. Nu hade hon gjort det, men med vissa reservationer. På frågan vad föräldrarna hette, svarade hon med fosterföräldrarnas namn och lade sedan till de "riktiga" men sade samtidigt: "De vill nog inte ha mig". Torsten, som tidigt varit känslomässigt övergiven av sin mamma och varit både hemma, på barnhem och i familjehem mer än en gång, kunde inte komma ihåg vad han själv eller mamman hette i efternamn. Vad pappa hette visste han inte alls. Jag är böjd att tro att han inte hade några psykologiska föräldrar, även om hans fosterföräldrar stod beredda.

Det har diskuterats om fosterföräldrarnas förmåga att ta till sig barnen känslomässigt och bli nya psykologiska föräldrar - eller kompletterande föräldragestalter (det är oklart vilket det gäller) - försvåras eller förhindras av att de inte kan få några garantier för hur länge barnen kommer att stanna hos dem. Jag frågade fosterföräldrarna om deras känslor kring detta att från början veta - eller inte veta - hur länge barnen skulle stanna. För de flesta verkade inte tidsangivelser ha någon större betydelse för de känslor de utvecklade för barnet. Några hade fått veta att barnet antagligen skulle kunna flytta hem om någon månad, ett halvår eller ett år. Andra hade från början varit inställda på att barnet skulle stanna en lång tid i familjehemmet.

Ungefär hälften av fostermammorna hade fäst sig vid barnen oberoende av tidsangivelser. Det återkommande i deras svar var att de fäst sig vid barnen och inte tänkte förlora dem, utan fortsätta att ha kontakt även om barnen flyttade hem. De hade haft andra fosterbarn tidigare och visste att det kunde fungera så. Några typiska svar från dessa fostermammor var:

> I början räknade vi inte alls med att han skulle stanna så länge .... Men jag är inte sån att jag kan reservera mig i mina känslor ... man kan ju ändå aldrig veta vad som händer i framtiden.
>
> Vi visste från början att han skulle stanna länge ... men vi lever inte så att det skulle påverkat mina känslor. Han bor här och vi lever nu ... och jag räknar med att vi ska ha kontakt i framtiden.
>
> Dom sa att det skulle bli långvarigt ... men det ändrar inte mina känslor. Vi har haft fosterbarn tidigare som flyttat hem, men dom kommer ju och hälsar på, så man förlorar ju inte kontakten.
>
> Dom har sagt att han skulle stanna ett år. Nu tror jag det blir längre. Men mina känslor ändras inte om han får flytta hem. Jag kommer i alla fall att ha kontakt med honom och han kan komma hit på skollov.
>
> Vi har inte diskuterat hur länge ... garantier kan man ju ändå aldrig få. Klart jag fäster mig ... och jag har kvar kontakten med alla de (foster)barn jag haft.

För de fosterföräldrar som haft svårt att fästa sig vid barnen, var det annat än tidsangivelser som gjort det svårt. Det var i ett par fall barnen själva som inte "släppte till" eller prövade fosterföräldrarna så hårt att de ibland funderat på att ge upp. I ett fall var det fosterfamiljens aktuella situation, som gjort att de inte vågat fästa sig vid barnet från början. De var upptagna av ett annat litet fosterbarn som skulle flytta hem. En fostermamma menade att

det inte var svårt för henne att tänka sig att barnen skulle flytta hem, för hon var van vid dagbarn och hade egna barn. Jag fick intrycket att det ingick i hennes personlighet att inte fästa sig så djupt.

En fostermamma, som fäst sig djupt, tänkte att hon kanske inte hade försökt bygga upp en så nära relation om hon inte vetat att barnet skulle få stanna. Det var endast en fosterfamilj som uttryckte att det var viktigt med garantier för att barnet skulle få stanna. De hade varit tydliga med det från början att de egentligen ville ha adoptivbarn. Inga andra fosterföräldrar nämnde att de skulle föredragit adoption. Fem av barnen hade efter några år i familjehem fått särskilt förordnad förmyndare, men i inget av fallen hade fosterföräldrarna åtagit sig förmyndarskapet och därmed det juridiska föräldraansvaret.

Det är sannolikt så, att man som fosterförälder fäster sig vid ett barn utifrån den person man är och de erfarenheter man har, och utifrån hur barnet är - oberoende av tidsangivelser för hur länge barnet får stanna. Med större erfarenhet av fosterföräldraskap tycks följa en större säkerhet i förhållande till barnens föräldrar och en större tilltro till att kunna behålla kontakten - även om barnen skulle flytta hem igen. (Kanske innebär en öppen och generös inställning till barn och föräldrar att man åtar sig fosterföräldraskap flera gånger.) Det var också tydligt att fosterföräldrar kunde fästa sig vid barnen, och barnen vid fosterföräldrarna, utan att fosterföräldrarna övertog rollen som psykologiska föräldrar. De blev istället kompletterande föräldragestalter, som kompletterade föräldrarna på de punkter där detta behövdes.

Det tycks vara barnens egen historia och tidigare relation till sina föräldrar, mer än fosterföräldrars ambitioner och sociala myndigheters beslut, som avgör om andra än de biologiska föräldrarna blir barnens psykologiska föräldrar. Barnens biologiska föräldrar behövde inte vara deras psykologiska föräldrar, men när de väl blivit det var de inte utbytbara. Om de biologiska föräldrarna däremot inte blivit barnens psykologiska föräldrar, hade fosterföräldrarna goda chanser att bli det. Det var också så, att barn kunde behålla sin ena förälder men ta till sig en fosterförälder som den andra psykologiska föräldern - den som tidigare fattats.

4.8 Föräldrarna och socialtjänsten

De föregående avsnitten har framför allt handlat om barnen och deras för-

hållande till föräldrar och fosterföräldrar. Det här avsnittet handlar om föräldrarna och deras förhållande till socialtjänsten.

Det hade i den tidigare undersökningen visat sig att det inte var de faktiska missförhållandena i hemmet som var avgörande för hur syftet med barnens placering på barnhemmet hade formulerats. Det avgörande var socialsekreterarens bedömning av föräldrarnas insikt i sina problem, vilja att göra något åt missförhållandena och vilja till samarbete för att åstadkomma förbättringar. När barnen placerades på barnhemmet i 0-4 årsåldern kunde tre olika syften med placeringen utläsas:

1) placering i avvaktan på familjehem
2) placering tills vidare, ytterligare bedömning av familjen
3) placering i avvaktan på hemflyttning

Syftet med placeringen bestämde om familjen kom att omfattas av barnhemmets behandlingsinsatser, och om familjens psykosociala situation kom att förbättras eller försämras medan barnen var på barnhemmet. Om vi nu, när barnen är 5-10 år, återgår till den gruppindelning som gjordes då, utifrån syftet med barnens placering på barnhemmet, vilka samband kan spåras? (Den noggranne läsaren finner att summan barn i de tre grupperna blir 31 istället för 29. Det beror på att jag utgår från samma definition som i den tidigare undersökningen, då två barn placerades två gånger under undersökningsperioden och kom att ingå i två olika grupper.)

1) **För tio barn** var syftet med placeringen avvaktan på lämpligt familjehem och socialsekreteraren trodde att det kunde komma att bli en lång familjehems-placering. Gruppen kännetecknades också av att socialsekreteraren tyckte att mamman var svår att få kontakt med eller svår att samarbeta med och att hon var negativ till att bearbeta sina problem. Det fanns i den här gruppen bara ett undantag från den regeln och jag skrev då: "I ett fall uttrycktes det att modern varit samarbetsvillig i fråga om planeringen för barnet, men det var en speciell situation, eftersom socialsekreteraren besökte modern i häktet och ett långt fängelsestraff väntade henne". Alla barnen i den här gruppen flyttade till familjehem efter barnhemsvistelsen. Fem år senare var det bara ett av barnen som bodde hemma och det var just det barn vars mamma utgjort undantag i frågan om samarbetsvilja. De andra nio bodde fortfarande i familjehem, men bara fem av dem hade bott i samma familjehem hela tiden. Tre hade flyttat hem, varit

på barnhem igen och flyttat till samma eller nytt familjehem. Ett barn hade omplacerats från ett familjehem till ett annat - två gånger.

När barnen placerades på barnhemmet hade jag inte kunnat finna några klart iakttagbara skillnader mellan de tre olika grupperna vad gällde t ex missförhållanden i hemmet och tidigare insatser från socialbyråns sida. Liksom närmast efter barnhemsvistelsen var det nu tydligt att det för den här gruppens föräldrar fanns mer av fortsatt missbruk och/eller social misär än i de två andra grupperna. Några hade helt gett upp sina barn i familjehemmet, besökte dem inte, undvek kontakt med socialbyrån och ville inte heller träffa mig för intervju. Andra hade fortsatt sin kamp mot sociala myndigheter, hade ett konfliktfyllt förhållande till barnens familjehem och hade lyckats eller inte lyckats få hem barnen igen. Om de fått hem barnen var det på eget bevåg och utan stöd från socialtjänstens sida. Det hade inte gått så bra hemma och barnen hade på nytt kommit till barnhemmet och vidare till familjehem. Det dåliga förhållandet mellan socialarbetare och föräldrar/mammor hade kvarstått och i vissa fall hade all kontakt upphört.

2) **För sju barn** fanns det en osäkerhet om familjens förutsättningar. Syftet med placeringen på barnhemmet var att bedöma möjligheterna för barnen att flytta hem igen. Socialsekreteraren tyckte att mamman hade resurser och vilja att förändra sin situation och var lätt att samarbeta med. Men det fanns en osäkerhet om mamman kunde ta emot den behandling eller den hjälp som erbjöds, en osäkerhet som gjorde att familjehem nämndes som tänkbart alternativ för barnen redan från början. Frågan lämnades öppen. Av dessa sju barn bodde fem hemma och hade gjort det ända sedan barnhemsvistelsen. Två syskon hade visserligen bott ett år i familjehem, men det var tillsammans med sin mamma. Ett av barnen hade från början bott hos sin mamma, men bodde fem år senare hos sin pappa. Gemensamt för de fem barn som bodde hemma var att det gjorts många insatser i hemmet av en bestämd socialsekreterare och/eller stödfamilj, av bestämda personer inom barnhälsovård, skola eller förskola. Det var personer som föräldrarna var positiva till och kände sedan flera år tillbaka. Så var det också för det barn som vid tiden för min undersökning hade återkommit till barnhemmet. Det hade varit full insyn i familjen av stödfamilj och socialsekreterare. Mamman hade alltid vänt sig till dem när det var kris i familjen. Trots att det varit många turer mellan familjehem, hem och barnhem hade mamman en positiv uppfattning om det stöd hon fått av dem i flera år. Det sjunde barnet i den här gruppen hade varit i samma familjehem hela tiden. Hennes mamma

var avliden, men hade före sin död uttryckt en positiv uppfattning om barnets familjehem och hade själv varit föremål för många insatser från socialtjänstens sida.

Det hade för den här gruppen barn och föräldrar funnits socialarbetare (i vid mening) som engagerat sig personligt och etablerat ett förtroendefullt förhållande till familjen. Annars hade barnen nog inte varit kvar hemma. Det visade sig vara just för barn i den här gruppen, som jag i mina reflexioner (4.4 och 4.5) uttyckt vissa tveksamheter om hur barnen egentligen hade det. Riktigt bra hade de det inte, men de hade klarat sig och de hade alla ett skyddsnät runt omkring sig, personer som vid behov kunde hjälpa till. När jag jämför den här gruppen med den första gruppen, finner jag också att antingen fanns där ingen pappa alls eller också en frånvarande pappa, medan det här fortfarande efter fem år fanns en närvarande och högst betydelsefull biologisk pappa. Pappan bidrog visserligen inte alltid till att göra hemsituationen tryggare för barnen, men han fanns med som en betydelsefull person.

3) **För 14 barn** var syftet med placeringen på barnhemmet att de skulle kunna flytta hem igen efter vissa insatser i familjen. Socialsekreteraren bedömde det så att mamman hade resurser och vilja att förändra sin situation och var positiv till samarbete. Inledningsvis nämndes aldrig familjehemsplacering.

Om den första gruppen karakteriseras av att de flesta barnen bodde - och bor - i familjehem, karakteriseras den här gruppen av att de flesta barnen bodde - och bor - hemma. Vid tiden för den uppföljande undersökningen bodde nio av barnen hemma. De flesta hade gjort det hela tiden, men två hade först bott i familjehem. Fem barn bodde nu i familjehem, men fyra av dem hade först bott hemma en tid efter barnhemsvistelsen. I den här gruppen fanns det fler familjer än i någon av de andra grupperna som klarat sig ganska bra själva och inte hade några pågående insatser från socialtjänstens sida. De två familjer som tidigare haft sina barn i familjehem hade fått en hel del stöd, själva nämnde de framför allt stödet från barnens fostermammor. De barn som flyttat hem efter barnhemsvistelsen, men återkommit till barnhemmet och sedan flyttat till familjehem, hade tidigare haft en hel del stöd för att kunna behålla barnen hemma. Trots att barnen varit med om flera uppbrott föreföll det inte alls innebära lika mycket diskontinuitet och konflikt som i den första gruppen. Föräldrarna var positiva till barnens fosterföräldrar och barnen hade kvar åtminstone en av sina föräldrar som en viktig person. De barn som bodde hemma bodde antingen hos

sin mamma eller hos sin pappa - och hennes respektive hans nya sammanboende. Om den andra (osäkra) gruppen karakteriseras av stöd från socialarbetare, karakteriseras den här gruppen av stöd från ny föräldrapart. För de barn som så småningom fått flytta till familjehem fanns ingen ny föräldrapart.

Vid en jämförelse mellan de här tre grupperna kan man alltså finna samband mellan socialsekreterarens bedömning då och familjens situation nu. Det kan tolkas på minst två olika sätt:

a) Det går ganska bra att göra en prognos på föräldrars förutsättningar. Där man från socialsekreterarens sida bedömt det hopplöst, där var det fortfarande - efter fem-sex år - hopplöst. Där man bedömt det som hoppfullt, där var det fortfarande - efter fem-sex år - hoppfullt.

b) Det är relationen mellan socialarbetare och klient som är avgörande. Om relationen var utan tilltro och samarbete, då var och förblev det hopplöst. Om relationen präglades av tilltro och samarbetsförmåga, då var och förblev det hoppfullt.

Jag kan inte göra en självständig bedömning av hur "hopplösa" föräldrarna/mammorna var från början i den första gruppen. Det var dock tydligt att i den mån de kämpat för förändring av sin situation, hade de fört en mer "hopplös" och ensam kamp än föräldrarna i de andra två grupperna. Det går inte att bortse från att relationen mellan socialarbetare och klient påverkar socialarbetarens bedömning av klienten. Socialarbetaren har makt att göra något eller avstå från att göra något för klienten. Det senare - att avstå - har i flera undersökningar visat sig ha minst lika avgörande betydelse som att göra något. (Se t ex Claezon och Larsson, 1985; Social work decisions in child care, 1986; Triseliotis, 1980.) Naturligtvis är det inte bara så - åtminstone inte ofta - att en viss socialsekreterare inte kan vinna en viss klients förtroende. De här aktuella föräldrarna hade ofta sedan länge en misstro mot både myndighetspersoner och andra, en misstro som de lätt fick bekräftad av ständigt växlande socialarbetare. Socialarbetaren[3] i sin tur kunde ha en sedan länge grundlagd misstro. "The social workers interpret presenting crisis very much in the light

---

[3] Socialarbetare används här som ett vidare begrepp än socialsekreterare och inkluderar även andra socialarbetare inom socialtjänsten än socialsekreterare på socialbyrå och inom familjehemsvård.

of what has gone before, and are continually redefining the situation in the light of accumulated evidence." (Millham et al, 1986.) Det behöves kraft att göra omprövningar och uthållighet och tålamod att bryta igenom föräldrarnas misstro. I den här undersökningen var det någon socialsekreterare, behandlingsassistent, stödfamilj eller fosterfamilj som lyckades med det. De underhöll hoppet.

Låt oss nu istället se på föräldrarnas sociala situation - så som de själva beskrev den i intervjun - utifrån om de hade barnen hemma eller i familjehem.

De föräldrar som hade sina barn hemma visade sig vara nöjda med sin lägenhet, huset de hyrde eller radhuset de ägde. Nästan alla klarade sin försörjning utan socialhjälp. Endast en mamma behövde regelbunden socialhjälp - när hon inte hade tillfälliga arbeten. De övriga klarade sig på egen och/eller sin sammanboendes arbetslön, sjukpenning eller arbetslöshetsunderstöd. När jag frågade barnens mammor eller pappor - beroende på vem som hade hand om barnen - hur de mådde jämfört med tidigare, tyckte nästan alla att de hade det bättre nu även om livet inte var problemfritt för någon av dem.

Familjerelationerna var klarare nu än då. Tidigare hade många av mammorna levt i ett ambivalent och växlande förhållande till barnens pappor. Nu hade hälften av föräldraparen genomfört skilsmässa och/eller hade annan (stadigvarande) sammanboende. Två mammor bodde fortfarande tillsammans med samma man som tidigare, och två mammor hade fortfarande ett ambivalent och växlande förhållande till barnens pappor. Det handlar här om tio föräldrapar till 13 hemmaboende barn. Endast ett syskonpar levde (stadigvarande) med båda sina föräldrar.

Många av föräldrarna hade missbrukat alkohol eller narkotika tidigare. Det gjorde de inte nu. Det var nog fortfarande så att någon pappa (eller annan sammanboende man) missbrukade en del. Endast i en av familjerna var det enligt mamman ett allvarligt problem. I tre familjer hade både mannen och kvinnan ett långvarigt narkotikamissbruk bakom sig, Ett missbruk som de övervunnit under de senaste åren. När jag frågade vad som hjälpt dem, hänvisade de till sin egen vilja och inte till socialtjänstens insatser. Ingen hade varit på behandlingshem eller sökt annan behandling mot sitt missbruk. "Har man bara viljan och <u>vill</u> sluta, så klarar man det också, <u>om</u> man har något att kämpa för" var det

återkommande i deras berättelser. "Man måste själv klara av saker och ting. Vill man inte, hjälper det inte vad dom gör ...."

Familjernas nuvarande kontakt med socialtjänsten var ganska sparsam. De barn som inte börjat skolan hade förtursplats på dagis. De pappor som hade hand om sina barn hade haft kontakt med socialtjänsten för att reglera eller lösa tvister om barnens umgänge med mamman. Två barn hade stödfamilj. Tre familjer hade fått en del ekonomisk hjälp. Tre familjer hade överhuvudtaget ingen kontakt med socialtjänsten.

De föräldrar som inte hade sina barn hemma hade det betydligt sämre i sin sociala situation, i sina familjerelationer och i sitt förhållande till socialtjänsten. Två mammor hade gått en för tidig död till mötes. Tre mammor hade ingen fast adress och jag lyckades inte få kontakt med dem. Enligt uppgifter från olika håll hade de ett pågående missbruk. Två mammor sade bestämt nej till intervju, de ville inte alls ha med "oss" att göra. Åtminstone en av dem hade fortsatt sitt alkoholmissbruk. En mamma talade jag endast med per telefon, vi lyckades aldrig ordna ett möte. Hon lät mig dock förstå att hon inte hade det särskilt bra och att socialtjänsten i hennes nya kommun gjort en del insatser i familjen. Hon hade två nya småbarn. En mamma berättade i brev om psykisk sjukdom efter avslutat narkotikamissbruk. Det var alltså endast fyra mammor (till fem barn) som jag lyckades träffa och det var inte utan viss möda och övertalning. Det var smärtsamt för dem att tala om de saker som jag önskade tala om. Det som skilde dem från de mammor jag inte fick träffa, var att de fortfarande inte hade gett upp. De fortsatte att ha kontakt med sina barn och hoppades få hem dem igen. Det som de uttryckte av svårigheter, besvikelse, ledsenhet och ilska kan antas gälla de andra mammorna (de jag inte fick träffa) i ännu högre grad.

Av dem jag intervjuade hade två oförändrade boendeförhållanden, de bodde kvar i samma lägenheter som tidigare. En hade nyss hyrt ett hus på landet och en var bostadslös och bodde på hotell. Alla var helt beroende av socialhjälp för sin försörjning och ingen hade arbete. Två av mammorna betraktade sig som ensamstående efter en del tråkiga erfarenheter av män som missbrukade och misshandlade. De två andra mammorna levde tillsammans med samma man som tidigare, men det hade varit många trassligheter i deras förhållande. Båda föräldraparen hade varit gifta med varandra, hade levt åtskilda och på nytt tillsammans. Just nu

hade det ena föräldraparet bestämt sig för att leva var och en för sig, medan det andra bestämt sig för att leva tillsammans igen.

För två av mammorna var det dominerande problemet - ur socialtjänstens synpunkt - låg begåvning, passivitet och orkeslöshet. För de andra två mammorna (och papporna) var det långvarigt narkotikamissbruk och sådant som följde i dess spår. Alla hade kämpat många gånger **med** och **mot** de sociala myndigheterna. Två av dem (varav den ena med missbruksproblem) hade fått ganska mycket stöd i hemmet, efter det att barnen hade fått flytta hem. Nu var barnen omhändertagna igen och hade flyttat eller skulle flytta till familjehem. Båda mammorna hade haft många kontakter med socialarbetare. Mammorna var inte odelat negativa till dessa kontakter, utan nämnde någon eller några personer som de haft eller hade stöd och hjälp av. De två andra mammorna hade haft sina barn i familjehem en längre tid. Den ena hade i alla år kämpat en fruktlös kamp för att få hem sina barn - eller åtminstone ersätta tvångsplaceringen med frivillig placering i familjehem. Den andra hade lyckats få hem sina barn en tid, men de hade på nytt blivit placerade i familjehem. I de här båda familjerna var insynen från socialarbetare liten och mammorna var mycket negativa till "det sociala", tyckte inte alls de fått det stöd de behövt eller begärt.

Mammorna såg olika på sin nuvarande situation, beroende på hur stort hopp de hade om att få hem barnen. En hade nog för stor tillförsikt att det skulle ordna sig, två var aktivt kämpande och en var nog på väg att ge upp. Jag frågade dessa mammor, så väl som de som hade sina barn hemma, hur de såg på "socialens" insatser och vilka råd de själva hade att ge till "det sociala". Alla föräldrarnas synpunkter kan sammanföras, eftersom det är mer som förenar än skiljer dem åt.

Föräldrarnas inställning till socialtjänsten var i allmänhet att den inte varit till mycket hjälp och helst borde undvikas. Det verkade dock vara så, att de personer de lärt känna, som de tyckte om och som lyssnade på dem och respekterade dem, t ex den socialsekreterare som hjälpt dem under många år, de före detta fosterföräldrar som var deras vänner, de stödfamiljer som gav ett verkligt stöd, de räknades inte till "det sociala". Det var de opersonliga eller de negativa och kränkande mötena med en rad socialsekreterare, med olämpliga fosterföräldrar eller med stödfamiljer som inte gav något stöd etc, som räknades till "det sociala".

Det var inte så lätt för föräldrarna att formulera synpunkter på de sociala insatser som gjorts i familjen och på vad de behövt hjälpt med - hjälp som de inte fått. De flesta tyckte att de ville ha så lite som möjligt med "socialen" att göra, tyckte att det var bättre att reda upp saker och ting själv. Men några var besvikna för att de sökt hjälp utan att få någon. Det handlade då inte om pengar utan om att få en stödfamilj, få hjälp att klara ut familjerelationer eller mannens missbruk.

I den mån de hade några råd att ge handlade det om att socialsekreterare på socialbyrån borde brytt sig mer om dem, bättre tagit reda på hur det var i familjen, satt in stöd innan skadan redan skett, förklarat bättre vad det var man skulle ändra på för att få hem barnen igen eller för att få behålla barnen hemma. Någon tyckte "dom" skulle brytt sig mera om hur man hade det när barnen väl flyttat hem igen ("det är då det svåra kommer egentligen"). Flera tyckte det handlade för mycket om pengar och för lite om annat stöd ("dom bara sitter och skriver ut pengar, sen har dom inte tid med något annat"). Det vanligaste förekommande rådet var att vara lite mänskligare, bry sig mera, visa mer intresse, lyssna och försöka förstå.

Ur föräldrarnas synpunkt bestämdes alltså inte inställningen till socialtjänsten så mycket av vad de fått eller inte fått, som av hur de fått eller inte fått det och av vem. Å andra sidan skulle man kunna säga att vad föräldrarna fått eller inte fått av socialtjänsten, bestämdes av vem som var socialsekreterare och hur förhållandet var mellan socialarbetare och föräldrar.

5 DISKUSSION

De här aktuella barnen kom från familjer med ett negativt socialt arv (Jonsson, 1969), familjer som var försummade och resursfattiga (Heap, 1982), psykosocialt utsatta (Hessle, 1982) eller multiproblemfamiljer (Sylvander, 1982). Barnen hade skilts från sina föräldrar en eller flera gånger under sina första år, alla hade bott på barnhem och mer en hälften av dem hade också bott eller bodde i familjehem. Eftersom de i många avseenden utgjorde en tämligen homogen grupp, är det inte så lätt att hitta grupprelaterade, särskiljande faktorer, som kan förklara resultaten. Jag försökte finna skillnader utifrån hur gamla barnen varit när de skilts från sina föräldrar, hur många gånger eller hur länge de varit åtskilda, hur förhållandet mellan barn och föräldrar varit, om de bodde

hemma eller i familjehem etc. Det var lättare att förstå varje barns situation utifrån dess egen livshistoria och dess egen kombination av livserfarenheter och omgivningspåverkan. Därför har också presentationen av de enskilda barnen fått stort utrymme i resultatredovisningen. Men jag vill ändå diskutera några av de mer generella frågor som jag ställts inför under arbetet med den här undersökningen.

Var psykisk ohälsa vanligare i denna grupp än i andra grupper av barn? Barnen jämfördes inte med någon kontrollgrupp, men föräldrars och fosterföräldrars beskrivningar av barnen och deras svar på symtomlistan kan ge vissa ledtrådar. Symtomlistan är ett standardiserat frågeformulär som använts i många undersökningar av barns psykiska hälsa, alltsedan Jonssons och Kälvestens undersökning av 222 stockholmspojkar (1964). De fann i sin undersökning att 25 % av pojkar i skolåldrarna hade så uttalade beteendeproblem att de kunde betecknas som problembarn. Cederblad och Höök (1984, 1986) har vidareutvecklat frågeformuläret och i flera undersökningar visat att andelen barn med psykiska störningar är högst för nioåringar, 30 % eller mer. (Det har utarbetats normer för tre-, sex-, nio-, tolv- och femtonåringar och det är nioåringarna, som ligger närmast de här aktuella barnen i ålder.)

Av de 27 barnen i den här undersökningen hade åtta så höga poäng på symtomlistan att de enligt detta kriterium hade psykiska störningar. Omräknat i procent blir det 30 %. Sju av de åtta hade sådana känslomässiga svårigheter att det medfört en hel del problem hemma eller i familjehem, på dagis eller i skolan, och lett till psykologkontakter och/eller andra specialinsatser för barnen. De hade alltså även enligt detta kriterium påtagliga känslomässiga svårigheter. Men eftersom detta är ganska vanligt för barn i de här åldrarna, kan man ändå inte säga att de som grupp skilde sig nämnvärt från större normalgrupper av barn. De hade också som små bedömts ha en tämligen normal utveckling och det hade inte funnits belägg för känslomässiga störningar hos dem, så som man kunnat förvänta sig i den socialt belastade grupp det här gällde. Sociala missförhållanden leder alltså inte automatiskt till känslomässiga störningar hos barnen.

Fanns det skillnader mellan barn i familjehem och barn som bodde hemma vad avser beteendestörningar? Det är lättare att urskilja några barn som hade det uppenbart besvärligt med sig själva och sitt förhållande till andra än att avgöra graden av välbefinnande hos vart och ett av barnen. Det fanns en

tämligen "normal" variation av symtom på känslomässiga svårigheter, som också avspeglade sig i svaren på symtomlistan, där lika många barn placerades på båda sidor om medelvärdet för normalgrupper. Det visade sig dock att bland dem som låg över medelvärdet, dvs hade fler symtom på känslomässiga svårigheter, fanns fler barn som bodde hemma. Det är något förvånande att barn i familjehem visade färre symtom på känslomässiga svårigheter, eftersom bara hälften av dem hade bott i samma familjehem hela tiden sedan den tidigare aktuella barnhemsvistelsen. Tre barn hade först bott hemma en tid efter barnhemsvistelsen, innan de (via ny barnhemsvistelse) flyttat till familjehem. Fyra barn hade flyttat flera gånger mellan olika familjehem eller mellan hem, barnhem och familjehem, innan de kom till sitt nuvarande familjehem (eller vistades på barnhemmet i väntan på nytt familjehem). I tolkningen av resultaten måste man ta hänsyn till flera olika omständigheter.

Det var ingen tvekan om att en del fosterföräldrar kunde handskas bättre med barnens svårigheter än en del föräldrar - de var tryggare i sin föräldraroll och såg inte barnens svårigheter som problem eller lät inte svårigheterna utvecklas till problem. Det var heller ingen tvekan om att en del föräldrar hade en så pressad livssituation att barnens svårigheter i större utsträckning upplevdes som problem eller utvecklades till problem. Färre symtom på känslomässiga svårigheter hos barn i familjehem kunde alltså dels bero på fosterföräldrarnas sätt att handskas med barnen, och dels på deras sätt att besvara frågor om barnen. Extra insatser från förskola och skola samt från barnpsykiatri och barnhälsovård, var andra mått på barnens problem. Även utifrån det kriteriet hade barn hemma mer problem än barn i familjehem. Men åtminstone i ett par fall hade fosterföräldrar avvisat extra insatser för barnen, för att de uppfattade insatserna som överdrivna, utpekande och befästande av problemen. En sådan kraft (eller ambition) att avvisa extra insatser hade inte föräldrarna.

Barns beteende är ett allmänt accepterat mått på deras välbefinnande. Om barn inte är utagerande eller inåtvända på ett sätt som de själva eller omgivningen lider av, inte har några psykosomatiska symtom och inte har några större problem i kontakten med andra barn och vuxna, på dagis eller i skolan, då kan man dra slutsatsen att de mår bra - eller i varje fall inte dåligt. Det är ändå motiverat att i det här sammanhanget diskutera barnens egen identitetsupplevelse och skillnaden mellan själv-identitet och jag-identitet (jfr Erikson, 1969). I barnens beskrivning av sig själva fanns överensstämmelser med för-

äldrars och fosterföräldrars beskrivningar av dem. Men det var inte alltid som det överensstämde med vad de visade av sig själva i spontana berättelser, i teckningen och genom andra mer omedvetna signaler. Upplevelsen av "jag" (som subjekt) är en inre och mer omedveten upplevelse och därför svårare att förmedla än "själv" (som objekt). Dock verkade några hemmaboende barn bakom upplevelsen av en problemfylld själv-identitet ha en mindre problematisk jag-bild - och några barn i familjehem tvärtom ha en oproblematisk själv-identitet men en mer problematisk jag-bild.

Vilket samband fanns det mellan barnens beteende och deras relation till föräldrar och fosterföräldrar? Om vi utgår från barnens beteende visar det sig att de åtta barn som hade flest symtom på känslomässiga svårigheter hade någon form av övergivenhetsproblematik. Två av dem bodde i familjehem, en var psykologiskt övergiven av sin mamma från början och en blev abrupt övergiven genom mammans självmord. Sex av barnen bodde hemma, två hos sin pappa, utan att ha eller "få lov" att ha en nära relation till sin mamma, två hos sin psykiskt sjuka mamma, som åtminstone periodvis var känslomässigt otillgänglig, och två hos mammor som de från början inte haft sin huvudsakliga anknytning till.

De tio barn som hade minst symtom på känslomässiga svårigheter hade förhållandevis nya relationer, som de kunde antas vara särskilt rädda om. De två som bodde hemma hade "återfått" sina mammor och flyttat hem efter några år i familjehem. De åtta som bodde i familjehem upplevde den ena eller båda fosterföräldrarna som sina föräldrar. Både mammorna och fostermammorna beskrev barnens beteende i termer som: ovanligt lätt att ha att göra med, blir lätt omtyckt av andra, "smidig" i alla kontakter, kommer sällan i konflikt, etc. Det kan vara så att barnen inte vill "riskera" förhållanden som är viktiga för dem men inte varit helt självklara från början. Det kan vara både en yttre och inre anpassning. Det var bara två av barnen som ledde mina tankar till att symtomfriheten och den yttre anpassning inte motsvarades av en inre. Dessa barn hade också de fosterföräldrar som tog tydligast avstånd från barnens historia och deras biologiska ursprung.

Det var de nio barnen i mellangruppen - de som hade måttliga eller en del men inga särskilda symtom på känslomässiga svårigheter (100-300 poäng enligt symtomlistan) - som hade starkast förankring hos den ena eller båda biologiska föräldrarna, oavsett om de bodde hemma eller i familjehem. Fem bodde hemma hos sin mamma eller pappa och fyra bodde i familjehem (eller på barnhem) och

träffade den andra föräldern respektive sina föräldrar utan några större konflikter. Här fanns de flesta av de barn som både före och under den tidigare barnhemsvistelsen haft ett nära och positivt mamma-barn-förhållande (sju av nio), medan det endast var en av åtta i gruppen med högst symtombelastning - och det barnet bodde inte hos sin mamma och "fick inte lov" (av pappan) att forsätta tycka om henne. I gruppen med lägst symtombelastning var det tre av tio som haft en lika positiv mor-barn-relation - ett barn som flyttat hem igen, ett barn som nyligen kommit till familjehem och ett barn vars mamma avlidit.

Det finns alltså skäl att anta att barnens beteende hade samband med deras relation till föräldrar och fosterföräldrar, på så sätt att övergivenhets-problematik gav särskilt många symtom på känslomässiga svårigheter medan nyförvärvade föräldrarelationer gav särskilt få symtom. Närmast den normala variationen återfanns barn med gamla, positiva och förhållandevis stabila föräldrarelationer. Man kan fundera över varför några barn i familjehem inte riktigt tog till sig de nya vuxenrelationer som erbjöds, utan fortsatte att leva ut sin övergivenhet, medan andra barn i familjehem tog till sig de nya relationer som erbjöds och lämnade de gamla. Åter andra behöll de gamla och kompletterade dem med nya relationer - troligen det tryggaste sättet. Det är rimligt att anta, att övergiven känner man sig bara om man har starka känslor för den man blivit övergiven av. De som hade nya föräldrarelationer i utbyte mot de gamla hade inte haft så starka känslor för sina biologiska föräldrar. De som hade positiva föräldrarelationer och fick behålla dem, kunde - som alla barn noramlt gör - gå vidare till andra vuxenrelationer och ta till sig fosterföräldrarna också.

Kan man tala om biologiskt och psykologiskt föräldraskap? Kan föräldraskapet bytas ut och fosterföräldrar upplevas som föräldrar i psykologisk mening? För de flesta barnen i den här undersökningen var de biologiska föräldrarna självklart deras föräldrar, även om de inte bodde tillsammans. Några barn i familjehem upplevde sina fosterföräldrar - eller en av dem - som sina för-äldrar. Det visade sig att deras biologiska föräldrar aldrig hade blivit (internaliserade) psykologiska föräldrar. Man kan alltså dra slutsatsen att när barnens biologiska föräldrar väl blivit deras psykologiska föräldrar, då är de inte utbytbara. Det tycks vara barnens historia, mer än fosterföräldrars ambitioner och sociala myndigheters beslut, som avgör om barnen kan ta till sig fosterföräldrar som psykologiska föräldrar. Om de gör det, innebär det dock

inte att de har mindre behov av kunskap om, kontakt med och hjälp att hantera sin historia och sitt biologiska ursprung.

Det kan å andra sidan öka barnens svårigheter, om de som redan har föräldrar avkrävs ta till sig nya. Barns behov av föräldrar får inte förväxlas med deras behov av andra vuxna. Fosterföräldrar kan istället vara kompletterande föräldragestalter, som kompletterar föräldrarna på de punkter där dessa brister, men inte konkurrerar om det psykologiska föräldraskapet. Det är alltså lika viktigt att barn som inte har psykologiska föräldrar, ges möjlighet att få det, som att barn som redan har psykologiska föräldrar får behålla sina - oberoende av var de bor. Det är föräldrars, fosterföräldrars och socialarbetares gemensamma ansvar.

Det har funnits olika uppfattningar om hur länge ett barn kan hålla kvar sin beredskap att utveckla primära objektrelationer eller sina första anknytningar (på vilka de senare bygger). Vi vet att beredskapen är som mest intensiv under det första levnadsåret. Men enligt t ex Tizard och Hodges (1978) kan denna beredskap kvarstå ända upp i fyra-sexårsåldern. Bland barnen i den här undersökningen fanns exempel på att de utvecklat sin första nära mamma-barn-relation i tre-fyraårsålder. Vanligen startar utvecklinge av mamma-barn-relationen tidigare än pappa-barn-relationen. Det fanns här endast ett exempel på en pappa-barn-relation som utvecklats före en mamma-barn-relation. Jag vet inte hur långt upp i åldrarna beredskapen att utveckla en pappa-barn-relation har visat sig kvarstå. Ända upp i åtta-tioårsåldern om barnet inte tidigare haft någon (psykologisk) pappa?

Det fanns också exempel på hur barns beredskap till nära relationer kan skadas av för stora påfrestningar eller för många besvikelser. Barnet som tillbringat sina första nio månader på olika institutioner med växlande vuxna, barnet som under nästan två år på barnhem vid flera tillfällen fick uppleva både närhet och övergivenhet i förhållande till föräldrar och fosterföräldrar, barnet som utan en bärkraftig relation till sin mamma fick flytta flera gånger mellan hem, barnhem och familjehem. Det finns en gräns för vad barn klarar av för att våga satsa på nytt, men gränsen tycks ligga ganska högt - detta med tanke på att de flesta barn ändå etablerat en föräldra-barn-relation. Vad barn klarar av när det gäller att hantera svåra situationer, tycks i hög grad vara beroende av vilka vuxna - föräldrar eller andra - som finns tillgängliga för dem. Det visar

inte minst forskningen om motståndskraftiga (resilient) barn eller s k maskros-barn (se t ex Pines, 1979; Quinton och Rutter, 1984; Rutter 1984).

Hade det varit möjligt att förutse hur det skulle bli? Även om den här undersökningen handlat mycket om föräldra-barn-relationer, var det inte dessa relationer som avgjorde socialarbetares förhållande till barnen och deras föräldrar, eller som avgjorde sociala myndigheters beslut. Det var inte föräldra-barn-relationer som avgjorde de vuxnas förhållande till varandra, t ex en förälders förhållande till den andra föräldern, till ny sammanboende, till socialarbetare, stödfamilj eller fosterföräldrar. Förhållandet mellan för barnen betydelsefulla vuxna var minst lika avgörande för hur det skulle bli för barnen som föräldra-barn-förhållandet. Om t ex socialarbetare och/eller fosterföräldrar hade en negativ inställning eller ett konfliktfyllt förhållande till föräldrarna eller om de hade en positiv inställning eller ett samarbetsförhållande, återverkade detta direkt på barnen.

För föräldrarna i den här undersökningen var det inte så mycket frågan om att hitta bästa vägen till ett bra liv som att få hjälp att hitta en acceptabel väg till ett hyggligt liv. Det man säkrast kunnat förutse var att om föräldrarna inte fick stöd och hjälp, var sannolikheten större att negativa förhållanden skulle befästas. Det var lättare att uppfylla en negativ prognos än en positiv. Om ingen åtog sig att vara ställföreträdande hopp, kunde man förutse att det skulle (för)bli hopplöst. Det var svårare att uppfylla en positiv prognos. För dem som försökte hjälpa till att motverka destruktiva krafter, fanns alltid risken att bli besviken och inte lyckas fullt ut. De familjemedlemmar, socialarbetare, stödfamiljer och fosterföräldrar som vågade ta den risken, fick satsa tid och personligt engagemang. Men kontinuitet, tid och personligt engagemang är inget självklart inslag i socialtjänstens insatser.

Om positiva förändringar skulle ske eller negativa förhållande befästas - i föräldrarnas situation och i deras förhållande till sina barn - berodde alltså inte enbart på barnen och föräldrarna utan också på vilka personer de mötte - eller inte mötte - på sin väg och hur lång tid dessa personer fanns med. Det gäller inte bara att förutse barns och föräldrars förmåga, utan också att förutse andra personers hindrande eller befrämjande påverkan, personer i den närmsta omgivningen, inom socialtjänsten och i samhället i övrigt.

Litteraturreferenser

Ainsworth, M D S — Attachment as related to mother-infant-interaction. Advances in the study of behaviour, 1979, vol 9, 1-51

Andersson, G — Små barn på barnhem
Liber Förlag, Malmö 1984

Bibring, G L
Dwyer, T F
Huntington, D S
Valenstein, A F — A study of the psychological processes in pregnancy and the earliest mother-child relationship
Psychoanal Study of the Child, 1961, vol 16, 9-72

Bowlby, J — Attachment and loss. Vol 1 Attachment
Hogarth Press, London 1969

Attachment and loss. Vol 2 Separation: Anxiety and anger
Hogarth Press, London 1973

Attachment and loss. Vol 3 Loss: sadness and depression
Hogarth Press, London 1980

Börjeson, Bengt — Samtal med K - en bok om identitet
Awe/Gebers, Stockholm 1976

Cederblad, M
Höök, B — Revidering och prövning av ett instrument för att mäta beteenderubbningar hos barn. Stressforskningsrapport Nr 174, maj 1984
Statens Institut för psykosocial miljömedicin, Laboratoriet för klinisk stressforskning, Sthlm

Epidemiologisk studie i Östergötland. Vart sjätte barn har psykiska störningar
Läkartidningen volym 83, nr 11, 1986

Cederström, A
Hessle, M — Barn i kris. Yt- och djupanpassning hos fosterbarn - en teoretisk förstudie
Barnbyn Skå, rapport nr 50, 1980
Stockholms socialförvaltning

Claezon, J
Larsson, S B — Det svåra valet. Socialsekreterarens nyckelroll vid omhändertagande av barn
Liber Förlag, Stockholm 1985

Erikson, E H — Barnet och samhället
Natur och Kultur, Stockholm 1965

Ungdomens identitetskriser
Natur och Kultur, Stockholm 1969

Fanshel D
Shinn, E
Children in foster care. A longitudinal investigation
Columbia U P, New York 1978

Freud, A
Discussion of Dr John Bowlby´s paper.
Psychoanal Study of the Child, 1960, vol 15, 56-63

Barnets psykiska hälsa
Prisma, Stockholm 1967

Freud, A
Burlingham, D
Barn utan familj. Institution - familj. Hur påverkas små barn?
Rabén & Sjögren, Lund 1973

Gerhardt, K
Påverkar barnens självvärdering deras teckningar?
Stencil. Psykologiska institutionen, Lunds universitet, 1986

Goldstein, J
Freud, A
Solnit, A
Barnets rätt - eller rätten till barnet
Natur och Kultur, Stockholm 1978

Heap, K K
Försummade familjer. En utmaning till socialarbetare och personal inom hälso- och sjukvård
Wahlström & Widstrand, Stockholm 1982

Hessle, S
Att arbeta med människor. Riktlinjer för psykosocialt arbete
Almquist & Wiksell, Stockholm 1982

Jonsson, G
Kälvesten, A-L
222 Stockholmspojkar
Almquist & Wiksell, Uppsala 1964

Jonsson, G
Det sociala arvet
Tiden, Stockholm 1969

Kernberg, O
Object Relations theory and clincal psychoanalysis
Jason Aronson, New York 1976

Klein, M
The development of a child. The Writings of Melanie Klein, Vol I
Hogarth Press, London 1975´

Lagercrantz, E
Förstföderskan och henns barn. En psykologisk studie av graviditet och förlossning samt moderns och barnets utveckling och samspel under de första 18 månaderna
Wahlström & Widstrand, Stockholm 1979

Lindén, G
Byta föräldrar - en bok om familjevårdens möjligheter och omöjligheter
Liber förlag, Malmö 1982

Mahler, M
Pine, F
Bergman, A
Barnets psykiska födelse. Symbios och individuation
Natur och Kultur, Stockholm 1984

Mead, G H
Medvetandet, jaget och samhället
Argos förlag, Lund 1976

Millham, S
Bullock, R
Hosie, K
Haak, M
Lost in care. The problem of maintaining links between children in care and their families
Dartington Social Research Unit, Gower 1986

Nilsson, Å
Almgren, P-E
Para-natal emotional adjustment: A prospective investigation of 165 women.
I A general account of background variables attitudes towards childbirth, and an appreciation of psychiatric morbidity
II The influence of background factors, psychiatric history, parental relations and personality characteristics
Acta Psychiatrica Scandinavica, 1970, suppl 220

Ouvinen-Birgerstam, P
Identitetsutveckling hos barn
Studentlitteratur, Lund 1984

Jag tycker jag är
Manual
Psykologiförlaget AB, Stockholm 1985

Pines, M
Superkids
Psychology Today, jan 1979

PRU-gruppen
Vilsebarn i välfärdsland. Redovisning och debatt
Liber, Stockholm 1979

Quinton, D
Ruther, M
Parents with children in care
Journal of Child Psychology and Psychiatry, 1984, 25, 211-229, 231-250

Robertson, J
Små barn på sjukhus
Läromedelsförlaget, Stockholm 1971

Robertson, J
Robertson, J
Young children in brief separation
Psychoanal Study of the Child, 1971, 26, 265-315

Rutter, M
Maternal deprivation 1972--1978. New findings, new concepts, new approaches
Child Development, 1979, vol 50 (1), 283-305

Resilient Children
Psychology Today, mars 1984

Social Work decisions in child care
Recent research findings and their implications
Dept of Health and Social Security, London, Her Majesty´s Stationery Office 1986

Spitz, R — The first year of life. A psychoanalytic study of normal and deviant development of object relations
Int Univ Press, New York 1975

Stott, Denis — Helping the maladjusted child
The open university press, Milton Keynes 1982

Sylvander, I — Multiproblemfamiljer
Ur: Egidius, H (ed) Psykosocialt arbetssätt
Natur och Kultur, Stockholm 1978

Tizard, B
Hodges, J — The effect of early institutional rearing on the development of eight-year-old children
Journal of Child Psychology and Psychiatry, 1978, 19, 99-118

Triseliotis, J (ed) — New developments in foster care and adoption
Routledge & Kegan Paul, London 1980

Winnicott, D W — Maturational processes and the facilitating environment. Studies in the Theory of emotional development
Int Univ Press, New York 1965

Vinterhed, K
Börjeson, B
Cederström, A
Fredin, E
Hessle, M
Hessle, S — Barn i kris. En bok om barn och separation
Almquist och Wiksell, Stockholm 1981

Westin, C — Existens och identitet
JMFO-gruppen. Forskningsrapport 1973
Samhällsvetarförlaget, Stockholm

I serien MEDDELANDEN FRÅN SOCIALHÖGSKOLAN har tidigare utkommit:

1981:1 **FOSTERBARNSVÅRD OCH EKONOMI** av Peter Westlund

1982:2 **EN ALKOHOLENKÄT - OCH VAD SEN DÅ? En modell för alkoholundervisning i en sjätte klass** av Inger Farm och Peter Andersson

1981:3 **PSYKOLOGIN I SOCIALT ARBETE: EN PEDAGOGISK DISKUSSION** av Eric Olsson och Christer Lindgren

1982:1 **VAD BÖR EN KURATOR KUNNA?** av Karin Stenberg och Britta Stråhlén

1982:2 **LVM BAKGRUND OCH KONSEKVENSER** av Peter Ludwig och Peter Westlund

1982:3 **INSYN - ETT FÖRSÖK TILL INSYN I ARBETSMILJÖN PÅ EN SOCIALFÖRVALTNING. En intervjuundersökning** av Pia Bivered, Kjell Hansson, Margot Knutsson och P-O Nordin

1983:1 **AVGIFTER PÅ SOCIALA TJÄNSTER - principer och problematik** av Per Gunnar Edebalk och Jan Petersson

1983:2 **EN INDELNING AV RÄTTEN - hjälpmedel vid inläsning av juridiska översiktskurser** av Lars Pelin

1983:3 **OM SOCIALA OMRÅDESBESKRIVNINGAR** av Verner Denvall, Tapio Salonen och Claes Zachrison

1983:4 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977. Del I Förhållandena 1977** av Åke Elmér

1983:5 **PSYKOLOGISKA FÖRKLARINGSMODELLER I SOCIALT ARBETE** av Alf Ronnby

1983:6 **FACKFÖRBUNDENS SJUKKASSEBILDANDE. EN STUDIE I FACKLIG SJÄLVHJÄLP 1886-1910** av Per Gunnar Edebalk

1984:1 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977. Del II Utvecklingen 1945-1977** av Åke Elmér

1984:2 **FRÅGETEKNIK FÖR KVALITATIVA INTERVJUER - En sammanställning** av Hans-Edvard Roos

1984:3 **AKTIONSFORSKNING SOM FORSKNINGSSTRATEGI** av Kjell Hansson

1984:4 **FÖRÄNDRINGSPROCESSER INOM GRUPPER OCH ORGANISATIONER I PSYKOLOGISK OCH SOCIALPSYKOLOGISK BELYSNING** av Eric Olsson

1984:5 **ROLLSPEL - TILLÄMPNING OCH ANALYS** av Kjell Hansson

1985:1 **IDROTT OCH PSYKOSOCIALT ARBETE** av Kjell Hansson

1986:1 **ARBETSMILJÖ PÅ HEM FÖR VÅRD OCH BOENDE** av Leif Roland Jönsson

1986:2 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977 (1983). Del III Utvecklingen inom oförändrade grupper** av Åke Elmér

1986:3 **UNGDOMAR, SEXUALITET OCH SOCIALT BEHANDLINGSARBETE PÅ INSTITUTION - Intervjuundersökning bland personalen på tre hem för vård eller boende i Skåne** av Maud Gunnarsson och Sven-Axel Månsson

1987:1 **FATTIGVÅRDEN INOM LUNDS STAD - den öppna fattigvården perioden 1800-1960** av Verner Denvall och Tapio Salonen

1987:2 **FORSKNINGSETIK OCH PERSPEKTIVVAL** av Rosmari Eliasson (SLUT)

1987:3 **40 ÅRS SOCIONOMUTBILDNING I LUND** av Åke Elmér

1987:4 **VÄLFÄRD PÅ GLID - RESERAPPORT FRÅN ENGLAND** av Verner Denvall och Tapio Salonen

1987:5 **ATT STUDERA ARBETSPROCESSEN INOM SOCIALT BEHANDLINGSARBETE** av Leif Roland Jönsson (ej klar)

1987:6 **SOCIALTJÄNSTLAGEN OCH UNGA LAGÖVERTRÄDARE** av Anders Östnäs

1987:7 **FORSKAREN I FÖRÄNDRINGSPROCESSEN** av Eric Olsson

1988:1 **EN UPPFÖLJNING AV BARN SOM SKILTS FRÅN SINA FÖRÄLDRAR** av Gunvor Andersson

Exemplar kan rekvireras från socialhögskolans expedition, adress Socialhögskolan, Box 23, 221 00 LUND

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan

Box 23
221 00 Lund
046-40 70 00